

KONGL. MAJ:TS
Befallningshafvandes
i
Wermlands Län
till
Kongl. Majt år 1828 afgifne
FEM-ÅRS-BERÄTTELSE.

14.

STOCKHOLM,
ECKSTEINSKA Tryckeriet, 1829.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser.

Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912.

Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes i Vemlands Län till Kongl. Maj:t år 1828 afgifne Fem-års-berättelse.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS
Befallningshafvandes
i
Wermlands Län
till
Kongl. Majt år 1828 afgifne
FEM-ÅRS-BERÄTTELSE.

14.

STOCKHOLM,
ECKSTEINSKA Tryckeriet, 1829.

INNEHÅLL

	Sid.
Underdånig berättelse	3.
Länets allmänna beskaffenhet.....	7.
I anseende till localens form och utsträckning.....	7.
Allmänna beskaffenheten i anseende till Localens bördighet och begagnande.....	22.
Allmänna beskaffenheten i anseende till de Natur-förmoner localen erbjuder.....	38.
Land- och Sjö-transporter.....	39.
Vattenledningars begagnande vid Malmuppföringen.....	47.
Väg-anläggningar.....	49.
Invånare.....	54.
Folk-ökningen.....	55.
Folkets bildning, sedlighet, konst- och närings-flit samt välmåga.....	75.
Näringar.....	78.
Åkerbrukets beskaffenhet.....	78.
Åkerbruket.....	78.
Odlings-lånens inflytande.....	79.
Åkerbruket såsom Näring.....	80.
Åkerbruket, utöfvadt endast med afseende på egna uppehållet.....	82.
Spannmåls-priserna.....	85.
Boskaps-skötseln.....	109.

Skogar.....	109.
Bergs- och Bruks-rörelsen.....	111.
Jernmalms-brytningen.....	111.
Silfver- och Kopparmalms- brytningen.....	113.
Tackjernsblåsningen.....	116.
Stångjerns- och Manufactur- Smidet.....	116.
Jernhandeln.....	117.
Fabriker, Bruk och öfrige Näringar, hvilka icke höra till Bergsrörelsen..	121.
Höglunda Klädes-Fabrik.....	121.
Liljendahls Glasbruk.....	121.
Sölje Glasbruk.....	122.
Leraforss Lädergarfveri.....	122.
Handtverkerier på landet.....	123.
Binäringar.....	124.
Jagt.....	124.
Fiske.....	124.
Salpeter-tillverkning.....	125.
Kolning och vinterkörslor.....	126.
Arbets-förtjenster.....	126.
Brännvins-Bränningen.....	129.
Handeln.....	136.
Näringarnes tillstånd i allmänhet.....	137.
Politisk Författning.....	153.
Kammar-Verk.....	153.
Statsbidrag.....	155.
Politie.....	157.
Skolor.....	157.
Helsovården.....	160.

Fattigförsörjningen.....	162.
Gästgivare-ordningarne.....	163.
Sparbankar.....	168.
Städerna: Carlstad, Christinehamn och Philipstad.....	169.
Handtverkerierne.....	171.
Rättelser.....	180.

Underdånigste Berättelse.

Eders Kongl. Majit emottager nu åter Femårs-Berättelser från alla Rikets Län, och jag har således den lyckan att för tredje gången underdånigst afgifva en sådan för Wermaland. Det skulle visserligen synas, som svårigheterna vid författandet af dessa Berättelser ökades i förhållande till antalet, helst hvar och en för sig borde vara fullständig, och föga betydliga förändringar egentligen kunna komma i fråga på den, för samhällsutvecklingen, korrta tiden af fem år.

Ett längre vistande på samma ställe, och derunder ökad erfarenhet, sätta dock en Landshöfding i tillfälle att, med mera beständhet, underdånigt anföra sin öfvertygelse uti de ämnen, hvaruti en ädel Sty-

relse söker tillförlitliga upplysningar, och fördelen att få arbeta efter en förut angifven ordning, i hvilken man gjort sig utrymme för granskningen af närmare och fjernare tilldragelser, bör otvifvelaktigt efter hand leda till Berättelsernas större fullständighet, samt derhän, att de i framtiden utgöra något helt, omfattande ortens oekonomiska historia.

Hvad uti föregående Berättelser blifvit anfördt, beträffande Länets geografiska läge och gränser med flera andra, ej förändringar underkastade, uppgifter, torde i en följande alltid böra förbigås, och kanske äfven hvarje redan afhandladt ämne, uti hvilket man icke är i tillfälle säga något nytt, eller afgifva upplysande tillägg, lemnas ovidrördt, intilldess en verklig förändring timat. — Tabellerne upptaga dessutom förändringarne till ziffran, så tillförlitliga de kunna vinnas; Berättelsen torde således egentligen blifva den raisonnerade delen af redogörelsen. — Så har jag ansett mitt åliggande, och, utan att fränkänna Collegial-befattningen, hvartill äfven kan räknas omsorgen att uppsummera uppgifter, all den vigt, dess ordnande bestämmelse antyder, torde dock en fortsatt administrativ befattning lättare sätta en individ i tillfälle så uppfatta och angifva alla locala förhållanden, som deras inflytande på näringarne och välståndet, jemte Författningarnes ej sällan, i allmänna för-

kofran ingripande följder, kräfva. — Med denna öfvertygelse går jag nu att fördomsfritt afhandla hvad jag, under en fjorton-årig utöfning af Landshöfdinge-befattningen inom Wermland, trott mig finna anmärkningsvärdt. Må mitt försök ej onådigt upptagas och mitt nit ej misskännas! Kanske stadd vid gränsen af min Embetsmanna-banna, tryggar jag mig endast vid renheten af mina åsichter, och eger, med oskrymtad tillgifvenhet för min Konung, mitt Fädernesland och dess Institutioner, icke någon lifligare önskan, än att, i min mån, gagna och upplysa.

Hvad jag nu underdånigst anför, är icke endast mina egna åsichter. Jag har, genom Circulaire-bref, sökt inhemta en mängd upplyste och verksamme mäns tankar i de förefallande ämnena, samt erhållit flera uppsatser på denna väg af verkligt värde, alla vittnande om det närmaste nit för ortens bästa och förkofran. Om jag varit i tillfälle att på en allmännare uppfattning af sakerna stadga en annan öfvertygelse, än den man i några fall anført, hoppas jag, att, under dessa ämnens afhandlande, kunna redogöra för min åsigt. Att jag med ortens invånare i allmänhet är ense i det hufvudsakligaste, det känner jag, till min egen tillfredsställelse, bestämdt; ty deras öfvertygelse har stadgat min i de flesta fall, och under den långa tid jag här redan vistats,

har jag egt tillfälle meddela dem min egen i andra, ej alltid hemtad endast utur böcker. Såsom Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, har jag alltid betraktat mig som Eders Kongl. Maj:ts man på stället och ortens man inför Eders Kongl. Maj:t. Utgående från denna uppfattning af min tjenst, har jag trott mig vid detta tillfälle böra anföra så mina egna, som ortens invånares åsikter, samt ingå i afhandlingar, kanske icke så bestämdt antydda i Formulairret, men dock, såsom ledande till en närmare kännedom af denna viktiga del af Riket, visserligen icke alldeles fremmande för ämnet eller utom gränsen af den redogörelse, jag har att underdånigst lemna.

Den omständigheten, att Femårs-Berättelsernas afgifvande nu inträffar med våra Lagtima Riksdagar, torde äfven böra till någon del föranleda upptagandet af föremål, som kunna komma under Eders Kongl. Maj:ts och Representationens granskning vid dessa tillfällen; och då mängden af de ämnen, Formulairret upptager, äro af ett allmänt intresse, har jag trott, att de här borde, med afseende på ortens behof, så omständligt som möjligt varit, anföras. Jag önskar blott, att de täta afbrott i arbetet, tjenstbefattningen föranledt, icke måtte åstadkommit oreda i framställnings-sättet, eller glömska af något, som bordt afhandlas.

Länets allmänna beskaffenhet.

I anseende till localens form och utsträckning.

Uti ett Landskap af den vidd som Wermland, kan icke localen ega en allmän lika beskaffenhet. Den till större delen brutna ytan kan visserligen, som jag i min sist afgifna underdåniga Berättelse anført, betraktas vara delad i nästan raka dalar, sträckande sig från norr till söder; men ehuru dessa af naturen angifna större fördelningar otvifvelaktigt bildats efter samma lagar, som alla andra Sveriges dal-sträckningar, visa dock de Wermländska sådana egenheter, som torde närmare böra uppgifvas, helst sjelfva processen vid dalsträckningarnes dånande påtagligare här kan följas, än kanske på något annat ställe.

Hela Wermlands local vittnar om stora, våldsamma vattinflöden; men att hvarken dessa dalar, hvaraf Landet egentligen består, blifvit skurna på en gång sådana, som de nu visa sig, eller af de i dem nu löpande vattudragen kunnat gifvas deras närvarande form, synes äfven tydligen. Då man följer ett längre vattendrags sträckning från dess utlopp till dess ursprung bland de högsta bergen, stannar man i en billig förvåning öfver den kraft, som verkat alla

de revolutioner, man på denna väg möter. Den synes icke tillstädes nu mera, denna kraft; men ofantliga samlingar af stenblock, hopade på sidorna af de högre och tvertöfver de lägre bergen; stora, trappvis öfver hvarandra tilldanade, åsar och jemna uppslammade fält, under olika horisonteler, ligga dock qvar, och visa, det ett mäktigt medel funnits, som flyttat och ordnat allt detta, under en skenbar oordning. Allt synes emellertid nu ligga så orubbligt, att man tror sig finna, det detta skett under en aflägsen period, vid helt och hållet andra klimatiska förhållanden, samt att massorna nu tagit sin plats och kommit i jemvigt, ty de små förändringar, vi blifva varse, eller som ligga inom gränsen af vår historia, synas obetydligt rubba förhållandet i det hela. De af strömfårorna blottade jordhvarfvens olika beskaffenhet och olika mäktighet, hvilka, oftast öfver hvarandra, finnas hopade i samma dalgång, under olika horisonteler, vittna emot så väl en ögonblicklig terrainens bildning, som att den successive, med små mellantider, fått sin närvarande form. Att en stor, allmän och våldsamt danings-process förut egt rum, kan visserligen med säkerhet antagas; men att sedermera andra, mera locala, äfven våldsamma förändringar inträffat, visar sig också tydligen. Om dessa äro utom gränsen af människoslägtets historia, om de upphört, eller om samma krafter, som åstadkommit dem, ännu verka och

kunna åtföljas af samma resultater, äro frågor, som jag icke tilltror mig kunna besvara. Emellertid har dock en öfvertygelse likasom trängt sig på mig under de, i afsigt att stadga en sådan, företagna åtskilliga resor: den nemligen, att möjligtvis, tid efter annan, stora, bland bergen instängda, vattenbehållningar och högt belägna sjöar brutit sina dammar och gjort sig väg till dalarne, hvarunder de förändrat dem, så i sträckning som form och beskaffenhet. Flera, nu torra, eller med ett ganska obetydligt vattendrag försedda, flod-dalar blir man ofta varse, och i deras norra ända gemenligen en dam af sten och grus, som tvingat floden att taga en annan riktning. Dessa såmedelst tillkomna terrain-förändringar kunna icke höra till den äldsta. De äro icke sällan i rak strid mot den; ty oftast ser man, vid sådana belägenheter, vatten gå i en fullkomligt motsatt riktning med dalarnes vatten-system i det hela, och striden, som föregått en sådan förändring, har lemnat spår af en icke så aflägsen, till och med icke fullkomligt slutad, förstörelse. Så har, till exempel, Glommen i Norrige, enligt min tanke, fordom gått genom Wrågnselven till Wermland, innan den, genom en spetsig vinkel, vid Kongsvinger sökte sig en väg till Öjern. Sjelfva namnet Wrågnselven visar, att man vid benämningen af detta mindre vattendrag, kanske långt tillbaka, redan anmärkt ett sådant förhållande. Det

märkvärdiga är äfven, att de mindre vattendragen, som inom Wermland möjligtvis utgjort ett vatten-system ned den fornda stora floden, gå nu tillbaka från söder till norr, parallelt med de andra vattendragen, både uti Norrige och Wermland, hvilka allmänt löpa från norr till söder. Vid dessa smärre vattendragens vändnings-punkt, åtta mil från Kongsvinger, uti Carlanda Socken af Nordmarks Härad, hafva gårdarne från urminnes tider egt namnen Wennacka och Wrångebohl. Allt utmärker, att en förändring här på stället skett, och kanske icke så långt tillbaka, som man förmodat. Ännu, vid hög flod i Glommen, går vattnet in uti Wermlands-dalarna, och man tror sig på denna väg i senare tider fått Ál i våra vattendrag, hvilket fisk-slag fordom icke funnits i Wermland, enligt hvad äldre beskrifningar gifva vid handen.

Tydligast visa sig dock uti Clar-elfvens flod-dal de senare förändringar, denna betydliga dal-sträckning undergått. — Den stora, sex mils långa sjön Fämund i Norrige, vid foten af Dovre-fjellet och Kjölen nedanför Rörås, är Clar-elfvens egentliga ursprung. Utom någon annan sjö, än den lilla Lusten, endast tre mil från Carlstad, till hvilken sjö elfven gjort sig en väg inom mannaminne, har detta stora vattendrag ingen behållning eller sjö på sin nära fyratio mils långa sträckning till Wenørn.

Att en så lång flod, som upphemtar vattnet från omkring tvåhundra qvadrat-mils yta, mest bestående af bergs-trakter, och banat sig sin väg genom en, nästan uteslutande med sand uppfylld dal, våldsamt fordom framlupit, och äfven ännu, genom hastiga stigningar, förändrar sina stränder, följer af sig sjelf. Som på alla andra ställen, träffar man öfver hvarje af Clar-elfvens fall en högre yta af transport-jord, som stannat mot hindret; men det, som förvånar mest, är visserligen, att man här oftast träffar i dagen flera sådana ytor eller plateauer, den ena öfver den andra, på samma ställe mot bergens sidor, alla visande, att floden fordom passerat öfver dem eller betäckt dem med vatten, ehuru de nu ligga så högt, att, då de öfversta voro betäckta med vatten, denna vattenyta skulle stigit högre, än allt det nedanför liggande landet och många gånger högre än Carlstads Domkyrko-torn, hvaraf skulle synas, som Wenern och Wettern varit en och samma sjö, och Sevedsbergsryggen i Westergöthland afbruten eller betäckt med vatten. Emellertid äro dock dessa sand-plateauer af för lös beskaffenhet, att hafva kunnat ligga qvar, der de nu finnas, ända från den stora revolutions-epoken, om vattnet ej varit lugnt, då hvar och en af dem bildades: äfvenså visar deras olika höjd, att de icke tillkommit på en gång.

Vid de vattenfall elfven nu eger, finner

man dock, att tvertöfver dalen gående utgreningar från omgifvande bergs-sträckningarne föranledt dem alla, och att strömfåran nu ändtligen skurit sig ner, der hindret varit lägst, till en merendels fast granit-botten. Men hvad som fordom legat som dam mot det större vattnet på denna orubbliga botten, finner man icke på stället. Dessa öppningar i tvär-åsarna äro nu merendels ganska breda samt större och flattare, ju högre upp mot sido-åsarne, ej sällan äfven trappvis formerade. De materialier, som fordom fyllt dessa öppningar, tror man sig emellertid finna, de tyngsta vid nästa nedanför liggande vattenfall, de lättare på släta trakterne ännu längre i söder af dalgången; och alla dalens vågrätta sectioner, så i längd som bredd, bilda en kedja af bestämda afsättningar under olika horison-teler.

Ju högre upp mot nordnen, ju tydligare visar sig, att dessa afsättningar bestått af ganska stora, öfver hvarandra liggande, uppdämda sjöar, alldeles af samma form och storlek med de i närmaste vestra dalgång liggande öfra, mellersta och nedra Fryk-sjöarne. Svårligen skulle man annars kunna explicera, huru, uti en så stor dal, som Elfvedals Härad, ganska högt öfver alla andra kringliggande trakter, en rak flod lugnt kan framflyta nio Svenska mil utan fall. Detta är dock förhållandet; men flera

gångar synes dock denna stora bassin hafva utgjutit sitt vatten öfver längre ned liggande dalar och fält, ty man finner, så vid denna långa båtleds slut, som utefter hela elfvens sträckning, oftast tre ganska bestämda afsättningar öfver hvarandra, med tydliga spår, att hvardera af dem, för sig, fordom utgjort en sjö- eller elf-botten.

När hvarenda liten bäck uti bergs-trakterne ständigt förer med sig sand, grus, eller jordpartiklar, skär sig djupare efter hand i den lösa jorden, undergräfver sina kanter, som slutligen nedfalla för att någon korrt tid dämna honom, men slutligen öka de jordsamlingar han transporterar till de större vattendragen; när åar och strömmar, i sin ordning, men i större scala, göra detsamma och afsätta i hvarf, hvad de årligen få af fremmande ämnen från höjdernas sidor och bäckar; när hvarje glas vatten, hemtadt utur Clar-elfven, innehåller, om ej alltid en hel procent, åtminstone någon del sand eller jord; när hvarje ögonblick tusendetals åmar dylikt vatten utgju-tes uti Wenern från den mängd strömmar, som omgifva denna sjö, försedd med endast ett utlopp, smalare än Clar-elfvens; nog kan man, i en aflägsen framtid, likaså säkert kanske gå torrskodd öfver åtskilliga Wenerns vikar, som man nu slår gräs och kör plo- gen, der man förmodligen fordom fiskade. Fyllnads-ämnen saknas icke, så länge något

löst finnes på bergen, och dessa ämnen bildas samt transporteras ännu oupphörligen, ty sand-laviner åka utför bergens sidor som ofast; de blottade klipporna spricka sönder efter hand och lemna stenblockar, som äfven nedrulla till dalarne, krossa smärre stenar till grus, under det de sjelfva afslipa sina kanter; äldre stenblockar af svagare sammansättning förvittra under våra ögon och visa sig, i synnerhet på Finn-skogarne, i form af pyramidaliska grushögar, bland sådana, som af sitt cement ännu mer och mindre fullkomligt sammanhållas, samt afvaga blott tiden och starka snöfall för att, under en transportablare form, begifva sig till sin bestämelse.

Att processen af terrainens bildning här fortgår, ehuru långsamt, kan således med tämlig säkerhet antagas; men några så våldsamma förändringar, som de fordna, kan den, åtminstone icke utan på lång tid, åstadkomma, ehuru skogarnes uthuggning nära vattudragen, och derigenom bergs-sträckningarnes hastigare blottande från de å dem befintliga jord- och grus-samlingar, synes befördra de större vattendragens tidigare uppgrundning och deraf följande förändringar.

Dalsträckningarne äro emellertid nu mera icke ödemarker, der natur-krafterna uteslutande få regera. Bosättningar finnas

der nu i mängd, och omsorgen att freda hvad man inkräktat, skall alltid leda invånarne att dämna eller öppna i tid, och således genom människohänder, här som annorstädes, naturen aftvingas lydnad. Man finner visserligen ännu icke omkring Werm-lands stora vattendrag, Rhenens och Elbens ofantliga sido-dammar, ty de behöfvas icke. Uti den nordliga delen af Elfvedahls Härad, har dock nödvändigheten tvingat till anläggandet af vallar mot öfversvämningarne; och genom Kongl. Strömrensning-Comiténs försorg, har vid Edsforssen i Råda Socken sprängningar skett, som minska vattnets stigande under flod-tiderne.

Hvad som föregår i Clar-elfsdalen, den längsta och trångaste i Wermland, visar sig visserligen i de andra, ehuru uti en mindre scala och under lugnare förhållanden. De bestå ej så uteslutande af sand, som denna, och ega bassiner, som afbryta vatt- nens fart; men som många smärre vatten- drag gå till hvarje sjö, och sjöarne aldrig ega mer än ett utlopp, fortgår äfven i dem uppgrundnings-processen utan undantag.

Den största dalgången, näst Clar-elf- vens, är Fryksdalen, uti hvilken egentligen trenne sjöar öfver hvarandra nu finnas sam- manhängande, utan fall emellan sig, och således medgifva en oafbruten båtfart öfver åtta mils längd.

Den dernäst betydligaste är Byelfs- eller Gillberga-vattendragets dalgång, i hvilken framlöper ett nästan lugnt vatten, i åtta mils sträckning, till Wenern.

Utöfver Norrska gränsen och parallelt med den, går den fjerde dalgången i ordningen genom Nordmarks härad, och i hvilken en mängd smärre sjöar och vattendrag utgjuta sig i sjön Foxen och slutligen genom stora Lee och Lelången i Wenern vid Köpmannabro å Dahlsland. Några mindre dalgångar, med tillhörande vattendrag gå parallelt med detta, genom Carlanda, Sillbodahls och Silleruds Socknar i Nordmarks härad, och utgjuta sitt samlade vatten dels uti sjöarne vestra och östra Silarne, och dels i Wenern vid Köpmannabro och Åmål. Flera mils långa båtleder finnas i alla dessa vattendrag, hvilka dock ega betydliga fall emellan sig samt mot utloppet i Wenern.

Alla dessa vestra dalgångarne ligga egentligen i directionen af Glommens bana, norr om Kongsvinger och Wennacka med dess mot norr gående vattendrag, just i en af dessa dalar. Har Glommen någonsin gått igenom Wermland, så skulle den således antingen skurit en del af dessa dalar, och kanske genom Stora Lee utgjutit sig öfver vestra Ed i hafvet vid Uddevalla, om ej den tagit kortaste vägen till Wenern, genom

nom Byelfs-vattnets breda och långa dalgång.

Det minsta af Wermlands vatten-systemer, och som just inträngt sig mellan tvenne andra stora, samt hemtar, oliket alla de andra, sin vatten-tillgång uteslutande från Wermlands jord, hvars namn det äfven bär, är Wermelens: egentligen utgörande en fyra mils lång, bland bergen sig utgrenande, sjö, med ett enda fall, nära dess utlopp i Wenern, vid Borgviks Bruk.

De nu omnämnda trakterna af Wermland, utgöra Länets mellersta och vestra delar, samt äro på det hela af temligen lika beskaffenhet uti geologiskt hänseende. Den återstående tredjedelen, eller Länets östra del, är icke så regelbundet bruten i raka delar; och några i en och samma rigtning löpande bergsryggar skilja ej här vattendragen åt, emedan Dal-elfven och Sevedsryggen hafva aflett i en östlig rigtning de större och högre upp från nordnordkommande vattenfloderna, som kunnat bilda långa dalar till Wenern. Denna trakt utgöres således af dels utskjutande utgreningar från Sevedsryggen, dels isolerade bergmassor, mellan hvilka instängda, ej långsträckta, sjöar lemna vatten till en mängd, i flera rigtningar löpande

Kongl. Maj:ts Befallningsh. 5:års-Berätt. 1828.

Wermlands Län.

2

smärre elfvar, alla utgjutande sig i Wenern, efter att hafva vid dess strand bildat bördiga slätter, mellan de lägre berg-åsarne. Äfven uti geognostiskt hänseende, har denna del en olika beskaffenhet med resten, ty uti den finnes nästan uteslutande Wermlands rika jernmalms-gångar och kalk-sten, hvarföre der också endast Bergslags-rörelsen med framgång kunnat, under mer än trenne århundraden, utöfvas.

I allmänhet bestå för öfrigt Wermländska bergen af en rödagtig granit, fördelad i tjockare och tunnare lager, lätt sönderfallande och sprickig, åtminstone i ytorne, der luftens åverkan, svedningar samt träs och vexters rötter klufvit dem. På ganska få ställen torde finnas öfvergångs-berg eller af en senare formation. Kalk- och sandsten finnes åtminstone sällan, och mig vetterligen hafva ingenstädes några lemningar af organiska kroppar hitintills blifvit upptäckta i de Wermländska bergen. Det tillhör vetenskaps-männen att närmare uppgifva alla de serskilta fördelningar, hvarunder äfven denna Ortens mineralier kunna hänföras. Utom gränsen af denna underdåniga Berättelse, äfvensom af min förmåga, vore det visserligen att häruti vidare ingå, ehuru viktigt ämnet visar sig för denna ortens Näringar.

Om jag icke befarade att falla uti allt-

för stor vidlyftighet, skulle jag ytterligare söka beskrifva Wermlands local, emedan den förtjenar visserligen en detaillerad afhandling, och verkligen hitintills saknar en sådan af större omfattning. Den korta tid som för Berättelsens författande varit medgifven, tillåter dock icke en sådan utförlighet, och må hända den här icke eller bör ega rum. Min närmare kännedom om hvarje del af denna local, skall troligen dock leda mig till betraktelser, som jag kanske bordt anföra på annat ställe, ehuru jag med omsorg skall bemöda mig att endast uppgifva dem, jag anser äga ett direct inflytande på Länets oekonomi och framtida förkofran.

Alla dessa nu upprepade trakter innefatta sammanlagde en yta af ungefärligen 150 qvadratmil, varande Wermlands areala innehåll. Enligt äldre uppgifter, och till följe af gränsernes sträckning, utgör det hela en ungefärligen spetsvinklig likbent triangel, inträngd emellan tvänne Sevedsbergets utgreningar från Dovre Fjell. Den ena af triangelns långsidor utgör gränsen mot Norrige, den andra gränsen mot Stora Kopparbergs och Nerikes Län samt basen af Länets stränder mot Wenern och norra gränsen af Elfsborgs Län.

Ungefärligen $5\frac{1}{3}$ procent eller 8 qvadratmil af denna yta anses betäckt af

vatten. Enligt de genom Hushållnings-Sällskapets försorg upprättade Sockne-Kartorne, hvilka dock olyckligtvis vid elsvådan här i Carlstad förlidet år gingo förlorade, visade sig att i de flesta af Länets Socknar 80 procent af ytan, utgjordes af berg och skog: uti de nordligare trakterne, till och med något mera, hvaremot uti de södra det torde vara mindre. Emedlertid kan man troligen, utan att serdeles misstaga sig, påstå att af Wermlands 150 qvadrat-mil 120 bestå af dylik till åkerbruk otjenlig mark. De återstående 30 qvadrat-milen, då vattnen afdragas, utgörande omkring 500,000 Tunmland, möjligtvis brukbar jord, skulle således rikeligen kunna föda en vida större folk-mängd än de 150,000 människor, som å den, nu blott till en del hemta sitt uppehälle; men måssar och kanske en större yta betäckt med vatten, än den uppgifna, minskar dock icke så obetydligt denna egorymd. Enligt *Akrells* Tabeller till Kartan öfver Sverige, upprättade år 1811, skulle den öppna åkerjorden i Wermland då hafva varit endast 82,473 Tunmland besädd med 87,794 tunnor Säd, hvilket, hvad tunmland-talet beträffar, troligen var för litet, då sällan mer än en half tunna höstsäd härstädes utsås på tunnlandet; och minst en tredjedel af åkerjorden vanligtvis ligga i vall; men då nu underdånigst bifogade Tabeller icke upptaga egorymden, kan icke heller af dem den närvarande åkerjordens belopp

annorlunda än beräkningsvis uppgifvas, och hvarvid jag lagt till grund, att då här vanligtvis utsås på tunnlandet $\frac{1}{2}$ tunna Hvete eller $\frac{1}{2}$ tunna Råg, eller 1 tunna Vårsäd, eller 5 tunnor Potates, samt till höstsäden trädes dubbla beloppet af den jord, som begagnas till dessa sädes-slag, och en tredjedel af hela beloppet ligger i vall, får jag således af Tabell-columnen för utsäde 186,432 Tunmland öppen åkerjord, som visserligen är närmare rätta förhållandet än ofvannämde äldre beräkning; men ändå icke uppgår, enligt min öfvertygelse, till det verkliga. Den ganska betydliga rymden af 314,000 Tunmland möjligtvis odlingsbar jord, skulle i detta fall återstå såsom obegagnad, eller endast använd till bete, hvilket väl kan vara möjligt; men icke vill jag medgifva, att efter beräkningen af ungefärligen $1\frac{1}{4}$ Tunmland till personen för dess uppehälle, hvilket närvarande förhållande äfven synes visa, de 150,000 menniskor, som nu här finnas, skulle kunna ökas till 442,500. Äfven om man skulle antaga att förhållandet så förändrat sig från 1811, att i stället för det att hvarje arbetare härstädes då endast egde $\frac{9}{10}$ Tunmland öppen jord till sitt uppehälle, han nu verkligen eger $1\frac{1}{4}$, och i behållning af skörden årligen $2\frac{6}{10}$ tunnor säd mer än han utsått, i likhet med hvad dåvarande förhållande utmärker, kunna dock icke hans efterkommande på den nya jorden få en sådan afkastning, och för-

hållandet mellan hvad folkmängden behöfver till sin subsistance och jorden producerar, blifver ungefärligen som i Irland. Det ligger i sakens natur att den bördigare jorden först begagnas, och att den sistkommande odlaren får den sämre, samt att ett nödtvunget användande af den sämsta icke ger en behållning motsvarande odlings- eller bruknings-kostnaderne. Vid denna gräns är man på många ställen.

Allmänna beskaffenheten i anseende till Localens bördighet och begagnande.

Uti mellersta delen af Länet, eller Clar-elfvens dalgång, bestående af Elfvedahls Härad en del af Kihls Härad och Carlstads Tingslag är rådande jordmänen Sand, mer och mindre blandad med mylla, sällsamare med Lera, båda senare delarne aldrig i någon större proportion, Denna trakt visar således föga bördighet; men fugtigheten från de närbelägna bergen, kanske äfven från det strida vattendraget, meddelar dock, så vida ej alltför torra somrar inträffa, den oftast rena sanden en vext-kraft, som man icke skulle förmoda den ega. Dessa oftast jemna sandfält äro emellertid lätt röjda och brukade; hvarföre också bosättningar tillkommit nästan hela dalen ut efter, ordentligare placerade än i någon annan del af Länet. Man väntar sig icke att i

denna på det hela trånga dalgång, uppfylld af en strid flods lemningar, kunna resa flera mil på raka, jemna vägar, med regelbundna egor och välbyggda bostäder på sidorna. Detta är emellertid fallet i flera delar af denna dalsträckning, och skogsdungarne, som ännu stå qvar på de jemna plateauerne i dalen, försvinna efter hand samt lemna plats åt ökade inegor, torp och utflyttningar. Medlen, hvarmed dessa röjningar bedrifvas, äro en tilltagande folkmängd, samt de förtjenster, densamma hemtar i hemorten från kolning för Bruken, timmerhuggning och flottning för Sågverken, samt transporter och körslor.

Denna trakt, då den helt tages, producerar icke sitt behof af spannmål, och äro således dess invånare, synnerligen i nordligaste delen, säkra afnämare af den säd, som föres till Carlstad från andra bördigare orter kring Wenern.

Råg, Hafra och Potates äro de enda utsäden, som, med hopp om en lönande äring, kunna anförtros jorden, och detta gäller för en stor del af Wermland. Boskaps-skötseln samt skogs-afverkningen, utgöra de hufvud-näringar, hvaruppå allmoggen i denna del kan grunda sin utkomst. Jern- och Sågbruken på stället hafva otvifvelagtigt väckt och bibehållit verksamheten hos invånarne, trots jordmonens ofördelag-

tighet och klimatets stränghet, ty i den raka Clarelfs-dalen, från Norden högsta fjellklint, håller sig alltid temperaturen lägre, än i någon annan bredvid den. Med undantag af Elfvedahls Finnskog, som utgör en hög bergs-trakt för sig, på Norrska gränsåsen och dess närmaste utgreningar, sträcker i allmänhet icke odlingarne uti Clarelfs-dalen, så upp på bergen, som i flera andra trakter af Wermland.

På hela den nästan platta åsen, som skiljer Stora Kopparbergs Län från Wermland, finnas inga bosättningar, utan begagnas dessa höga trakter till bete och settervallar, samt lemnar det bästa timret man säljer. Rödningen, genom stenbrytning, är således icke här så allmänt använd, som på Finnskogarna och med dem lika trakter, ehuru svedningar icke uraktlåtas. Af orsak, att lika beskaffad jord, som den man brukar, ännu finnes qvar neder uti dalen, der också sysselsättningar erbjudas den ökade folkmängden, har föranledt detta icke vanliga förhållande: kanske äfven skogens högre värde på detta vattendrag. Undantag ega naturligtvis rum äfven häruti; men förhållandet i det hela har jag trott mig finna sådant, som det nu anförda.

Uti den närmast i vester belägna Fryksdalen är visserligen sanden äfven rådande jordmonen i de högre trakterna, dock ej så

uteslutande som i Clarelfs-dalen. På de lägre trakterna deremot träffas en sandblandad gäs-lera, tunnt betäckt med svartmylla af förruttnade vexter. Sandbvarfven i denna lera gör den oftast full af käll-ådror, som ofördelagtigt verka på vegetationen, och, då större sand-partier träffas, af dem bildas den här så kallade såg-jorden, gäckande odlarens möda. Uti de lägre ned belägna måssarne finnes dock merendels en retentiv lera till botten, som gör dem tjenligare till odling, än dem, som allmänligen i Elfvedalen hvila på en för vattnet lätt genomtränglig sandbotten. Till måssars utdikning och odling fordras dock capital och stor enighet i företaget, ty de höra merendels till flera hemman eller hemmans-lotter, och skola på en gång åtminstone utdikas, hvartill alla delegarne ej ega råd och tillfälle. Ett stort företag i denna del är dock gjordt i Fryksdalen, som fullkomligt lyckats; men utan ett understöd från Hushållnings-Sällskapets sida hade det aldrig kunnat börjas. Mot höjderna vinnes deremot äfven härstädes ingen jord, utan den besvärligaste stembrytning. Finnarne hafva visat sätet att rödja dessa trakter utan capitaler, och torpare, småbrukare och inhyses-hjon, följa dem i spåren, samt utvidga sina täppor årligen, i hvilka Potatesen får gälda första mödan, till dess flera sammanlagda täppor kunna utgöra en Råg- eller Hafre-åker. Dessa Finn-rödningar fortgå egentli-

gen i alla möjliga riktningar och delar af Länet, äfven i Bergslagen, ehuru ej der så ofta genom en förutgången svedning af skogen. De förrättas icke nu mera uteslutande af Finnar; populationens tilltagande har lemnat andra talrika Pionnierer för samhället, och missvext-åren afbryta blott temporairt denna väg, hvaruppå landet upprödjes och befolkas. Föga bördig jord upptages visserligen på detta sätt: den bästa är redan bringad i bruk och den upprädda till-egnar sig snart någon annan än rödjaren. Men han fann der, under sitt arbete, en del af födan för sitt hushåll, och, om krafterna äro qvar, erbjuder honom nästa höjd ett nytt friare fält för verksamheten, än det han på slättlandet kan få, som ogift, tjensthjon eller stat-torpare. Naturlig är denna sakernas gång, ehuru förenad med mycken uselhet och ett trälsamt arbete; men man påminner sig alltid, att man skall föda sig i sitt anletes svett och går sin bestämmelse med resignation till mötes. Brist på bemedlade personer bland hemortens många småbrukare, hvilka kunna och vilja betala legda arbetare, tvingar den tilltagande folk-mängden i Fryksdalen att söka arbets-förtjenst genom utvandringar till andra orter, ty hushållet skall förses med föda under den del af året, som den inskränkta jord-ägan ej erbjuder den, och ej lemnar nog utrymme för verksamheten.

Denna trakt producerar ej eller på långt när sitt spannmåls-behof, utan förses dermed från Carlstad, och hafva, likasom i Elfvedalen, dess invånare, genom en vidsträckt boskaps-skötsel och skogs-afverkning, sökt hemta en del af sin utkomst; arbetsförtjensterne i aflägsna orter få fylla resten.

Uti vestra delen af Kihls och östra delen af Grums Härad, egentligen hörande till Fryksjöarnes dalgång är jordmonen af bättre beskaffenhet än i den nordligare liggande Fryksdalen. Jorden blir härstädes mera lerblandad ju närmare södern och Wernern, samt öfvergår på flera ställen i Nors, Grums och Segerstads Socknar till styf lera: äfven kalk, så sällsynt i Wermland, träffas vid Malsjö i Grums Socken. Denna lägre trakt producerar spannmål utöfver egna behofvet, hvilken afsättes egentligen vid Fryksdalens och Elfvedalens Jernbruk, samt uti Philipstads Bergslag: åkerbruket är redan här hufvud-näringen.

Ännu längre i vester, uti Jösse Härad, hvarifrån Byelfs- eller Gillbergs-vattendraget egentligen leder sitt ursprung, äfvensom Wermelens, träffas nästan samma jordmon som i Fryksdalen, dock något mindre sandblandad och skarp, ehuru mycket stenig på höjderna. Den oftast med sandhvarf fyllda leran förorsakar äfven här käll-ådror och såg från bergen, dock i mindre mon. Ytan

är icke i denna trakt bruten i så stora partier, som i Fryksdalen och berg-utgreningarne flerfaldigare, hvarigenom instängda smärre bördiga dalar uppkomma, der ock svartmylla ger odlaren vackra grödor, då ej de äfven instängda måssarne bringa frost öfver dem. Characteren af Landet är Bergslagens, eller hvarje större fulländad Finnrödjnings. Denna trakt, churu starkt befolkad och med hemmanen klufna, likasom i Fryksdalen, nästan till oändlighet, samt rödjningarne sträckta högt uppå bergen, föder dock i det närmaste sina inbyggare. Boskaps-skötseln är här ganska betydlig och lemnar ett öfverskott af Ladugårds-producter till afsalu: den hvilar dock hufvudsakligen på svedning, likasom i Finnskogarne, men förrättas här med mera ordning än der. Vextliga skogar gifva äfven ännu tillfälle till Timmer-afsättning vid de flera inom denna trakt i senare tider anlagda Sågverk, och en mängd Jernbruk gifva arbetsförtjenster genom kolning och körslor, till en ganska hyfsad och liflig allmoge.

Uti de nedanföre mot södern liggande Gillbergs och Näs Härad, utgörande dalgångens fortsättning, hvaraf en del af Näs Härad egentligen bildar den östra sido-åsen, träffas en vida bördigare jord, ehuru stembunden mot höjderna, samt större lerfält af djupare beskaffenhet, och för åkerbrukaren fördelagtigare sammansättning med an-

dra jord-arter än uti de nordligare trakterna. Det gäller nästan som en allmän regel, att jorden blir af bördigare beskaffenhet mot södern och Wenern; men måhända den i ett motsatt förhållande, genom ett länge fortsatt begagnande med Hafre-säden, förlorat sin primitiva bördighet. Detta visar sig påtagligast i denna dalgång, den först röjda och odlade i Wermland.

Näs Härad, till exempel, der allmänligen jorden består af lera, eller med lera såsom bas, blandade jordmoner, producerar visserligen icke så mycket spannmål som dess jord kunde bära, ehuruväl detta Härad frambringar vida mera än till egna behofvet, och tidigt öfvergått till egentlig åkerbruks-trakt.

Det längre upp i dalen belägna Gillbergs Härad deremot, kanske med en sämre jordmon, producerar dock relativt mera spannmål än Näs Härad; och det öfverst liggande Jösse Härad, på en ofördelagtigare local, vida mera än man skulle, under dessa förhållanden, förmoda. Skogen uti dessa, otvifvelagtigt senare röjda, trakterna ger emellertid ännu icke allenast, genom det bete den erbjuder, anledning till en vidsträcktare Boskaps-skötsel, och således äfven tillfälle till jordens oftare gödning från välbesatte Ladugårdar, utan den lemnar ock biförtjenster mot tjänstbarheter vid de i

dessa trakter anlagda Jernbruken och Sågarne. Gillbergs Härad kan visserligen sägas vara en herrlig trakt, der de af hvarannan beroende näringarne Åkerbruket, Boskaps-skötseln och Bruks-rörelsen temligen jemt sins emellan äro afvägda. Uti Jösse Härad är förhållandet ej så bestämdt. Bruks- och Sågverks-rörelsen samt Boskaps-skötseln blifva här redan öfvervägande, under det Näs Härad visar åkerbruket som hufvudnärning, med alla de olägenheter denna näring, som uteslutande får vidkännas. Mergelbäddar af stor vidd har Engelsmannen Steffens funnit uti Glafva Socken, Gillbergs Härad: — en rar omständighet i Wermland, der man icke väntat sig finna kalk ingå i någon del af Provincens jordhvarf, men som visar på ett framtida, ännu fördelagtigare, förhållande inom Gillbergs Härad, då kännedomen vunnits huru denna jord-art, som gjort Holsteins rikedom, skall rätt begagnas. Om, såsom snart nog torde visa sig, en del i Wermland eger vidsträckta mergel-lager; troligen böra de finnas i åtskilliga andra dalar af samma beskaffenhet, och då kan man vänta af Wermlänningens håg för försök de viktigaste resultatet för framtiden.

Mest i vester, och uti det vid norrska gränsen belägna Nordmarks Härad, antager jordmånen åter en ofördelagligare beskaffenhet. De långsträckta dalarne likna Fryks-

dalen både till form och beskaffenhet. Ett otacksamt åkerbruk föder icke här tillräckligen innevånarne, utan boskaps-skötsel och timmer-afsättning på Norrige få fylla bristen. Närbelägenheten till detta Rikes sydöstra kust-städer gör att denna trakt har mera gemenskap med Norrige än med det öfriga landet: och att innevånarne mera i allmänhet likna dessa sina grannar än landsmännen. Detta Land är visserligen tidigt uppröjdt och troligen till större delen befolkadt i äldre tider från Norrige. Aflägsenheten från Bergslagen gör att få Jernbruk i denna trakt äro anlagda, och befinna sig innevånarne således i saknad af de förtjenster, dylika anläggningar på stället erbjuda, äfvensom att kunna deltaga i Bergslags-körslorne med sina hästar, för hvilka kreatur de hafva en serdeles passion.

Odlingshågen är härstädes äfven mindre allmän än i öfriga Wermland, ehuru odlingsmarker visserligen finnas att tillgå, men exemplen af i orten bosatte Ståndspersoner saknas, och hvarigenom denna trakt hålles på en lägre cultur-grad än de flesta andra af provincen. Må hända att sättet, hvaruppå detta Land från ålder blifvit röjdt och befolkadt, har någon del i detta förhållande. Jag har trott mig finna att tvänne olika rödjnings- och bosättnings-principer i forna tider egt rum inom Wermland. Den ena genom Finnar, som med sin svedning

och stenbrytning, banat sig väg till höj-
derne, samt der etablerat sig och, jemte
svedningen, uteslutande idkat Boskapssköt-
seln, till dess deras efterkommande, antin-
gen amalgamerat sig med andra folkstam-
mar, antagit deras brukningsätt och seder,
eller också flyttat undan, längre in uti Bergs-
trakterne, der de på sina ställen ännu vi-
stas, utan att hafva öfvergifvit sin stams
egenheter.

Den andra bosättnings-principen har
utöfvats af Colonister, som sökt dalarne
samt rödjt och bosatt sig utefter de, i dem
befintliga, vattendragen, tillegnat sig Fin-
narnes lägsta rödjningar samt infört ordent-
ligt åkerbruk, jemte boskaps-skötsel. Öf-
vergångarne i detta jordens begagnande äro
nu svårare att finna, än kanske fordom, och
hero till en stor del på localens beskaffen-
het, som endast afgjort huruvida de äro
fulländade eller ännu fortgå. Icke dessmin-
dre vittnar nuvarande bruknings-sättet på
flera ställen, att olika åsigter från första
början af Landets rödjning egt rum och till
en del ännu följas. Att Nordmarks Härads
första innevånare, vid sin jords rödjning, följt
dalgångarne och vattendragen, synes mig
Landets närvarande beskaffenhet visa, äfven-
som att de, vid denna förrättning, icke haft
Finnar till föregångare, hvilket jag vill tro
nästan är förhållandet allmänligen i Norrige,
der

der skogarnas högre värde, såsom merendels Sågverks-egarnes egendom, icke eller medgifvit deras förstörande, för att vinna små tegar till Hafre-grödor.

På några ställen uti södra delen af detta Härad har man trott sig finna mergel. Bekräftar detta sig, så kan en förändring i åkerbruket derstädes möjligtvis inträffa; men brist på Herremän, som kunna gifva dylika försök förtroende, saknas dock, och skall, i anseende till ortens aflägsenhet, länge saknas i denna trakt. Med Ladugårds-producter uti icke så ringa qvantitet samt hästar och någon boskap, besöka Nordmarks-boerne Wermländska marknaderna samt Åmål; hufvudsakliga gemenskapen är dock med Fredrikshall, hvarifrån hemtas sill, salt och spannmål, mot lemnadt timmer till Tistedahls Sågverks-egare. Några Sågverk på Dahlsland af Elfsborgs Län, och Sågverken vid Uddevalla, hafva visserligen gjort anspråk på detta Härad's hela timmer-tillgång; men som nu handeln är fri, har den följt den naturligare vägen till Norrige, dit äfven en stor landsväg i senare tider blifvit öppnad.

Wermelens dalgång har, både i anseende till localens beskaffenhet och dess be-

Kongl. Maj:ts Befallningsh. 5:års-Berätt. 1828.

Wermlands Län.

3

gagnande, characteren af Jösse Härad, hvarifrån den utgår. Denna trakt föder dock icke helt och hållet sina invånare: skillnaden fyller de i den liggande fördelagtiga Jernbruken, mot kolning, hvartill skog finnes i öfverflöd, utan att missbrukas. Genom blott ett vattenfall, skiljdt från Wenern, lemnar Wermelen tillfälle till lätta transporter till och från Wenern — en fördel, som Fryksdalen och Elfdalen sakna.

Östra delen af Wermland innefattar Philipstads och Nyeds Bergslager, samt nedanföre i söder och mot Wenern belägna Häraderna Wisnum, Ölme och Wäse. Den norra delen eller Bergslagerne är en ganska couperad terrain af stembundna, fristående eller i mindre massor samlade berg, ej af några egentligen sammanhängande åsar. Ett större sandfält, Brattförsheden kalladt, skiljer dock Philipstads och Nyeds bergsmassorna, och är den enda jemna yta af någon vidd, som man träffar i denna del af Länet. Jordmonen är, likasom i de öfriga Länets bergstrakter, klapperblandad sand på höjderna, tunn gäslera i de lägre trakterna och djup mulljord af förruttnade vegetabilier, här kallad råcka. Landet synes först rödjt af Finnar, som Bergsmännen utträngt. Skogen, som här har högsta värdet, vårdas ock bäst, dock kanske icke alltid med den noggrannhet, som erfordras för dess framtida bestånd. Ej ännu begagnas här den, så-

som fördelaktigast vid skogens användande, föreslagna trakt-huggningen.

Genom årlig blädning eller de större trädens utgallring, har man härstädes från ålder begagnat sin skog, som man tror, på bästa sättet. Det vill dock synas, som skogens vextlighet härigenom aftager, då den egentligen visar sig kraftigast der lugn och skugga finnas, hvilket blädningen icke befordrar. För öfrigt afbrukas inom Wermland skogen, sällan efter någon bestämd ordning: den missbrukas i allmänhet, och användes kanske endast vid några Bruk med tankan på framtiden.

Under de dåliga jern-conjuncturerna odlades jorden ganska mycket af Bergsmännen; och om alla denna trakts måssar och myror voro odlingsbara eller lönande att upptaga, skulle visserligen åkerbruket äfven här kunna utvidgas och få ett slags oberoende; men härtill eger man icke tid för den nu mera lönande Bergslags-rörelsen. Denna trakt föder således på långt när icke sina innevägnare, och är derföre betydligaste afsättningsplatsen för spannmål från så väl Wermlands åkerbruks-trakter, som andra aflägsnare orter. De rika Jernmalms-strecken i bergen gifva lif åt allt inom denna trakt, och nästan åt alla Wermlands näringar. Åkerbruket må alltså der gerna vara en bisak, och äfven ej en hufvudsak för Wermland, helt

betraktadt. Att foder må frambringas i mängd till alla de dragare Bergs- och Bruksrörelsen kräfver: att bergen alltid må lemna skog till kolning, och malm till brytning, är egentligen hvad man i denna och många andra trakter bör önska, och gör det med rätta, ty så har naturen befallt. Kan derjemte arbetaren i allmänhet på stället vinna, genom sitt arbete, födan för ett hushåll, utan att falla fattigförsörjningarne till last, är visserligen ändamålet vunnet med en sådan bergs-trakts upprödning och befolkning: att göra den oberoende af åkerbruks-trakterna, är en strid, som hvarken påkallas af behofvet eller lyckas i längden.

Uti Nyeds Bergslag brytes nu mera icke någon malm eller blåses tackjern. Jernbruken hafva här intagit hyttornas plats, och jordbruket har redan fått ett högre värde, hvartill localen ger anledning; ty på vestra sidan om Brattforssheden antager jordmonen en bördigare beskaffenhet. Den tunna, sandådrade gäs-leran råder väl i allmänhet; men en talrik och idog allmoge, understödd från Jernbruken med penningar för tjänstbarheter, och uppmuntrad genom Patronernes exempel, aftvingar dock denna mindre fördelagliga jordmon vackra grödor, och ett temligen allmänt antaget circulations-bruk med fodervexter ger hopp om bördighetens tilltagande.

Uti de östra trenne Häraderna, och ut-
efter Wenern, träffas Wermlands största och
bördigaste åkerfält mellan de i Wenern ut-
skjutande bergs-åsarne. Ehuru härstädes äf-
ven på många ställen sandfält förekomma,
är dock på det hela leran den rådande jord-
monen, åtminstone i de delar, der ett stör-
re åkerbruk bedrifves och utgör hufvud-nä-
ringen. Några mergel-lager har man dock
icke funnit, än mindre begagnat, ehuru de
torde finnas på djupet. Jorden i denna
trakt skötes väl, och föder icke allenast in-
nevånarne, utan förser ock Philipstads Bergs-
lag med en stor del af dess spannmåls-be-
hof. De vid Wenern belägna naturliga äng-
garne gifva åkerbruket härstädes en styrka,
som det saknar på de flesta andra ställen i
Länet, och har man således ej så allmänt
här antagit circulation med fodervexter. De
i trakten belägna Jernbruken hafva ett gan-
ska förmonligt läge emellan Bergslagen och
Wenern, och skogen vid dem vårdas med
omsorg.

I allmänhet vexer på Wermlands berg,
skog, äfvensom på alla icke röjda ställen,
undantagandes på de låga stränderna af We-
nern. Några ljungfält finnas icke, och om
någon röjd jord öfverlemnas af odlaren, in-
tager skogen den genast inom sitt område.
Ej sällan strider man fåfängt, synnerligen
såsom magtlös eller försumlig småbrukare,

att hålla honom på afstånd, hvilket utbrukade Hafre-åkrarne nästan öfverallt visa.

*Allmänna beskaffenheten i anseende till de
Natur-förmoner localen erbjuder.*

Då jag nu underdånigst redogjort för Wermländska localens beskaffenhet, så i anseende till dess form och utsträckning, som dess bördighet och begagnande; återstår mig att äfven anföra de ytterligare natur-förmoner den erbjuder. En stor del af ortens vattenfall äro visserligen begagnade till Bruksamt Qvarn- och Såg-anläggningar; Sjöarne och Floderne till Båt- och Flott-leder; så lägre landet som sjelfva bergsryggarne genomskurna af vägar; bergen öppnade till malmgångars begagnande; jord-ytan plöjd eller hackad långt upp på bergen för att aftvingas grödor; men mycket återstår visserligen att ännu göra i dessa delar för efterkommande, ehuru närvarande generation ifrigt bemödar sig minska deras besvär, under det man söker förkofran eller blott uppehållet. Mera begagnade äro således härstädes de natur-förmoner localen erbjuder, än kanske i någon annan del af Riket; men många finnas dock ännu, hvaraf den nytta icke blifvit hemtad, som de kunna och under ett allmännare välstånd troligen framdeles skola gifva. Först bland dessa visa sig lättade transporter för ortens tunga ef-

fecter. De stora, långsträckta sjöarna och till flera mil farbara elfverna befordra visserligen alla transporter och hafva till en stor del föranledt landet landets rödjning och befolkning, samt de näringar, hvarmed innevånarne sysselsätta sig. Man tror sig dock finna, och det med skäl, att icke allt i denna del är gjordt af mennisko-hand, som kunnat göras och landets näringar synas kräfva. I anledning häraf har man, så här som annorstädes, redan för lång tid tillbaka undersökt möjligheten af åtskilliga Canal- och Sluss-anläggningar, till sammanbindande af ortens betydligaste båtleder med Wenern. De lifliga transporterne vintertiden, hvaraf allmogen egentligen kan hemta nytta, torde dock, jemte bristande penninge-tillgångar och saknad kännedom om bästa arbets-sättet vid dylika anläggningar, hafva fördröjt verkställigheten.

Land- och Sjö-transporter.

Under granskningen af ortens oeconomie gjordes oftast för icke länge sedan den åsigten gällande, att vinter-körslorna äro för åkerbruket hinderliga, såsom ledande allmogen från hem-sysslorne, bästa fodrets anslående till hästarne och spillningens kvarblifvande på landsvägarne; hvarföre allmänligen andra transport-sätt för ortens effecter borde sökas. Det må vara medgifvet och önskligt, att en del af ortens vattendrag

blefve till långa båtleder öppnade samt satta i communication med Wenern; men icke tror jag derföre att våra vinter-transporter kunna undvaras, och att, då vattnen äro tillfrusna, således äfven Canalerna, dessa någonsin kunna hindra, att man ju gör sig genvägar till och med tvers öfver bergsåsarna med de effecter, som tillverkats under vintermånaderne och kunna på dessa vägar transporteras, för att tidigare komma köparen tillhanda. Då Bonden, såsom skjut-sare i sin tour för den minsta hemmanslott, ändock skall hafva häst, och formansyrket icke är något uteslutande näringsfång hos oss, är det visserligen så godt att Bonden förtjenar penningar med sin häst vintertiden, som att ligga stilla. Jag tror mig just uti detta transport-sätt finna en ganska förmonlig arbetets fördelning, som sätter Bruks- idkaren och Bonden i ett beroende af hvarandra, förenar deras intressen och reder begreppen i anseende till dem. Bergs- och Bruks- idkaren kan icke här vara Bonden förutan; ty på sina egor eller vid sina Bruk kan han icke underhålla den mängd arbetare och dragare, hans rörelse ovilkorligen kräfver. Mot penningar får han anskaffa sig kolare och körare, annars stannar hans Bruk, oftast anlagdt i en aflägsen skogs-trakt, der den odlingsbara jorden knappast ger brödfödan till ett par hushåll af de hundrade han behöfver; och Bonden, å sin sida, behöfver, för att liqvidera sina Krono-

utskylder, Brukspatronens penningar, dem hans skog, hans arbete och hans häst skaffa honom, under det de små åker-tegarne han brukar gifva en kanske knapp föda åt hushållet.

Hvad deremot frågan om Canal- och Sluss-anläggnings-företag beträffar, har äfven här nyligen ifvern i denna del minskats. Jag bekänner mig icke alltid hafva delat den, och under mitt redan långa vistande härstädes, mera hafva afrådt än tillstyrkt dylika företag, alltid i afvaktan på resultaterne af de redan inom Riket började, och från hvilka, såsom fulländade, man alltid sedermera kunde få, så väl skickliga Mechanici, som nya redskaper, då det fordrades. Projecter i mängd lågo redan från mina företrädares tid på Lands-Cancelliets hyllor och avlagtade denna epok, då Kongl. Strömrensings-Comitéen, på enskilda framställningar i ämnet, fann för godt att å nyo låta undersöka åtskilliga Wermlands vattendrag. Möjligheten af båtledernas förbättrade och sammanbindande genom slussar fanns då, som vid föregående äldre undersökningar, och man förebrådde Läns-styrelsen, att ej hafva motiverat dessa nyttiga företag. Hoppet att en gång, utan hinder och med minskade afgifter, kunna transportera Bruks-effecterna, åtminstone till Wernern, väckte snart en allmän håg för dylika företag, och fördelarne synes vara så

bestämde, att frikostiga bidrag erbjödos från flera håll.

Det hade varit stridande mot min pligt, att nu längre återhålla den väckta ifvern, helst Stats-anslag kunde påräknas och hvarigenom sådana äfven kunde komma denna ort tillgodo. De första kostnads-förslagerne öfverskredo ej eller hvad man kunde, jemte Stats-anslagen, fylla genom acti-teckning inom orten, och det blef således möjligt för mig att, i underdånig åttlydnad af Eders Kongl. Maj:ts nådiga befallning, formera tvänne Sluss-Bolag, det ena för Clar-elfven och det andra för By-elfven, till hvilka Eders Kongl. Maj:t täcktes nådigst lofva, det för-ra 100,000 R:dr och det sednare 55,000 R:dr, att för båda utgå uti femtedelar under de fem följande åren. Bolagen, förli-tande sig på de, af vederbörande autorite-ter och personer upprättade, kostnads-för-slagerne, förbundo sig att, mot dessa Stats-anslag, fullgöra de projecterade arbetena, samt vidtogo genast nödiga förberedelser genom inköp af jord, vattenverk och nödiga materialier, så mycket hellre, som man hop-pades åtminstone kunna utsprida första årets anslag, till en mängd under inträffad miss-vevt arbets-sökande personer. Eders Kongl. Maj:t täcktes emellertid, innan några betyd-ligare åtgärder i denna del af Bolagen hun-no vidtagas, ställa alla dylika arbeten un-der Stor Amirals-Embetets tredje afdelnings

speciella uppsigt, samt öfverlemna åt afdelningens Chef att å nyo undersöka localerne och granska de upprättade förslagerne. Den visserligen ganska vanliga omständigheten, att upprättade förslager icke kunna upptaga alla oförutsedda händelser, och således oftast understiga hvad arbetet slutligen kostar, hade man här förutsett, men trodde sig i betydlig mån kunna minska, genom en sträng hushållning, användandet af frivillige arbetare, ej fordrande alla de omsorger, som en militairisk trupp har rättigheten begära, och slutligen att, då dessa Canal- och Sluss-anläggningar endast vore att anse som förbättringar af ortens egna, redan af naturen utstakade, båtleder, hvarken en hög fulländning, eller dyrbara på framtiden endast beräknade, åtgärder fordrades. De nu ytterligare skedda undersökningar utmärka dock, att våra vattendrag ej medgifva tillämpningen af dessa grundsatser, hvarmed Actie-egarne umgingos; och ortens Innevånare böra anse för en lycka, att de i tid blifvit upplyste här om, innan så stora kostnader voro använda, att enskildta välfärden i orten kunnat rubbas genom en tvungen fortsättning af möjligtvis ändamålslösa företag. Emellertid har denna utgång ansenligt bidragit att minska hågen och förtroendet till dylika arbeten inom orten, och sannolikt komma de sist upprättade förslagerne att längre hvi-

ra, innan de, åtmistone genom enskildas tillräckliga bidrag, kunna verkställas.

Denna allmänna åsigt har jag trott mig underdånigst böra anföra, och lärer detta rättfärdiga mitt förhållande, att icke förut hafva motiverat Canal- och Sluss-anläggningar inom Wermland.

Det hopp man egde, att genom anläggande af slussar i Clar-elfvens båda nedersta fall, kunna bringa ordning och lättnad i timmerflottningen och transporterne i allmänhet på detta vattendrag, förlorades tillika vid detta tillfälle, och har föranlett formerandet af en Comité, som under ledning af Stor-Amirals-Embetets tredje afdelnings Chef skall söka tillvägabringa nödigt ansedde rättelser i denna del. Med hopp eller fruktan i förhållande till hvar och ens olika intressen, motser man resultatet af Comiterades undersökningar och de åsichter, som möjligvis i anledning af dem kunna göras gällande. Det torde dock slutligen visa sig härvid, som vid många andra tillfällen, att, om öfverdrift i begagnandet af locala eller häfdvundna fördelar någon gång egt rum, otåligheten missledt lika så ofta, om ej oftare opinionen; och att om, såsom i detta fall, någon gång Taxationer tillkommit ej motsvarande de fördelar, som timmerhandlare trott sig hemta af läntsebyggnader, hvaruti det styckevis nedflytande tim-

ret qvarhålles, alla dessa byggnaders borttagande torde åtföljas af större förluster än man anat. Vid förslaget till sluss-anläggningarne i Clar-elfven, afsåg man hufvudsakligen en fullkomlig frihet för timmerhandeln på vattendraget, och hade, genom träffad öfverenskommelse, mot en summa icke öfverstigande tre års läntse-afgifter, upphäft så väl alla på dommar och privilegier hvilande rättigheter att vissa tider af året stänga vattendraget, som sednare tillkomne, icke frivillige afgifter. Man trodde sig då på detta sätt lättast vinna ändamålet och upphäfva alla tvister för framtiden, oundvikliga, så vida Sägverken på vattendraget skola bibehållas vid rättigheten, att intaga sitt timmerbehof i egna läntsor, under det att allmänna timret icka kan flottläggas förr än nedanom alla fallen, utan stockvis förbiflyter hundradetals hemmans ägor. Det skall snart visa sig, om några andra allmänna stadganden kunna uppgöras, än de vederbörligen tillkomne, hvarest man hitintills lefvat, nemligen att för hvarje tillfälle klaga, då dertill finnes anledning, och gå instantierne igenom tills beslut följer.

Under sistlidne Riksdag täcktes Eders Kongl. Maj:t, i anledning af motion, väckt med afseende på denna ortens behof, Nådigst gilla och, såsom tillägg i Byggnings-Balkens 25 Cap., stadga, att allmän landsväg skall, på trafiquerandes begäran, upp-

göras öfver alla ed, afbrytande båtleder, lastage-platser utses, lucka göras på broar öfver båtleder vid broarnas ombyggnad eller reparation, samt plats till trälvägar lemnas der de behöfvas, mot ersättning till vederbörande jordegare. Stadganden af största vigt för alla orter, der båt-transporter kunna komma i fråga, och som medgifva tillämpningen af allmänna grundsatser, utan att kränka någons billiga, i laga ordning eller genom häfd vunna rättigheter. Om föreskriften häruti gifvits den utsträckning, att ovilkorligen korraste vägen borde tagas öfver eden, skulle under otaliga tvister, aldrig erhållna ersättningar och våldförda rättigheter, mången dyrbar Bruks- eller Sägbyggnad försvunnit, för en kanske obetydlig transports beqvämlighet; — om den närmaste jorden ovilkorligen bordt tagas till lastage-plats, hade många anläggningar af större värde än de varor, som der kunde uppläggas, blifvit jemnad med jorden; om broar bordt rifvas, der icke lucka genast kunnat göras, hade flera för land-transporterne viktiga broar försumrats, och om trälvägar ovilkorligen skolat läggas utefter alla vattendrag, hade några pund hö blifvit enda ersättningen för ständig ohägnad på dyrbara egor. Lyckligtvis kunna icke dylika, egande-rätten förnärmande, åtgärder vidtagas i vårt land, utan på tid och genom många omvägar, hvarunder ifvern afsvälas och skadan, som de kunna tillfoga, skönjes.

*Vattenledningars begagnande vid Malm-
uppfordringen.*

Några andra företag af localens begagnande eger jag dock nu tillfredsställelsen underdånigst kunna anmäla, såsom fulländade och nytta bringande. Deribland utmärka sig de mindre Canal- eller vattenledningar, som blifvit anlagda uti Philipstads Bergslag, lemnande vatten till malm-uppfordringen utur grufvorna. Med oftast en fjerdedels mil långa konstgångar af träd, således både skogs-ödande och svåra att underhålla, sattes härstädes förut uppfordrings-machinerne i gång från något aflägsset naturligt vattenfall. Kunnige och nitiske män visade möjligheten af att kunna leda smärre vattenbehållningar bland bergen utefter grufve-fältens öppningar och såmedelst på närmare håll sätta uppfordrings-machinerne i gång. Enligt upprättade kostnads-förslag fordrades dock hertill så betydliga summor, att man misströstade om deras anskaffande, och då Eders Kongl. Maj:t år 1819, på resan till Stora Kopparbergs Län, täcktes besöka Persbergs Grufvor, anhöll man derstädes underdånigst om ett Statsanslag till detta nyttiga företags bedrifvande. Eders Kongl. Maj:t täcktes då Nådigst inhemta min tanka i ämnet, och, enligt min pligt, ansåg jag mig, ehuru jag ganska väl insåg fördelarne af ett sådant företag, äfvensom obehaget af att icke synas vara ni-

tisk vid dess befordrande, underdånigst böra fästa Eders Kongl. Maj:ts höga uppmärksamhet på svårigheterna vid anordnandet af de betydliga summor, som voro i fråga, förrän Rikets Ständer, i anledning af en Nådig Proposition, lemnat nödiga anvisningar. Jag vågade äfven tillägga, att om ej ens hoppet om framtida understöd lemnades, sjelfva företagens nödvändighet och deruti interesserades förmåga, skulle möjligtvis leda dertill, att förr än Rikets Ständer hunno fatta beslutet om ett lån eller understöd, sjelfva arbetet torde finnas färdigt. Denna min förmodan bekräftade sig fullkomligen; ty sedan man fått ett lån uti Jern-Contoret, Brukspatronerne vid ett sammanträde här i Carlstad medgifvit en afgift af vissa skillingar på hvarje Skeppund jern under några år, Grufve-egarne sammanskjutit resten, — en skicklig Mechanicus, Directeuren *Gustaf af Uhr*, åtagit sig arbetets ledning, och privata arbetare af ortens talrika befolkning anskaffats, hade jag tillfredsställelsen att, då jag år 1823 återvände från Riksdagen, se detta sköna företag fullkomligt färdigt och redan begagnadt, samt ett annat dylikt påbörjadt vid Nordmarks Grufvor. Måhända detta resultat ingifvit mig och Bolagsmännen uti de senare föreslagne Canal- och Slussverks-företagen hoppet att kunna på en lika enkel och hushållsaktig väg göra de större vattendragen farbara för
smärre

smärre farkoster. Emellertid visar förhål- landet med vattenledningen vid Persborget, att dylika arbeten blifva skyndsammast till- vägabragte och bäst till ändamålet svarande, när verkställigheten deraf lemnas åt enskil- das omtanka och de i kostnaden deltaga.

Vattenledningen vid Nordmarks Gruf- vor är redan färdig, och inom korrt skall troligen i hela Bergslagen, der localen det medgifver, dylika arbeten företagas till malm- uppföringens lättande.

Väg-anläggningar.

De ganska betydliga väg-arbeten, som i senare tider här inom orten företagits, hafva, sedan min sista underdåniga fem- års-berättelse afgafs, blifvit fortsatta och, ge- nom Herrar Comiterade för väg-anläggning- garne i Rikets norra Provincer, verksamt understödde. Genom en förliadet år full- bordad väg från östra Fryksdalen till Norr- ska gränsen, äro nu väg-anläggningarne i denna rigtning i så måtto completerade, som en väg går till Norrige från hvarje af de fyra Häraden, hvilka ligga vid gränsen. Af de tre, som under min tjenstetid blifvit upparbetade, visar redan den från Nord- marks Härad, och hvilken Eders Kongl.

Kongl. Maj:ts Befallningsh. 5-års-Berätt. 1828.

Wermlands Län.

4

Maj:t år 1822 Sjelf bereste, ett ganska betydligt inflytande på detta Härads oeconomie; och den tid skall komma, då, genom denna väg, en ganska liflig communication uppstår med Norrignes östra kust-Städer. Norrmännen hafva, i fortsättning af samma väg, genom ett utmärkt skönt och djerft arbete, visat hvad man med beslutsamhet kan förmå, och lifligt väntar man att de möta oss med nya vägar i riktningen af de öfrige här inom orten anlagda. Fråga är äfven väckt om en vägs anläggning från Jösse Härad genom Skillingmarks Socken till Sittskog och Christiania i Norrige. Utan tvifvel skulle denna väg blifva den kortaste mellan båda hufvudstäderna och öppna gemenskapen emellan trakter, som nu nästan helt och hållet sakna den; men terrainens beskaffenhet, enligt de undersökningar, som redan skedd, försvårar arbetet i betydlig mån. På Svenska sidan förutser jag dock icke sådana hinder, som ej kunna besegras, till och med lättare än man tror. På Norrska sidan deremot, skall förhållandet dock vara annorlunda, och det vore att önska, det de ytterligare undersökningar, som nu derifrån skola utgå, visade ett annat förhållande, samt att i en följande Fem-års-Berättelse från Wernland kunde anmälas, att denna väg vore anlagd. Stats-anslag har Eders Kongl. Maj:t visserligen Nådigst täckts gifva till de tid efter annan inom Wernland företagne väganläggningarne; men jag

hoppas, att Herrar Comiterade för vägbygg-
nader kunna intyga, att den strängaste hus-
hållning vid medlens användande iagttagits.
Jag har icke egentligen föreslagit dylika
arbeten, oftare än då missvext i trakten
inträffat, och således arbetsfolk kunnat fås
för lägre dagspenning, hvarmed det ock
varit belåten. Med ledning af den grund-
satsen jag tidigt hemtade från Götha Ca-
nals räkenskaper, att allt arbete borde be-
räknas i dagsverken, samt någon tillämp-
ning af *Turgots Atelier de Charité*, har det
varit mig möjligt, att en gång till och med
för 2,000 R:dr göra $4\frac{1}{4}$ mils ny väg öfver
en Finnskog, der man förut knappt kunde
framgå med häst eller, såsom det i allmänt
tal säges, klöfja. Det är visserligen santt,
att dagsverket vid dessa tillfällen icke varit
högt beräknadt, ty en kappe hafra och 6 sk.
gälde det endast vid ofvan anförde arbete
uti beting, af vissa famnar väg, graderade
efter markens beskaffenhet; men man fann
sig belåten, ty hela hushållet kunde delta-
ga i betingets fullgörande, och en knapp
föda, som annars saknats, vanns emellertid
derunder, intilldess jorden lemnade en fri-
kostigare.

Utom mindre väg-anläggningar, till und-
vikande af svåra backar, och hvilka årligen
af Härads-boerne företagas, arbetas i år på
en större sådan väg-omläggning, mellan Nord-
marks och Gillbergs Härader, hvilka sjelfva
besörja arbetet mot de Nådigt anslagne 800

Redr, som härtill skola användas. Sällan visar sig mera möjligheten, att med föga kostnad förändra en ganska backig väg till nästan jema landsväg, än vid detta tillfälle. Detta arbete hade bordt vara färdigt för längre sedan, emedan anslaget Nådigst bifölls år 1824, i anledning af väckt motion vid sista Riksdagen; men man har länge uppehållit sig med tvister om byggnads-skyldigheten, och hvilka i framtiden borde underhålla vägen, helst den komme att löpa öfver en trakt, förr hörande till Elfsborgs Län, men nu till Wermland; hvartill kommer att oafgjordt är, huruvida de få hemman, som finnas i denna trakt, kunna lösas från förbindelsen att underhålla vägar på Dahlsland, samt således åläggas ingå i vägdelningarne inom Wermland. Dylika olägenheter träffar man oftast, som försvåra, om ej helt och hållet förbjuda nya företag. Tiden skall dock så småningom skingra dem, men då menigheters intressen med dem äro förknippade, fordras det åtminstone tålmod för att kunna bidraga till deras upphäfvande.

Under arbete är äfven en i sitt slag ganska märkvärdig ny väg-anläggning från Carlstad, utefter Clar-elfven till Hammarön i Wenern och Carlstads lastage-plats Skoghall vid denna ö — den afser icke allenast communicationen med ön, utan äfven att bogagnas som trälväg emellan staden och

hamnen, samt anläggas i detta afseende på smala holmar eller egentligen uppgrändningar, som elfven gjort, der den mot sjön slutar att vara strid. Såsom en sidodam mot elfvens öfversvämningar och fria lopp till en grund del af sjön, kommer den att äfven tjena, under det man å denna af sten och fasciner gjorda väg, beredt en möjlighet för båtars uppdragande ända till Carlstads vestra bro, medelst anspann af hästar. Genom de mäns nit, som hafva sig detta arbete anförtrodt, hvartill Eders Kongl. Maj:ts Nådigst äfven lemnat ett penningeanslag, hoppas jag att redan nästa år denna väg kan begagnas.

Det är naturligt, att hvarken jag eller någon annan Styresman uti en ort kunnat tillvägabringa arbeten af sådan beskaffenhet, som de härstädes företagna betydliga nya väg-byggnader och många väg-omläggningar utan att vara understödd af nitiske män, som, icke afseende besvär och äfven kostnader, med värma omfatta dylika företag och befordra verkställigheten. Denna ort utmärker sig för en medborgelig anda i denna del, som i många andra, och det skulle vara för en Landshöfdinge härstädes omöjligt kunna tänka på något annat än de couranta göromålen, om han ej egde att påräkna frivilligt och oegennyttigt biträde af män, som under närings-omsorger förvärfvat sig en utmärkt drift och redig uppfatt-

ning af hvad med dem kan åstadkommas eller icke. Det ligger icke i deras åsigter, ej eller i mina, att här nämna dem, och den agtning de åtnjuta inom orten, jemte medvetandet att hafva gagnat en kär hemhygd, är dem nog.

J u n n a r e.

Volkmängden i hela Länets, Städerna inberäknade, utgör, enligt Skattskrifnings-Längderna:

För år 1822, Skattskrifne män	38,025	
qvinnor	39,255	
Befriade män	28,622	
qvinnor	30,117	<u>136,019.</u>
„ „ 1823, Skattskrifne män	38,421	
qvinnor	39,460	
Befriade män	28,092	
qvinnor	29,127	<u>135,100.</u>
„ „ 1824, Skattskrifne män	37,459	
qvinnor	38,653	
Befriade män	29,899	
qvinnor	34,383	<u>140,394.</u>
„ „ 1825, Skattskrifne män	38,621	
qvinnor	39,606	
Befriade män	31,111	
qvinnor	31,360	<u>140,698.</u>

För år 1826, Skattskrifne män	39,026	
qvinnor	39,985	
Befriade män	36,844	
qvinnor	38,475	<u>154,330.</u>

„ „ 1827, Skattskrifne män	40,251	
qvinnor	41,504	
Befriade män	37,103	
qvinnor	38,084	<u>156,942.</u>

„ „ 1828, Skattskrifne män	40,538	
qvinnor	42,106	
Befriade män	35,238	
qvinnor	35,796	<u>153,678.</u>

Medium här af:

Skattskrifne män	38,906	
qvinnor	40,081	
Befriade män	32,415	
qvinnor	33,906	<u>145,308.</u>

Folk-ökningen.

Af det föregående synes, att från år 1821 till och med innevarande år 1828 folkmängden uti Wermland ökat sig med 21,263 människor eller omkring 21 procent årligen af hela antalet, hvaraf skulle kunna dragas den slutsatsen, att folkmängden fördubblas

inom några och fyratio år. Ett förhållande, så mycket mera oväntadt, som under denna tid ett svårt missvext-år inträffat och en stor mortalitet visat sig de sednare åren omkring Wenerns kuster, samt frossor och febrar inom orten varit mera allmänna än någonsin fordomdags. Enligt Akrells Tabeller skulle egentligen, till följe af äldre beräkningar, folkmängden härstädes endast tilltaga med $\frac{1}{3}$:dels procent, men af så väl den nu gjorda beräkningen, som åtskillige andra omständigheter, visa sig alla anledningar att den verkligen hastigare tilltager än man i allmänhet tror: ett förhållande, som icke så bestämdt tabellariska sammandrag kunna angifva, då de inskränka sig till några få år, och Mantals-Längderne ännu mindre, då de icke upptaga alla fattiga som njuta understöd. Att folkmängden i en ganska betydlig progression tilltagit under en längre tid öfver hela Riket, visar nog samt närvarande förhållandet, jemfördt med det som egde rum under Konung *Carl den XII:s* sednare regerings-år, och att således ändamålet vunnits med den härstädes obegränsade hemmansklyfningen jemte flera andra folkökningen befodrande åtgärder, så vida nemligen mängden af människor verkligen ökar krafterne vid ett Lands försvar. Visserligen saknar man icke anledningar att beräkna en Stats styrka i allmänhet efter antalet af dess innevånare, och att glädja sig då denna måttstock visar en tilltagande

styrka; men som mycket mera fordras vid ett försvar än människor, hvilka icke alla, så vida ej försvaret är grundadt på resning i massa, kunna deltaga deruti, och allmänna välståndet visserligen minskas i förhållande till antalet af dem, som skola deltaga i medlen, som naturen på en gifven local erbjuder till dess vinnande; har man i sednare tider funnit att några flera vilkor fordras för ett Lands styrka och välstånd än blott antalet af människor det rymmer. Lyckligtvis ega vi icke ännu någon smärtsam erfarenhet af sådana omständigheter, som föranledt denna nyare sats; men icke böra vi derföre lemna den utan uppmärksamhet. Dylika sattser gå och gälla oftast som paradoxer i det ena Riket, under det de redan blifvit antagne som axiomer i ett annat; men tiden kommer och man tvingas att tillämpa dessa förkastade sattser, till sin skada, oftast för sent. Man kan visserligen tycka att det är för tidigt i vårt Land, uppfyllt af stora öröjda trakter, tänka på följderna af en öfverbefolkning, då den närvarande ännu är ojemförligt liten mot ytan, som den bebor, och mångfaldiga obegagnade naturförmåner visa sig öfver allt; men det är aldrig för tidigt granska principer, som leda till ingripande resultat, och bättre att draga slutsattser af andras erfarenhet, än af egen, då välfärden är i fråga, äfven om följderna skulle visa sig på afstånd: förvillelser böra alltid bekämpas, äfven om

med dem skulle falla de gladaste perspectiver. I denna ort, der rödjningarne sträckas uppå bergen af småbrukare, torpare och backstugusittare, samt Potates-culturen och arbete mot dagspenning, äfven i andra aflägsna orter, är grunden hvaruppå bosättningarne i dessa trakter hufvudsakligen hvilat; befinner man sig verkligen oftast i tillfälle bedömma följderne af en öfverbefolkning, och finner mycket af hvad berättelserne från andra länder innehålla i denna del, icke så fremmande, som de torde synes på andra ställen inom Riket.

Jag har, i anledning häraf, trott mig böra på detta ställe underdånigst upprepa ett och annat af hvad mig känt är rörande följderne i andra Länder af en tilltagande folkstock, saknande medel till en jemn sysselsättning och subsistance. Naturligtvis äga de föga öfverensstämmelse med förhållandet här på stället ännu; ty der äro de utvecklade följder, här endast förmodade.

Eders Kongl. Maj:t täcktes dock Nådigst förlåta, att jag, under granskningen af detta ämne, vågar anföra några reflexioner, egande gemenskap dermed, och som visserligen icke mer än sjelfva frågan kunna anses som en öfverflödig digression uti en redogörelse öfver en vidsträckt, starkt befolkad, och till större delen föga bördig Landsort.

Uti nordliga climater, der jorden hvilat halfva året, måste återstående halfårets arbete fylla behovet för det hela. Rödningen och befolkningen af ett sådant Land, är således svårare, och dess förkofran långsammar, än uti Länder under lägre latituder. Länder, hvars producter äro de samma som de, hvilka produceras i deras grannskap, äro beröfvade bytesmedel och kunna således hafva föga handel. De kunna ega ett öfverskott af producter; men detta öfverskott behöfver ingen. Om man söker de största oconomiska fördelarne, som ett folk på en gifven local kan ega, skall man finna dem uti ett lätt uppbrukadt bördigt Land, hvars production, utom födan i öfverflöd åt alla, lemna ett annat medium till utbyte genom utrikes handel. Antages detta blir det ej svårt, att finna orsakerne hvarföre de Europeiska Samhällema gå så långsamt till förkofran, och hvarföre både folkstocken och förmögenheten så ytterst långsamt tilltager i Norden. Kostnaderne af ett helt år skola ju alltid bestridas genom ett halft års arbete, hvilka kostnader dessutom ökas med flera och varmare klädesplagg, bränsle och hus afpassade efter climatets stränghet: saker som knappast behöfvas i de varmare Länderne. Skogarne och malm-strecken gifva medlertid i dessa trakter, under deras afbrukning och förvandling till exportvaror, ett bytesmedel och en lönande sysselsättning om vintrarne; men

skola födsmedel egentligen anskaffas utifrån för dessa varor, går förkofran ännu långsammare och i bestämdt förhållande till antalet af dem, som på detta vis skola födas. Kunna icke derjemte välfenads-artiklar på samma väg anskaffas och äfven begagnas af de lägre folk-klasserne, stanna de på en, i anseende till välstånd, bildning och seder lägre ståndpunkt, än med samhällets gemensamma fördel är förenligt, samt blifva misströstande, ej sällan orolige; och allmän nöd, eller förlägenhet, gör dem farlige i stället att de, genom sin mängd, skulle gifva styrka åt samhället, hvartill de höra med ganska lösa band i allmänhet. Man glädjer sig emellertid öfver folkmängdens förökning, jordens fortsatta upprödning, äfven i aflägsna, till jordmån och belägenhet oförmonliga, trakter; men man förbiser oftast, huru desse nykomne samhälls-ledamöterne lefva och huru deras efterkommande skola finna föda och vältrefnad. Malthus var den förste, som vågade leda uppmärksamheten på följderna i längden häraf, och rubbade en häfdvunnen teori. Få låto dock öfvertyga sig af hans mästerliga arbete i denna del, många gäckade eller häcklade hans förutseende, och massan misskände honom; men tiden kom och det hastigt, då hans spådomar bekräftade sig och framför mig ligger nu redogörelsen af en Engelsk Parlamentets-Comité, nedsatt i afsigt att gifva förslag huru man med stora upp-

offringar må kunna från det rika och mäktiga Stor-Brittannien afleda en hotande öfverbefolkning. Man kan icke läsa denna skrift utan den djupaste rörelse och utan att innerligen beklaga det Land, som, genom ganska ursäktliga, med tidslynnets öfverensstämmande misstag, stannat i den bitteraste förlägenhet, hvaruti ett samhälle kan råka, och vida farligare, än alla hotande invasioner af en utländsk fiende. Hvarken för att oro en ädel Styrelse, eller för att drifva sattser, ledande till åtgärder afingripande beskaffenhet; går jag här att underdånigst anföra ett och annat utur denna skrift, ledande, som jag hoppas, till det ämnes upplysning, som jag afhandlar, och visande, att hvarken, hvad man i allmänhet här kanske tror, Catholska emancipations-frågan eller Engelska fabriks-arbetarnes minskade förtjenst genom de dagligen förbättrade maskinernas användande, föranledt arbetsklassens missnöje och dess håg att öfvergifva sitt fädernesland, utan endast att en, genom stats-øconomiska misstag och på konstig väg tillkommen, öfverbefolkning förorsakat närvarande förhållande. Äfven om man skulle antaga, att ingen öfverensstämmelse eger rum mellan Engelsmännens belägenhet och vår, samt att ej den minsta anledning finnes att hos oss befara följderna af en öfverbefolkning; så visar sig dock i den strid för sitt bestånd, hvaruti handverkare och fabriks-arbetare i England lefva, till någon

del en likhet med den, som föregår i våra förfallna småstäder, under Skrå-författningarnes stränga tillämpning och fruktlösa bemödande att förekomma ett aftagande välstånd. Beräknar man vidare tilltagandet af brottslingar och arbetslösa människor, inlåsta som fångar på våra fästningar och arbetshus, eller skjutsade omkring landet, såsom saknande försvar och sysselsättning, samt årligen ökade antalet af Socknarnes fattighjon, finnes nog anledning förmoda, det folk-ökningen och bristande arbetsförtjenst ju äfven här har någon del i dessa välkända förhållanden. Det är äfven en allmänt bekant sak, att fabriks-arbetarne på många ställen uti England de senare åren gjort upplopp, sönderslagit maskiner och, genom författningars tillämpning, gjort associationer, hvarigenom de aftvingat fabriks-egare högre dags-penning, samt att, då de sakna den så hög som erfordras för deras hushåll, de, med stöd af lagarne, fordra fyllnaden af fattigförsörjningarne. Hvarthän fabriks-principen, i sin högsta utveckling, leder, synes häraf. Vi ega emellertid icke så förbindande fattigförsörjnings-lagar som Engelmännen, men lyckligtvis ännu icke så pockande eller många fattiga som de; men hvad som kan inträffa i tidens längd, är ej alltid så svårt att förutse, som man tror; ty en regel finnes, som sällan sviker, den nemligen, att samma orsaker åtföljas af samma resultat.

Af ofvannämde Comités Berättelse visar sig dessutom, att uti Cork hafva handtverkarne så magten i sina händer, att de icke medgifva en enda näringsidkare der etablera sig, som ej hörer till deras föreningar eller gillen, samt så bestämna efter godtycke sina dagspenningar, att den som bryter emot deras öfverenskommelser, risquerar lifvet; att mer än tjugu hafva på detta sätt omkommit inom denna stad, och att följden blifvit det alla arbeten afstannat, ingen använder handtverkare, som kan undvika begagna dem, och att timmermän, murare med flera, som icke vilja arbeta under fyra skillingar en pence om dagen, nära $2\frac{1}{2}$ Riksdaler Svenskt Banco, sällan få arbeta en dag af fjorton: arbetare, som voro heftingade mot 6 skilling i veckan vid ett vägarbete, blefvo bortkörde af stadens arbetare, med mera dylikt, visande Skrå-författningarnes följder, då man kommer derhän, att de tillämpas af en sjelfsväldig eller svältande massa, misskännande sina medborgerliga rättigheter och sanna fördelar. Icke har Catholicismen något mera härmed att skaffa, än om detta skedde i den protestantiska Norden.

Men ännu förfärligare äro uppgifterna rörande öfverbefolkningens följder på landet. Uti åtskilliga delar af sjelfva England, såsom Sussex och Buckinghamshire, kan redan en tredjedel af arbetarne icke få or-

dentlig sysselsättning, utan underhållas på Socknarnes bekostnad; 550 hafva understöd af en Socken, bestående endast af 1190 personer; Socknarne, så väl i dessa trakter som på alla andra ställen, der tillgångarne det medgifva, afsända sina fattiga hundradetals till Amerika med ganska betydliga kostnader: utgifterna vid afsändningen af en man och hustru med tre barn uppgå dock icke till mer än två tredjedelar af hvad ett sådant hushåll årligen kostar Socknen; många Possessionater afsända en tredjedel af sina underhafvande med en ganska betydlig temporaire uppoffring, hellre än att alltid få underhålla dem, utan att behöfva deras arbete; detta anses som en patriotisk förtjenst och stor frikostighet af enskildta män, då likväl gods-egare och förvaltare hafva, enligt andra vittnens utsago, sin stora del i dessa förskjutna varelsers tillkomst genom jordens styckning i små egor, upplåtne mot arrenden till just dem eller deras föräldrar, i likhet med våra stat- och jord-torpare, samt backstugusittare med arbets-skyldighet. Man transporterar från det inre landet med forvagnar stora massor af fattiga dagligen till sjöstäderna, för att på detta sätt landsförvisas till Amerika: årligen emigrera från 10 till 15,000 människor frivilligt; en enda person, hörd som vittne, hade de senare åren sjelf öfverfört 6,000 personer, hvilka han ansåg, öfver hufvud tagit

tagit, hvardera ega en förmögenhet af 30 till 50 Pund, således omkring 360 till 600 R:dr Svenskt Banco; och Comiteen föreslån, det 95,000 menniskor, som ej sjelfva kunna draga försorg om sin öfverresa, på Statens bekostnad måtte afsändas mot 12 Pund hvardera, således 1,140,000 Pund Sterling, eller omkring 13,000,000 Riksdaler Svenskt Banco. Nog synes, af allt detta, förlägenheten vara stor derstädes, trots Landets stora rikedom, otaliga fabriker, utvecklade industri och högt drifna åkerbruk. Lägges härtill, att dessa afskickade menniskor äro arbetsföra, odla och förbättra det land, hvar till de sändas, samt föröka sig der i en ännu högre progression än förut; att nu genast en stor del, och förr eller senare alla, blifva med Norra Amerikanska Fristaternas innevånare införlifvade; så är uppoffringen stor, men nödvändig; ty berättelsen visar äfven, att hela hushåll svälta ihjäl; att egenytan å ena, behöfvat å andra sidan, sammanfört så många menniskor på samma ställe, att jorden, som de bruka, och för hvilken de betala arrende, icke på långt när föder dem; att detta gått så långt, det en possession i Limerick, bestående af 400 Engelska acres berg, sandmo och mager jord, på hvilken trakt en Förvaltare sammanhopat 600 innevånare, slutligen måste befrias

Köngl. Maj:ts Befallningsh. 5:års-Berätt. 1828.

Wermlands Län.

5.

från hälften; att mängden af arbetsfolket i Irland, samt många i Skottland och England bo uti torfhyddor eller, som de här i Wermland kallas, jordkulor; att på en trakt, i det förra Landet, af 5000 innebyggare 2500 voro utan sängkläder och nästan utan gångkläder, samt att ganska säkert 6 procent af detta antal svälte; att då något större rödjnings- eller förbättrings-arbete företogs af en Possessionat, hundradetals arbetare infunno sig dervid från ganska aflägsna trakter; men att de voro så svaga, det man var nödsakad föda dem ända till sex veckor, förrän de kunde fullgöra ett vanligt karldagsverke. Att årligen, vid skördetiden, tusendetals arbetare öfvergå från Irland till England och sänka så dagsverks-priserna, att Engelska arbetsfolket nödgas lefva och svälta som Irländarne, eller också begifva sig utur landet. Mångfaldiga och flera för hvarje år stanna qvar i England, dels som backstugusittare, dels som fattighjon; och dertill organiserade associationer äro årligen sysselsatta att med stora kostnader återsända dessa arbets-sökande, oftast dagen efter deras ankomst. Irland, hvarest alla dessa förhållanden visa sig till ytterligheter, var dock fordom ett icke så folkrikt land. År 1695 fanns der endast 1,034,102 menniskor, och man ansåg då folkbristen som det största hindret för landets uppodling. Denna ö är emellertid ett ganska couperadt och bergigt land, dock med bördiga trakter mellan ber-

gen. Folkökningen har icke dessmindre derstädes, sedan den tiden, obegränsadt fortgått, utan att ega något förhållande till ett derjemte ökad capital, som kunde gifva alla sysselsättning och verka industri. Potatesen har endast och allenast framlockat denna folkmängd, nu ansedd vara minst $7\frac{1}{2}$ millioner; men industrien och välmågan befordrade den icke. Jag påminner mig ganska väl, att, under en Parlaments-debatt för flera år tillbaka, den åsigten gjordes gällande rörande bästa sättet att befordra välståndet i Irland, det man borde, äfven med uppoffringar, söka införa derstädes allmänna bruket af Socker, Caffé, Thé och Hvetbröd, på det folket skulle få smak för något annat, än den nu endast och allenast nyttjade Potatesen, samt genom väckta begäret till andra njutningar, än dem menniskan eger lika med djuren, lyftas från den förnedringen att likna dem uti att endast lifnära sig och fortplanta sitt slägte utan förutseende. Åsigten var tvifvelsutän ganska riktig, och medlet användes nu med att exportera en del af populationen, på det den återstående må komma i tillfälle föda sig bättre, samt i tidens längd kunna dricka Thé och Caffé. Mellertid är det förvånande att finna uti sjelfva detta upplysta England parti-sinnet, ensidigheten och enskildta intresset någon gång våga sig fram och tillskrifva detta förhållande andra orsaker, än omsorgen, som Stats-magterne i största välme-

ning haft, att bilda ett artificiellt samhälle, oupphörligen och utan afbrott gående till förkofran genom uppmuntringar å ena, restrictioner å andra sidan, samt ledandet af enskildta interesstet, som egentligen mera behöfver correctiver än hjälp, då det gäller allmänt bästa. Hvem skulle ana, att så kallade vittnen inför denna Comité funnits, som tillskrifvit denna ganska gamla olägenhet, gårdagens uppfunna machiner, nya liberala handels-lagar och upphäfnar privilegier med mera dylikt. När hvar och en, som har något, kan åläggas skyldigheten att dela med sig till den som intet har, jemt så mycket som den senare finner sig behöfva för att lefva lika med den som gifver, finner man lätt hvarti det onda ligger. När den fattige skall betala höga tull-afgifter och taxor för hvarje bit han förer till sin mund, är det väl underligt, att han sänker räntan på husbondens eller alla husbönders sammanlagda capitaler genom högre dagspenning eller understöd, om han kan; men han kan icke alltid och svälter ihjäl under försöken; han gör dervid icke mer än husbönderne gjort, han är i oupphörlig strid med dem, ty hvar och en söker vinna på den andras bekostnad eller välta från sig bördorna, den ena af taxorna, den andra af underhållet.

Vi ega lyckligtvis i vårt fädernesland ingenting directe motsvarande dessa bedröfliga förhållanden; men icke sakna vi allde-

tes anledningar till jemförelser, hvilka här voro utom gränsen af min redogörelse att anföra. Mellertid: våra fattigförsörjnings- och understöds-anstalter hafva vässerligen vunnit en stor lättnad genom Potates-culturen, Rūmfords-soppan, Magazins-inrättningar, med mera dylikt; men synbart hafva dessa saker icke minskat de fattigas antal. Och om allmänna Potates-culturen icke åtföljes af uppmuntringar till moralisk förbättring och civilisation, så ökar den större qvantiteten lätt erhållen föda hvarken omtanken eller välståndet. Måhända äfven våra Författningar hafva sin del i dessa, alldeles icke dolda, förhållanden, och den omständigheten, som Rikets Ständers Justitiæ-Ombudsmans Embets-Berättelse för åren 1826 och 1827 omförmäler, att under det Landets näringar lida brist på arbetande händer, hållas icke mindre än 1900 mestadels arbetsföra hjon inom bommar och lås, under rubrik af sysslolöshet, samt att, under det landet i allmänhet varit välsignadt med rika skördar, så att den lägre folk-classen, med föga arbets-ansträngning, på kort tid kunnat förvärfva sig bergning för längre tider, antalet af tillgripare af andras egendom ändå ökats med 195 personer på tvenne år, visar nogsam, att, om ej bildningen och den deraf följande hågen till förkofran samt ett bättre lefnadssätt, icke gå i bredd med folkökningen och lättheten att finna födan, dessa önskvärda fördelar mera

skada än gagna samhället i allmänhet: en tänkvärd satts, som visserligen förtjenar en äfven vidlyftigare granskning än den jag nu underdånigst vågat i det föregående gifva den. Ökade antalet af brottslingar i England är känt, och tillfället att på Statens bekostnad få jord att bruka i Australien, har visserligen icke minskat deras antal; men fattig-taxorna uti endast England och Wales, hvarest samma straff och fattig-lagar strängast tillämpas, hafva, enligt officiella uppgifter, under loppet af året, slutande sig med den 25 Mars 1827, således under djupa freden och ingen allmän missvext, stigit till den ofantliga summan af 7,784,351 Pund 19 skillingar, eller omkring 93,412,224 R:dr Svenskt Banco: för 50 år tillbaka gjorde hela Stor-Brittanniens Stats-inkomster mindre, än hvad nu utbetalas till de fattigas understöd, — Hvad stränga tillämpningen af äldre lagar, tillkomna under helt och hållet olika förhållanden, kan verka, synes nog samt här af, och det kan på det hela vara temligen likgiltigt, om de Lärda, oense om vattenminskningen i Norden, lyfta så småningom, för att explicera den, ett helt Land i vädret; men det blir icke likgiltigt, om Författningarne mera synbart sänka dess innevånare till samma grad af uselhet och bekymmer, som på andra mindre rörliga delar af jordklotet.

Jemte dessa folkökningens bedröfliga

följder, visar dock granskningen af detta ämne, till följe af äldre anteckningar, några andra oföväntade resultat af gladare beskaffenhet, och hvilka öfvergått till theoremer i Populations-historien. De anföras icke här i afsigt af en tillämpning hos oss, ty vi behöfva lyckligtvis den ännu icke; utan endast till styrka för den grundsatts, som jag vågat anföras, och hvars rigtighet troligen framtiden, bättre än alla argumenter, skall bevisa; ny är den heller icke bland oss, ehuru man får gå långt tillbaka för att återfinna den. Öfvergången i Skottska Högländerna från ett svagt åkerbruk och en boskaps-skötsel, som endast medgaf eller beräknades på productionernas förtäring på stället af en talrik svältande folkmängd, till ett bättre hushållnings-sätt, grundadt på af-sättning eller utbyte af civiliserade folkstammars ömsesidiga producter, tvingade till stora utvandringar från dessa trakter. Populationen tilltog icke dessmindre efter en korrt minskning, samt omhyttes till bättre födda och lyckligare människor. Så till exempel afgick från en trakt af vestra Högländs kuster, som år 1790 beboddes af 1900 innevånare, samma år 500 personer till Amerika, och år 1801 innehöll den 1967 innebyggare, ehuru flottan och arméen medtagit 87 samt ingen inflyttat. Icke på något ställe af Högländerna är man så begifven på emigration, som på Long-Island; men populationen, bestående år 1755 af 5268

menniskor, fanns likväl år 1792 hafva ökat sig till 8308. Emigrationen från ön Sky till Amerika har, sedan 1770, uppgått till 4000, och ett dylikt antal anses hafva afgått derifrån till Skottska Högländet. Icke dessmindre bestod folkmängden derstädes år 1755 af endast 11,252 menniskor, men år 1792 af 14,470. Att således utvandringar icke ovilkorligen åtföljas af en permanent förminskning visas häraf, äfvensom att de just tvertom lemna mera ressourcer för en större folkmängd af en annan bättre beskaffenhet.

Öfverbefolkning har tvifvelsutan fordomdags egt rum i Sverige, då Landet var vida mindre uppodladt och sämre brukadt än nu för tiden. Uti belönade pris-skrifter har man sökt bevisa detta förhållande, och icke utan stor möda kunnat sammanfoga det med den stora export af lifsmedel, som tid efter annan i äldre dagar härifrån skett, samt de ofantliga consumtions-förteckningar arkiven förvara. Men i äldsta tiden lättade naturen sig genom frivilliga folkvandringar och vikinga-färder till aflägsna trakter, företagna lika så mycket i afsigt att vinna trakter att bebo och bruka, som af roflystnad: uti en senare tid genom coloniseringen af Bottniska vikens och Finska vikens kuster samt öde trakter inuti Landet. Utrymme vanns då på samma sätt, som i Skottska Högländerna för de qvarvarande,

som lefde derefter bättre och kunde af den redan uppbrukade jorden hemta äfven födo-medel till export eller utbyte mot andra vällefnads-artiklar. Förändrade åsigter, i anseende till hushållningen, inträffade, och man sökte ifrigare för hvarje passeradt tidedvarf befordra productionen af så oundvikliga som inbillade behofs-artiklar på egen jord, samt framtvinga ett bättre tillstånd än förfädrens. Man lyckades visserligen häruti, ty otvifvelagtigt lefva vi bättre än förfädrén. ehuru vi icke frossa i så grof scala som de ibland gjorde. Men under landets fortsatta rödning, synnerligen sedan uppmantringar och lånebiträden i detta afseende tillkommo, jagades de fattigare från den bördiga jorden till skogarna, för att uppsöka den sämre, och på den lifnära sig under alltid öfverhängande faran af svält, förökande sitt slägte, men ganska sällan sitt välstånd, saknande all annan utsigt för framtiden än de ännu orörda skogarna. Den långsamma förkofran ett nordligt klimat endast medgifver har välviljan sökt förkorta, måhända tillfälligtvis med någon framgång, men naturen uttager sin rätt förr eller senare, och de omständligaste förslager i denna del slå icke an i längden, samt blifva ej sällan verkliga hinder i den förkofran man sökt tillvägabrinda. Aldrig skulle, till exempel Sverige, i fordna dagar, blifvit röjdt om hemmans-området varit från hörjan bestämdt och skattejord ej kunnat förminskas.

Huru länge skulle den ständigt tilltagande folkmängden fått utrymme, om man i äldsta tider befarat skogsbrist? mången förträfflig åker, som nu burit strid säd i århundraden, skulle då varit afsatt till vårt vedbehof. Huru skulle de aflägsne boende kunnat tillbyta sig sina behofver, samt hvar och en anskaffa sig hvad han ansåg sig behöfva, utan den fullkomligaste handels- och näringsfrihet? Huru skulle Staten kunnat utfå sina, tid efter annan stegrade, gärder, om ej hvar och en hade fritt och obemärkt fått förkofra sig och samla ett öfverskott, hvaraf han kunde dela med sig? Huru mången skulle väl vunnit en sådan förkofran, om autoriserade fattiga och lättingar egt rättigheten genast tillegna sig en del af behållningen för året? Allt visar, att enskildta omtanken hade fritt utrymme på den tiden, och någon allmän kände man icke. Men då, under sådana förhållanden, Landet öfvergick från en öken till ett talrikt samhälles hemvist, och således det första och svåraste arbetet under dem fullbordats, månne icke completeringen kunnat fortgå efter samma grundsattser? Olyckligtvis fingo vi tidigt konstförfarne mästare, så i handverk som lagstiftning, från Tyskland, och samhällsskicket bar länge stämpeln af en efter utländsk måttstock skuren form. Mellertid vi, jemte alla samtida Stater, gå ovilkorligen till ett bättre, trots vanmäktiga reactionsförsök. Om egande-rätten och indivi-

duella förmågan skyddas, icke inskränkes, upplysning och bildning blifva tillgänglige för alla, samt industrien eller förkofringshågen får taga den rigtning folklynnnet eller lokalen angifver; lättsinnighet, lättja och liderlighet få åtföljas af nöd, blott den verkliga olycklige njuta deltagande och understöd, — naturen utvecklar då resten, samt rättar olägenheterna när de visa sig.

Folkets bildning, sedlighet, konst- och närings-flit samt välmåga.

Ehuru af människornas bildning bör följa deras sedlighet, och af deras konst- samt närings-flit, deras välmåga, visar dock erfarenheten oftast helt annat. Menniskor, med tillfälle till den fullkomligaste bildning, och tvingade att förskaffa sig den, blifva ej sällan osedliga, då mångfaldiga andra, i saknad af bildning, lefva sedligt. Likaså är det med konst- och närings-flit, den åtföljes ej alltid af välmåga, under det mången med inskränkt förstånd och ringa om-tanka ofta förvärfvar sig förmögenhet. Der- af följer dock icke, att bildning och konst-flit äro öfverflödigheter; nej, utom dem yanns aldrig någon verklig lycka; men saken är blott den, att gifva, så bildningen som fliten, en ändamåls-enlig rigtning. Att döma öfver folkmängdens moraliska och intellectu- ella värde i en hel Lands-ort är ett djerft

förhastande, som icke något formulaire kan rättfärdiga. Att draga slutsatser af några få fall, är äfven att farligt missleda sig sjelf och andra; men att af det hela leda sig till granskningen af hvad som kan vara att vidtaga till befordrande af ett bättre, dertill manas man så af känsla, som pligt; förut fattade meningar få dock ovilkorligen dessförinnan uppoffras.

Om de högre bildnings-anstalterna inom vårt Land äro ändamåls-enliga kan jag icke bedömma: jag har icke med dem att göra, och, tyvärr, har icke begagnat dem sjelf; men att allmänna bildnings-anstalter, der allmogens och arbets-klassens barn kunna vinna nödiga kunskaper och utveckla oftast stora natur-anlag, saknas, det finner jag vid många tillfällen, ehuru i denna Landsort en berömlig omsorg i senare åren visat sig, att grundlägga Sockne-scholor. — Öfvertygelsen om nödvändigheten att förskaffa barnen någon grad af intellectuelle bildning är redan allmän, äfven i kajan; ty kunskapsbegäret är äfven så lifligt hos den fattige som rike; men tvångs-anstalter, kostnader-na och bostädernas aflägsenhet från hvarandra, motverkar den väckta ifvern.

Otvifvelagtigt skulle Staten aldrig ändamåls-enligare kunna göra en uppoffring än i denna del, och man har skäl att hoppas att så sker. Staten uppoffrar så ofta

betydliga summor i afseende på framtida fördelar i oekonomiskt hänseende, må den äfven sträcka sin frikostighet till bildningen af det slägte, som skall begagna dem och följa den antagna grundsatsen, att hvad icke enskildta kunna åstadkomma, Staten besörjer till allmänt bästa. Från ålder gör Stats-verket en uppoffring uti afkortningen för minderåriga barn, en hjälp, ehuru obetydlig, som föräldrarna få till barnens födande. — Må på samma väg föräldrarna lockas att föra sina barn till Scholan, och ingenting skulle verksammare uppmuntra dem härtill än detta. Man skulle ej då, som här skett, behöfva påkalla Landshöfdingens handräckning för att föra barnen till redan inrättade Scholor; men välviljan leder oss oftast att göra till tvång hvad egna omdömet borde säga är fördel, och skadligare motverkar man aldrig en god sak, än då man tvingar den på andra.

Vanns en allmännare bildning, nog följde en mer åskådlig sedlighet; ty osedlighet och moraliskt förderf är individuellt, samt alltid en följd af vanvårdnad i barndomen, elaka efterdömen och olämpliga straff. Hvad allmänna konst- och näringsllitens inflytande på välmågan beträffar, hvilat alltsammans på friheten; ty att få göra hvad man kan eller har fallenhet till, befördrar anlagens utveckling vida mer, än bestämmandet af hvad man skall göra; och rättigheten att

få sälja hvad man gjort, kan endast upp-
muntra tillverkaren att ytterligare arbeta,
och såmedelst befördrå hans välstånd, äf-
vensom det allmännas. I allmänhet har
man konst-sinne i denna ort, samt en ut-
märkt näringsflit. Välmågan är deremot
icke så allmän, ty man kämpar ej sällan
mot naturen. Man hoppas emellertid på en
lyckligare framtid genom Landets odling
samt ett friare utrymme för sin verknings-
förmåga; och kommande generationer skola
då troligen finna sig bättre, än den närva-
rande, som nu visserligen lefver lyckligare
än de föregående.

Näringar.

Åkerbrukets beskaffenhet.

Åkerbruket. Wermländska Åkerbru-
kets beskaffenhet har jag, uti min sist afgifna
underdåniga Fem-års-Berättelse, sökt noga
beskrifva, och sedan den tiden hafva härvid
icke inträffat några anmärkningsvärda förän-
dringar. I allmänhet har visserligen under de
senare 5 åren, likasom de föregående, Åker-
bruket, både genom ny-odlingar utvidgats
och genom gamla jordens omsorgsfullare
brukning, på flera ställen förbättrats. All-
mogen förebrås dock att, genom sina ny-
odlingar, oftast företagna på jord af dålig

beskaffenhet, vanvårda sina äldre åkrar, och synnerligen att, genom upp-plöjning af ängs- och betesmarken, beröfva jorden det understöd den fordom fått af en bättre underlållen Ladugård.

Odlings-lånens inflytande.

Det kan icke nekas, att ju så förhåller sig vid ganska många tillfällen och att de små odlings-lånen, i allmogens hand, oftast leda dertill, samt icke i allmänhet uppfylla sitt ändamål. Af de större odlings-lånen tror man sig dock finna redbarare fördelar, då de merendels uttagas i afsigt att, genom dikning och vall-läggning, efter första årets sädes-skörd, göra en aflägsen mässe eller sank mark användbar såsom äng till understöd för odal-jorden. Det vore önskligt, att så alltid förhölle sig, hvilket visserligen icke är fallet; men nog af, detta resultat kommer väl med tiden, ty till ödeland återgår väl sällan härstädes någon, äfven med misräkning odlad, jord under en ständigt tilltagande folkmängd. Otvifvelaktigt bidraga dock odlings-lånen i sin mon till ett skuldsatt jordbruk, och om följderna deraf äro betänkliga i allmänhet, blifva de det visserligen i hög grad, då skuldsättningen äfven sträcket till massan af småbrukare. För Possessionaten, som ändå skall betala allt arbete å sin jord, och hvars mål är, att, genom sitt använda capital, söka den

största möjliga afkastning, är visserligen förhållandet annorlunda, än för den mindre jordbrukaren, som på sin inskränkta egorymd söker, genom sitt eget arbete, frambringa hvad han behöfver för sitt hushålls uppehälle, till sina utskylders liqviderande och inköpet af en eller annan nödvändighets-artikel. Denne senares förkofran är endast tidens verk och kan icke påskyndas genom speculationer, fremmande för hans yrke och farliga, såsom merendels vågade utöfver för handen varande tillgångar.

Åkerbruket såsom Näring.

Åkerbruket sysselsätter visserligen i Sverige flera menniskor, i förhållande till folk-mängden, än i de flesta andra Länder. Uti Wermland är kanske förhållandet något olika med det uti öfriga delen af Riket, i anseende till Bergs- och Bruksrörelsen härstädes, som upptager en så stor del af befolkningen. Mera rubbas dock detta förhållande deraf, att uti åtskilliga delar af Länet åkerbruket ej egentligen är hufvud-näringen, samt att till industri-näringarnes bedrifvande nästan öfver allt fordras en mängd mer och mindre genom sitt jordbruk underhållna hushåll. Oaktadt dessa förhållanden, anses åkerbruket härstädes, som på flera andra ställen, nu mera icke vara lönande, och häruti har man visserligen rätt; ty chu-

ru åkerbrukaren i Wermland har fördelen af en lättare afsättning till Bruken, Bergslagerne och de icke tillräcklig spannmål producerande skogstrakterne — en fördel, som åkerbrukaren i Skåne, Westergöthland och andra bördigare delar af Riket, saknar — falla dock spannmåls-priserna så betydligt hvarje år, att snart de äfven här närmat sig till dem, hvartill denna nödvändighets-vara produceras och utbjudes vid Östersjöns södra kuster. Att uppodla och bruka jorden till spannmåls-production, visar således föga lofvande ersättning för kostnad och möda; ty missvext-åren inträffa ej regelbundet, uteblifva ej sällan på decennier, och gifva således blott temporairt någon vinst. Åkerbruket, såsom näring, synes således icke lemna hvad man vid alla närings-företag söker, nämligen en lönande jemn afkastning. Emellertid odlar man icke dessmindre oupphörli- gan, man förbättrar den redan odlade jorden och söker, genom ändrade bruknings-sätt, att få en högre production. Man lånar penningar till inköp af egendomar samt till förbättringar å dem man redan eger, och, åtminstone här, är åkerbruket ännu en kär sysselsättning, som sökes af alla, från backstugusittaren till Embetsmannen.

Kongl. Maj:ts Befallningsh. 5-års-Berätt. 1828.

Wermlands Län.

6

*Åkerbruket, utöfvadt endast med afseende
på egna uppehållet.*

För att i möjligaste måtto komma orsakerna till dessa stridiga förhållanden på spåren, är nödvändigt att skilja åkerbruket, idkadt såsom uteslutande näring, från åkerbruket, utöfvadt endast med afseende på egna uppehållet. Det förra är ovedersägligen för det närvarande icke lönande; med det senare viunes ändamålet lika säkert och fullkomligare för hvarje år. För Statsmannen, för hvarje ledamot af samhället, är visserligen granskningen af dessa förhållanden ytterst vigtig. Man må dock icke hoppas, att denna granskning leder till bestämda medel, hvarigenom upptäckta missförhållanden kunna hälfvas: tiden och samhälls-utvecklingen kunna det endast; konstiga åtgärder fördröja blott denna sakernas naturliga gång. Det vill till exempel synas, som just i den allmänna ifvern att odla jorden, samt att mängden befattar sig med åkerbruk eller spannmåls-production, ligger näringens förfall. En åsigt, som visserligen icke är så ny och egentligen utgör grunden för alla Stats-anläggningar, fabriks-uppmuntringar, med mera dylikt, hvarigenom man sökt fördela samhälls-lemmarne uti producerande och consumerande. Ett missförhållande mellan dessa så kallade tärande och närande måhända eger rum hos oss; men månne i de Länder, der, genom konstiga medel, ett an-

nat förhållande inträffat, massan åtminstone finner sig lyckligare och icke restrictioner af den obilligaste art få vidtagas, samt samhällets tillväxt nästan oupphörligen får dämpas.

Det visar sig tydligt vid fördomsfria granskningen af de flesta förhållanden, öfver hvilka man beklagar sig, att de från ålder tillkommit, och att förfädren i största välmening lagt grunden till de bekymmer, senare generationer få vidkännas. Ytterst försigtig får man således vara vid stadgandet af några medel, som skola befordra framgången af dagens åsikter; ty framtiden måhända gillar dem ej, och följande generationer torde komma att sucka under bördor, vi beredt dem i förbastande. Man kan visserligen, genom uppmuntringar, förbud och reglementen, göra den ena näringen efter den andra mera lönande än den förut varit, draga menniskor och capitaler till dem; men icke kan man göra det med alla, någon blifver stjuvmoderligt behandlad, och mången skall falla, i brist på fortsatta omsorger, eller endast kunna upprätthållas på bekostnad af andra. Hågen att ega jord hos oss och der vara sin egen herre, kan emellertid icke förekommas och bör det visserligen heller icke. Alla lofvande perspectiver, som detta lefnadssätt visar, visserligen på afstånd och oftast ouppfyllda, kan icke penningevinsten på stengatan eller i fabri-

ken helt och hållet utplåna, helst mängden utgått från Landtmanna-classen och från barndomen fattat kärlek för Landtmannens lif bland kanske en skön natur. Sjelfva embetsmannen, den rike köpmannen, afskedade militairen söker sig ju alltid åtminstone ett Landtställe och fröjdar sig der öfver en vacker gröda på ett ställe han låtit uppodla. Här ligger således en annan kraft i detta, än den man kan gifva föreskrifter, och om denna kraft missleder, så sker det åtminstone på en naturlig väg och till följe af högre lagar, än dem vi stifta. Enligt reglorna således för ett så kalladt väl ordnad Samhälle, sysselsätta sig visserligen för många i vårt Land med åkerbruk; men ögonskenligen är det icke mängden som skadar näringen: det är just denna mängd, som bringar den till dess primitiva bestämmelse, att frambringa födan åt största antalet; och hvad detta Åkerbrukets närvarande skick melertid åstadkommit, visar folkmängdens ständiga tilltagande, trots missvext-år och farsoter. Uti fria begagnandet af hvarje samhalls-ledamots individuella förmåga ligger lika så säkert correctivet mot alla missförhållanden närings-classerna emellan samt mot deras långsamma förkofran, som uti friheten att gifva sig och föröka sitt slägte ligger orsaken till folkmängdens jemna tillvext under alla öfverklagade omsorger, bekymmer och missöden.

Spannmåls-priserna.

Ytterst bekymmersam är visserligen närvarande tid, med dess låga spannmåls-priser, för Åkerbrukaren, som producerar spannmål till afsalu, och synnerligen för den större jordbrukaren, som grundat hela sin inkomst på Spannmålens hastiga afsättning, och hvars behofver äro ojemförligt större, än den mindre jordbrukarens, under det productionskostnaderne alltid stå den förre högre, än den senare. Uti de flesta fall kan den mindre jordbrukaren göra inskränkningar i sin hushållning och i sina behofver: de visserligen till låga priser af honom försålda sädes-tunnorna lemna dock, äfven i bördiga år, en behållning, som nära fyller eller får fylla hans, genom lägre markegångs-priser, minskade penningebhof. Possessionaten deremot, som med penningar skall betala allt, utom hvad jordbruket in natura lemnar till hans hushåll, kan vid ganska få tillfällen göra några inskränkningar, särdeles i denna ort, der lefnads-sättet i allmänhet är tarfligt och possessionerne ej så stora, att de i alla händelser lemna öfverskott till depenser. Man är här merendels endast född af sin egendom, lefver också der hela året om, och, lycklig om man ej är skuld-satt, söker genom sträng hushållning få afkastningen att räcka till för hushållets behof och barnens uppfostrau.

Uti denna, den större jordbrukarens förlägenhet yttrar sig här oftast den åsigtten, att Statens mellankomst fordras och uppköp, vid fallande sädes-priser, för Statens räkning, borde göras. Uti ingen del äro mina enskildta åsikter så stridande med flera agtningsvärda åkerbrukares inom Werm-land, som uti denna. Fåse äro vi deremot om skadligheten af de undsättnings-anstalter, som otvifvelagtigt skulle följa af ett sådant uppköp, ty bevisen ligga oss nära; och tror jag mig just af detta senare medgifvande finna ett mäktigt stöd för min öfvertygelse i det förra häuseendet. Jag hör dock göra reda för denna min åsigt och öppet förklara, så inför Thronen som inför allmänheten, om den får del af denna min underdåniga Berättelse, de grunder, hvaruppå jag trott mig kunna stadga en öfvertygelse, som man icke allmänt delar med mig i orten. Jag önskade mig kunna finna skäl, som ändrade den, och att stadga uti spannmåls-priserne kunde vinnas genom upphandlingar för Statens räkning, ty jag inser nogsamnt de fördelar, Possessionaten, så väl som alla andra, skulle draga af dessa upphandlingar; men jag tviflar dock, att förlägenheten kan annat än för en ganska kort tid genom en sådan åtgärd upphöra.

Det är omöjligt för Staten att ingå uti handels-speculationer utan att förlora i längden, ty på en längre tid skola väl sådana

spannmåls-uppköp vara grundade. Att köpa ett enda år, då spannmålen fallit under något medelpris, för att gömma detta årets uppköp till ett missvext-år, ger ingen stadga i priserne, ehuru lofvande en sådan handels-speculation skulle synas: om den vore Statsmagten värdig är en annan fråga. Det ligger tydligt i denna conception en fortsatt spannmåls-handel, och resultaterne deraf kunna temligen lätt förutses. Alla skulle önska få sälja till Staten, ty som priserna skola hållas uppe, har Staten förbindelsen gifva mera för säden än någon annan bjuder. Hela Rikets Spannmåls-handel skulle således komma i Statens hand, så vida tillräckliga penninge-summor funnos dertill; men som detta vore en omöjlighet utan en ytterst långt drifven myntförsämring i vårt penningeverks närvarande skick, skulle icke alla säljare kunna komma i åtnjutande af fördelarne att sälja till Staten: kanske endast vissa orter och de förstkommande inom dem. Tvänne priser före och efter denna upphandling blefve också en ganska säker följd, och sedan Staten för året med sin inskränkta summa gjort sitt uppköp, skulle priserna otvifvelagtigt falla; ty som äfven Statens deltagande i handels-speculationer har den följden, att aflägsna alla andra speculanter, undantagande dem, som grunda sina beräkningar på Statens bekostnad, skulle ingen enskild man våga sina capitaler i en rörelse, der Statens stora capital hade

en afgjord öfvervigt, ej sällan administredt med beräkning af förlust. Om enskild man, under sådana förhållanden, köpte spannmål, så skedde det endast då han kunde få varan till så ytterst lågt pris, att han alltid kunde sälja den, afven med vinst, under Statens priser, och kanske ett annat år just låta Staten få betala den beräknade vinsten. Controller i alla dessa hänseenden kunna visserligen uttänkas och föreskrivas, men aldrig verkställas.

Men om alla dessa, nu anförda, olägenheter, hvartill visserligen flera skulle kunna läggas, icke vore större, än att de öfvervägdes af fördelarne att kunna skingra Landtmannens förlägenhet; huru skulle det tillgå vid försäljningen eller dispositionen af dessa stora Kronans spannmåls-lager? Naturligtvis hafva alla spannmåls-köpare, så under medelmåttiga som dåliga år, rättigheten att hålla sig till Staten för att få sina behofver fyllda, emedan Staten köpt undan för dem detta lifvets första behof, och således i och med detsamma förbundit sig att hålla det alla behöfvande tillhanda. — Hvar stanna nu pretentionerne? Huru uppfylla dem alla utan misstag, utan våld? Största antalet af Samhällets medlemmar har härigenom kommit på fattigförsörjningslistan, och Statsmagten har ingått i eller erkänt en förbindelse, som sjelfva Allmagten ej ikläder sig, nemligen att föda alla,

som finna sig i behof af födo-medel. Idogheten har härigenom fått ett farligt sår, ty omtanken är öfverflödig. Och huru länge manne kunna dessa spannmåls-behöfvande contant betala den dyra säden; ty till högre priser, än de gällande, uppköptes den af Staten, och till ännu högre priser måste den försäljas, om ej betydliga förluster skola inträffa? — Det skulle snart visa sig, att mängden icke kan betala hvad den behöfver, under det den med lätthet på credit förskaffar sig hvad den kunde undvara, emedan, då alla enskildta capitaler äro dragna utur spannmålshandeln, som uteslutande bedrifves med Statens medel, Staten egentligen icke eger tillfälle att återgifva eller sprida sina i spannmålshandel fästade capitaler till småbrukare och massan af spannmåls-behöfvande, hvilka dock nitiskt deremot förses, jemte alla andra, af köpmännen vid omsättningen af deras i utrikes handel nödtvunget iustuokna rörelse-capital, med oftast för de förra alldeles öfverflödiga artiklar; hvaremot åter Statsmagten får behålla omsorgen att uppbära af de behöfvande betalningen för den spannmål, större åkerbrukaren producerat utöfver egna behöfvat. Enligt min innerliga öfvertygelse, har aldrig uti någon Stat, sedan Josefs ministèr i Egypten, ett farligare försök blifvit vågadt, än detta: det hvilade då på en dröm, och så hafva alla seuare af dylik beskaffenhet gjort. Allt det obehag, som eu-

skilda män kunna få vidkännas genom spannmåls-prisernas fallande, kan emellertid icke jemföras med det, som Statsmagterne underkasta sig i det ögonblick de gå verldsstyrelsen i förväg med att föda och hjälpa alla; och hvad är det egentligen Staten går att skilja eller rättvisare fördela, än naturen gjort? Jo — hvad alla egt innan det kom i Statsmagtens hand. Men äfven med förutsättning, att uppbörden af det gemensamma bidraget skett rättvist och tyngden blifvit jemt fördelad, är det ens tänkbart, att detta kan iakttagas vid dispositionen? Må Statsmagterne bereda möjligheten för åkerbrukaren, att, i likhet med andra närings-iddkare inom vårt Land, få låna på sin production, då den är af beskaffenhet att kunna förvaras, och förvaringsrum finnas, som trygga mot förluster! Detta är visserligen gränsen för Statsmagternas bestyr i denna del; men lika så litet bör man fordra, det Staten köper all erbjuden spannmål, som alla andra artiklar näringsarne frambringa. Spannmåls-prisernas jemna beskaffenhet kan för öfrigt, enligt min tanka, icke på annat sätt vinnas, än genom tullavgifter för importerad spannmål, rättande sig efter torgpriserne, såsom i England, ehuru billigare än åkerbruks-interessot der vetat stadga dem, och höjande eller sänkande sig i ett motsatt förhållande med inrikes priserna eller behovet. Endast derigenom kunna lager uppstå af både utländsk och

inhemsk spannmål, som icke blifva sålda under deras rätta värden. Jag vet detta är ett ganska ömtåligt ämne att afhandla; men då jag trott min pligt fordra, att icke låta något, rörande ortens oeconomic, vara oanmäldt, har jag bordt åsidosätta alla betänkligheter vid att derulinnan i underdånighet yttra min öfvertygelse.

Det vore ensidigt att ej medgifva, det Landtmannen, vid första påseendet, har anledningar befara ett spannmåls ytterligare fallande, om utländsk säd skulle kunna, mot låga tull-afgifter, påföras oss från orter, der den anses blifva producerad med ringare kostnader och mindre möda än här i Riket; men vid närmare eftersinnande, och skiljande sig äfven för egen del från allensidighet, torde han också finna, att, då icke tull-umgäld af flera hundra procents belopp af varans värde, således hindrande all laglig införskrifning, kunnat förekomma spannmåls fallande till samma priser som uti de utländska hamnarne, hvarifrån våra köpmän skulle förskrifva den, detta medel åtminstone ej är för det närvarande absolut verkande. Värre, än det nu är, medger man förmodligen att det icke kan blifva; men hvad är vanligtvis i sådana fall annat att göra, än att försöka något nytt, och under tiden bemanna sig med tålmod? Kunna, genom försöket, afsättnings-orter bildas, der man speculerar på mera, än endast stäl-

lets eller kringliggande ortens förseende med dagliga behovet, nog förtjenar det uppmärksamhet och kanske att just vidtagas då försöket synes vara minst farligt. För öfrigt gäller för Possessionaten och den större Jordbrukaren i vårt Land visserligen det samma i sakernas närvarande skick, som för hans vederlikar i andra sädes-producerande Länder; nemligen att genom ytterligare förbättringar i åkerbruket, genom Compost-gödningar, jordens kalkning, mergel-grufvors begagnande, utmärkta kreaturs-racers framfödande, Stallfordringar, Ost- och Smörfabrication i stort, Tegelbruks-anläggningar, handels-vexters producerande och kanske förädlande, med mera dylikt, eller, med ett ord, genom jordbrukets fabriksmessiga bedrivande, hvartill Brännvinsbränningen redan gjort en början, söka erhålla en högre afkastning af sina egendomar, till trots af de låga spannmåls-priserna, men i direct förhållande till det rörelse-capital han kan disponera. Den mindre jordbrukaren, ända ner till backstugusittaren, hemtar ju nu från sin jord födan, om ej just alltid i tillräcklig mängd, åtminstone oftast och af sådan beskaffenhet han tills vidare fordrar? Ändrar han sin smak och kan han tillfredsställa den med samma lätthet, som den han eger för brännvin, från åkerbruks-fabrikerne af denna vara; får man rätta sig derefter, så vida han ständigt skall förblifva den större åkerbrukarens enda afnämare. Meller-

tid har han nu gjort sig, genom Potates-cultu-
ren, sin arbetsamhet och tarflighet i det när-
maste oberoende. Måhända hans talrika ef-
terkommande icke blifva det, och conjun-
cturen således förändrar sig. Intilldess grän-
sar det nästan till obillighet, att aftvinga
honom en högre betalning för den föda han
kan behöfva, än hvartill hans vederlikar i
andra Länder förskaffa sig den.

Uti England har man gjort beräkning-
gar, som visa, att i allmänhet årens bör-
dighet under ett decennium kan classifice-
ras på så sätt, att 1 rikt, 2 goda, 4 me-
delmåttiga, 2 dåliga och 1 missvext-år van-
ligtvis inträffa inom denna period, samt att
spannmåls-prisen, under fullkomlig frihet i
handeln, så förhålla sig, att hvarje tiondedel
i skördens totala belopp, antingen öfver el-
ler under föregående årets fyllda behof, ver-
kar på så sätt på priserne, att $\frac{1}{10}$ verkar
 $\frac{3}{10}$ förändring, $\frac{2}{10}$ verkar $\frac{8}{10}$ och $\frac{3}{10}$ ver-
kar $\frac{1}{6}$ förändring, och så vidare. Om nu
10 R:dr R:gs antages såsom ett passande
medelspris på en tunna Råg och en tiondel
i grödans belopp utgör skillnaden mellan
ofvanstående classification, uppkomma föl-
jande priser, som temligen slå in med vä-
ra: nemligen uti goda år 10 R:dr, medel-
måttiga 13, dåliga 18, missvext 26, rika 7;
då ett af de sämre ej följa härpå, faller
spannmålen i vanpris till 2 R:dr; men in-
om 10 år händer, enligt uppgift, detta al-

drig: utförsel och Brännvinsbränning, jemte misshushållning, förekommer fallandet; och införsel af spannmål, att den icke under missväxt-året stiger till fulla summan, eller 26 R:dr, hos oss, dock nära nog, då införskrifning, ehuru stor som helst, ändå blir en obetydlighet mot folkstockens consumption i ett folkrikt Land.

Det förvånade hela Europa för några år tillbaka, att Sverige kunde exportera spannmål och söka äfven afsättning för den uti Italiens hamnar. Det är visserligen sant, att denna expedition icke lyckades på det hela; men månne den skulle misslyckats, om den skett genom enskilda mäns försorg? Mellertid visade den, att från detta fordom alltid spannmåls-köpande Land, någon gång spannmål kan försäljas, och att Landet således är på vägen att producera annat än Skogs- och Bergverks-effecter. En öfvergång, glädjande för Patrioten, ty öfverlopps-spannmålen kommer aldrig här att produceras under samma vilkor, som uti Pohlen och andra spannmåls-afsättande Riken på den individuella frihetens bekostnad. Längre skall visserligen isolerings-principen, antagen så i vårt Land, som uti andra Länder, lägga hinder i vägen för samhälls-krafternas utveckling och localens ändamåls-enliga begagnande. Längre skall ifvern, att ordna och rätta supponerade missförhållanden, försvåra denna af naturen utstakade

gång, hvaruppå alla Stater gått, eller gå till förkofran. Men målet hinnes, ehuru långsamt, och kommande generationer skola lika så mycket förundra sig öfver våra välvilliga funderingar till deras bästa, som vi ej sällan göra det öfver förfädrens omsorger för oss.

Emellertid, att Sverige blir, uti en icke så aflägsen framtid, ett Land, hvarifrån spannmål årligen kan afsättas till andra Länder, är man berättigad förmoda. Sverige har lösryckt sig från utländska ständiga undsättningar, och Wermland från den, Westergöthland erbjudit; — så går det efter hand öfver allt; och äfven Norrige, som torde vara det bergigaste Land, näst Schweitz, i Europa, är med stora steg på vägen till ett sådant oberoende. Detta torde visserligen medgifvas, då verkligen Sverige i denna stund skulle kunna exportera ganska mycket spannmål; men hvarthän? är en annan fråga, som synes vara af mera vigt att få besvarad. Jag tror dock att den är vida mindre viktig än den, hvem som skall exportera; ty funnos här de, som i större kvantiteter uppköpte säd, nog sökte dessa att få exportera den dit, der den behöfdes, eller bäst betalades; och häruti ligger hela olyckan för vårt åkerbruk och alla de bekymmer, hvaraf den större jordbrukaren nedtryckes; en olycka, som hög tull på utländsk spannmål och Statens inblandning uti spannu-

måls-handeln på intet vis afhjelpa. Det saknas, med ett ord, köpare, och synnerligen köpare i stort; ty inom minuthandeln går endast dagliga behofvet eller consumtionen för någon viss trakt, och inom den må fluctuationerne råda och härröra från tillförsel, afstånd, väglag, med mera dylikt. Den större spannmåls-handeln är vida vigtigare, emedan endast genom den kunna förråder samlas för hela orters behof, eller till export, då den lönar sig. Att större spannmålshandlare icke kunnat uppstå under hitintills varande förhållanden och den osäkerhet, hvaruti man befinner sig, i anseende till de oftast ombytliga åtgärder, som kunna komma i fråga å Statsmagternas sida, är, ty värr! en sanning, som man nödgas medgifva; äfvensom att Landtmannen, hvilken, i de flesta fall, sjelf får ikläda sig denna befattning, endast kan rigta sin industri till temporaira behofvets fyllande på något närbeläget ställe, och der, utan mellanhand, tillbjuda förbrukaren den nyss bergade säden, om ej slumpa borrt den till någon minuthandlare, hvars capital ej heller medgifver hvarken ett större lagers samlande, eller den uppköpta sädens längre förvarande. Det fanns dock fordom spannmålshandlare i Sverige, då införskrifningar behöfdes och medgäfvos. De hafva försvunnit och deras capitaler öfvergått till andra näringars upplifvande, om ej till importen af

af kramvaror och luren drejeriets befördrande. Förvillande åsichter stämplade fordom spannmåls-handeln med förakt och bidrog i sin mån till dess upplörande. Skingrad är icke alldeles ännu denna förvillelse, och tryggt kan man påstå, att sällan opinionen gjort ett större misstag, ty bestämdt finnas få så nyttiga samhälls-medlemmar, som dem, hvilka uppköpa öfverflödet af den viktigaste förnödenhets-varan för att sälja den, då behofvet är inne. Staten har ju sjelf en tid sökt uppfylla denna befattning och äfven sträckt sina omsorger till både importen och exporten af säd, ehuru med förlust och utträngande alla medtäflare. Förr än dessa enskilda, sig ensamt emellan täflande, större Spannmåls-handlare återkomma och med kapitaler, ej fordrande snar omsättning, utsträcka sin omtänka, icke allenast till behofvets fyllande i missvext-år här hemma, utan äfven derhän, att på verlds-marknaden täfla med andra Länders köpmän i omsorgen att flytta öfverflödet från ett ställe till ett annat; förr erhåller icke Landtman-nen stadga uti spannmåls-priserna, utan skall nedtryckas af öfverflödet i bördiga år, och nödgas i missvext-åren lemna utlänningen hela förtjensten på de höga priserna.

Hvad jag nu underdånigst haft nåden anföra, äro slutsatser, dragna på ett ställe,

Kongl. Maj:ts Befallningsh. 5.års-Berätt. 1828.

Wernlands Län.

der kanske anledningarne till dem tydligare visa sig, än på något annat i Riket. Ut i denna stund, då jag skrifver detta, säljes förlidet års skörd, till hvilken utsädet, hvad åtminstone Hafran beträffar, kostade sex gånger mera, än hvad nu högst bjudes för äringen. Icke dessmindre äro, under innevarande års Permessomarknad, flera säljare hitkomna från både Öster- och Westergöthland, än någonsin tillföre. Mycket af den hitförda spannmålen blir visserligen försåldt till de låga priserna, åtskilligt får uppläggas och något troligen åter hemtagas; och som året visar sig blifva serdeles bördigt, skola priserna ännu ytterligare falla, och slutligen kostnaderna vid spannmålets transporterande, till och med sjöledes, nära uppgå till dess halfva värde, och denna nödvändighets-vara knappast bära frakten, då en bjelke eller en sparre, som exporteras, bättre tål den, ehuru tunga och oviga dessa pjecer dock äro. Visserligen sakna åtskilliga delar af Sverige skogs-effecter, äfvensom Wermland spannumål, till sitt fulla behof, och täfla dessa skoglösa orter med utlänningen uti att upprätthålla priserna å våra fallande trädvaror; men icke tror jag derföre, att de skulle stiga i värde, eller ens kunna hemtas utur skogarne, om ej vi egde andra afnämare än Svenskar. Ej heller tror jag, att Bjelkar, importerade från Dantzig och Memel till Götheborg, skulle sänka värdet af våra derstädes, tvärtom kan-

ske hålla dem i pris derigenom, att köpmännen i Götheborg då blefvo bättre sorterade och kunde mottaga större beställningar samt möjligtvis rigta en stor del af Nordiska Trädvaruhandeln öfver denna välbelägna Europeiska marknads-plats. Samma utsigter visa sig för spannmåls-handeln, och hvem vet, om ej i tidens längd, då alla hinder äro häfne, capitaler flyta dit, der de kunna användas med fördel, hela Östersjöns handel kan komma att concentreras utanför Öresund i Götheborg, och således Svenska spannmåls-handeln deruti ingå. En tänkande, och uti större affairer väl initierad man, föreslog vid Continental-krigets slut, då större delen af Europas capitaler ännu efter verlds-skakningen voro odisponerade, att fästa en del af dem genom ett Compagnies inrättande i Götheborg för Östersjö-handeln. Förslaget misslyckades i anledning af kortsynta åsigter hos dem, som häröfver skulle höras, och Köpenhamn, med en ofördelaktigare belägenhet, uppstod, till följe häraf, utur sina ruiner. Nu efteråt, och, ty värr! för sent, har mången, som då fördömde projectet, fattat dess mening och medger, att om ett stort capital från den tiden funnits placeradt i vestra kustens största stapelstad, ehuru med afsigt att hålla, genom transito-handel, det öfriga Europa tillhanda Östersjöns producter, samt Östersjö-Staterna Europas eller jordklotets i allmänhet, Svenska Näringarne icke skulle saknat det un-

derstöd från der accumulerade capitaler och snart formerade Bank-inrättningar, som de behöft, samt våra tillverkningar eller naturproducter äfven blifvit föremål för verldshandeln, under det att kanske ett annat mynt varit gängse, som, bestämdare än vårt närvarande, uppehållit näringsifvern. Med temlig visshet kan man dock antaga, att om Grosshandlare i Götheborg hade vid den tiden, eller för några år tillbaka, egt anledningar att insticka sina eller utlänningens capitaler i spannmålshandel, skulle icke nu saknats ett ställe, på hvilket vestra Sveriges Possessionater kunde utbjuda sin säd med hopp om skälig betalning; ty säkerligen har äringen slagit felt på något ställe i Europa, dit vårt öfverflöd kunnat skickas, och åtminstone sådana fluctuationer, som af 600 procents belopp, förekommas. Mången fäster sig måhända vid uttrycket: — utlänningens capitaler — samt ogillar åsigten att använda dem; men hvarmed månne vår Jernhandel drifves? — till en stor del med dem, utan att derföre näringen lider, hvilket den säkerligen gjorde, om endast de Svenska otillräckliga skulle uteslutande begagnas.

Sedan min sista underdåniga Fem-års-Berättelse afgafs, har Wermland varit hem-sökt af ett svårt missvext-år, så mycket farligare, som missvexten äfven sträckte sig till Westergöthland och Dahlsland, hvarifrån

spannmål årligen hitsändes. Den ovanligt långa torkan 1826 års sommar förstörde icke allenast vårsåden, med få undantag, öfverallt inom Länet, utan äfven skadade gräs-vexten nästan allmännare. Så spannmåls-som foder-tillgångarne visade sig således ytterst knappa, och utsigterna för vintern bedröfligare än i mannaminne. Starka förändringar i spannmåls-priserna visade sig ganska tidigt på sommaren, och verkligen förrän missvexten var bestämd. En enda regn-skur på något ställe hade inflytande på dem, och hoppet närde man ännu länge, intilldess underrättelserna kommo, att förhållandet var lika i de öfriga, kring Wenern belägna, orterna.

Händelsernas gång och de vidtagna åtgärderna hafva en så nära gemenskap med hvad jag ofvanföre haft nåden anföra, att jag tror redogörelsen i denna del här stå på sitt rätta ställe, då jag söker att, i ett sammanhang med andra tilldragelser, helt uppfatta den.

Sällan har ett år af mera hotande beskaffenhet för en Lands-ort inträffat, än år 1826 för Wermland. Året började med en oförutsedd förfärlig stockning i Europeiska handeln, som snart visade sina följder, så i Götteborg som Amerika. Dess inverkan var att förutse på Wermlands Bruksrörelse, Trädvaruhandel, samt alla liqvider, utsatta

till Fastings marknad uti Mars månad. Eders Kongl. Maj:t lücketes, på min derom gjorda underdåniga framställning, nyss före marknadens början och då fallissementerne i Götheborg visade, det föga penningar derifrån voro att påräkna, nådigst förordna, att 250,000 R:dr af Lilla Creditivet jemte 50,000 R:dr af Jern-Contoires fonder skulle försändas till Christinehamn att under marknaden utdelas såsom Lån, mot 5 procentes ränta, till Bruks- och Sägverks-egare, som ställde nöjaktig säkerhet, pröfvad af en Comité af tvänne Jern-Contoires-fullmäktige, Eders Maj:ts Befallningshafvande i Götheborgs och Bohus Län, jemte mig, tillkallade Bruks- och Sägverks-egare samt tvänne Grosshandlare från Götheborg. Ändamålet med detta understöd, som samvetsgrannt utdelades, vanns fullkomligt, ty ingen banqueroutte inträffade härstädes, penningarne äro nu inbetalta, jemte räntan, utan att något afbrott skedde i näringarnes vidare fortsättande, om ej, att en och annan Sägverks-egare minskade sitt Timmer-förlag, och kanske sin tillverkning, intills bättre conjuncturer inträffa. Endast min innerliga öfvertygelse om nödvändigheten förmodde mig, att fästa Eders Kongl. Maj:ts höga uppmärksamhet på en sådan åtgärd; ty i allmänhet har jag trott mig finna, att blott vid utomordentliga tillfällen Statsmagtens hjälp bör mellankomma, emedan näringarne egentligen böra bedrifvas med de capitaler, som en gång i dem blifvet in-

stuckne, eller också falla, såsom icke välgrundade företag. Erfarenheten har dock visat mig, att tillfällen kunna inträffa, då denna grundsatts tål modificationer vid tillämpningen, äfven då en orts näringar fullkomligt äro med lokalen och naturförhållanden ofverensstämmande. De 100,000 R:dr, som Eders Kongl. Maj:t nådigst, af egna tillgångar, täcktes, åtta år förut, vid ett dylikt tillfälle, utan all ränta, lemna Werm-lands Bruks-ickare, inbringade denna ort en ren behållning af minst 2 R:dr på hvarje skeppund stång-jern utöfver hvad som bjöds i början af marknaden för tillverkningen, och således 160,000 R:dr på ortens smidesbelopp: en summa, som i annat fall hade stannat i Götheborg, eller troligare i utlänningens hand. Att temporaira understöd för näringarne vid viktiga epoquer ovedersägligen behöfvas, hafva dessa tvänne händelser bevisat; men hvad beträffar sådane, som med bestämda omsättnings-tider medgifvas och snart öfvergå till stående lån, bibehåller jag min öfvertygelse om deras ringa gaguelighet, ehuru den torde vara stridande med mängdens åsigter. Jag undantager dock härifrån sådana lån, som ega egenskapen af Discontering på redan färdiga varor, ty de lätta afsättningen: med varornas frambringande har man egentligen ingenting annat att göra, än att lossa alla band som hindra den.

Efter denna viktiga tidpunkt för ortens betydligaste näringar, inträffade den olyckliga torkan och deraf följande missvexten, i hvars spår följde en förfärlig sjuklighet, som uti nästan alla lägre trakter, och synnerligen vid kusterna af Wenern, så grep omkring sig, att icke ett enda hushåll fanns utan sängliggande sjuka, och visserligen mer än hälften af arbetsstyrkan kunde icke användas vid skörden. Bruken stodo stilla för brist på vatten och arbetare; man fick köra flera mil för att mala den halmblandade säden, och kreaturen släpade sig fram med möda på de förbrända ängarna.

Det är visserligen icke så svårt, att på afstånd göra ytterst fullständiga föreskrifter för administratören af en ort, och ännu lättare att finna honom begå misstag; ty — hvad attributer man kan få med värdigheten, ofelbarhet blir dook icke mera hans lott än någon annans; men den, som fördomsfritt vill tänka sig in uti de omsorger, en sådan person vid ett dylikt tillfälle får, och med hvad känslor man reser, såsom jag, i en vidsträckt ort, der ingen mil, af de hundrade man kanske tillryggalägger, visar annat än förstörelse, och få människor träffas, som ej äro fattade af misströstan; han förlåter då, om möjligtvis, under en sådan tid, några af de mångfaldiga olika föreskrifterna i småsaker ej blifva till punkt och pricka efterlefda, och fäster sig billigtvis

mera vid resultaterne af det hela. Man kan visserligen icke irra sig om de förfärliga följderna för orten, så vida ett misstag begås vid beslutet om hvad som skall göras: den lägsta dagkarls lott är då bättre än den afundsvärda och ofta klandrade Landshöfdinge-befattningen. Kände man icke då inom eget bröst, att man handlade rättskafvens och så som öfvertygelsen bjuder, utan mennisko-fruktan; man skulle nedtryckas och förvillas i ett ögonblick, då rådighet och att hafva tankarna samlade bäst behöfves.

Under mina resor uti Länet, då missvexten var bestämd, äfvensom genom utfärdade Kungörelser, uppmuntrade jag allmoggen till den strängaste hushållning med hvad som kunde skördas, samt gaf ej något egentligt hopp om undsättning: ett hopp, jag ej sjelf då egde. Lyckligtvis hade Sägverks-egare, så innan handelsstockningen var bekant som missvexten gifven, utdelat sina förlager i skogsbygderne, hvarigenom dessa traktens penninge-behof temligen var fylt: missvexten hade heller ej sträckt sig dit, och äringen kunde der beräknas räcka till nyåret. Med omkring 150,000 R:dr, eller en R:dr på personen af Wermlands folk-mängd, hoppades jag kunna möta missvexten, och Eders Kongl. Maj:t var icke allenast så Nådig, att af Spannmåls-Creditivet anslå denna summa, utan äfven tillåta, att fyra tusende tunnor spannmål, i behåll från

flera år tillbaka uti Carlstads och Östergöthlands Krono-Magaziner, singo utdelas till Socknarnes fattigförsörjningar mot Socknemännens gemensamma förbindelse, att återleverera spannmålen tunna för tunna in natura inom tvänne år. Med Eders Kongl. Majts Nädiga bifall utdelades penningarne till Handlande och Possessionater, som förbundet sig hålla allmänheten spannmål tillhanda mot de priser, hvarföre säden utom orten bevisligen kunde uppköpas, med tillägg af verifioerade frakt-umgälder och omkostningar samt en viss provision å tunnan. Contrahenter infunno sig, som ställde nöjaktig säkerhet för så väl de mottagna penningarna, som Contracternas fullgörande; och som flera associerade sig om entreprisen, borgande för hvarandra, voro flera personer verksamt sysselsatta, att från andra orter, för bästa möjliga pris, anskaffa ortens supponerade spannmåls-behof. Deras bemödanden gynnades genom en serdeles blid väderlek, så att Wenern var öppen ända till nyåret, och större delen af hvad som kunde anskaffas, inträffade här i Carlstad förr än vintern började.

Emellertid hushållades här ganska noga med årets skörd, under förutsättning, att ingen eller ringa hjälp kunde erhållas, och man fann tidigt nog, att hushållningen gjorde mer, än man förmodade. Vid min återkomst från en resa till Götheborg, hvar-

under jag öfvertygat mig, att ingen fara var, det ju för handen varande spannmåls-tillgångar der och omkring Wenern skulle förslå till nästa skörd, skedde på nyåret utdelningen af den till fattigförsörjningarnes behof anslagna Krono-spannmålen, äfvensom pris-bestämmelserne för den af Creditiv-fonden genom enskilda uppköpta säden. Den första af dessa åtgärder kunde icke ske helt och hållet, enligt min afsigt, ty man misstog sig, i anscende till ändamålet, på åtskilliga ställen, reqvirerade, i likhet med hvad fordom skett, i förmodan på afprutning, mer än som behöfdes till de egentligen fattigas understöd, hvilka jag ville skilja från för tillfället spannmåls-behöfvande, samt kanske på några ställen disponerade säden i fullkomlig motsatts med afsigten, uuder det på andra ställen man samvetsgrannt gick tillväga i öfverensstämmelse med ändamålet och föreskrifterna. Requisitionerne öfverstege, till följe häraf, tillgångarne ungefärligen med en tredjedel, ett ovanligt litet förhållande emot hvad förr i denna del egt rum, och utdelningen fick ske pro rata parte, ty rubbning eller någon rättelse uti supponerade missförhållanden var icke rådlig, helst äfven ett obehörigt klander vid ett sådant tillfälle verkar menligt, och opinionen trycker likaså mycket, om icke mer, åtgärderna än någonsin behofvet. Uti senare åtgärden, eller pris-bestämmelsen, kunde jag deremot mera handla enligt

grundsatsen, att låta enskildas täflan få utveckla följderna. Hvad spannmålen, enligt verificationerna, kostade hvar och en af Contrahenterna, jemte öfverenskomna provisionen af 28 sk. på en tunna Råg, 24 sk. på en tunna Korn och 16 sk. på en tunna Hafra, blef det gillade priset för hvar och en serskildt, oberoende af hvad pris på samma sätt uppstod hos en annan, och fäste jag ingen uppmärksamhet dervid, att möjligen flera olika priser kommo i fråga på samma försäljnings-ort. Behofvet att få sälja hvad man, under uppjagade priser, köpt, bringade snart alla priserna till det lägsta, och man såg sig nödsakad att utlemna större delen på credit, hellre än att behålla en vara, som inom sommarens slut kanske vore utan värde. Allt gick enligt önskan. Staten hade icke att fordra denna gången något af allmogen, undantagandes 4000 tunnor ny säd för gammal, lätt att på två år, under Socknemännens gemensamma ansvarighet, återgälda; alla Statens Debitorer voro säkra män, i tillfälle att betala hvad de emottagit, och ingen enda person inom Werm-lands vidsträckta gränser omkom af svält, hvilket åter ej sällan eger rum uti Europas vida bördigare länder. Den oförmodade händelsen inträffade dock, att vid den vanliga spannmåls-marknaden i Carlstad, efter midsommaren, 1827, anlände från Wenerns och Wetterns hamnar spannumål uti icke ringa partier, hvarigeuom hastigt spannumåls-pri-

serna sänktes 15 till 20 procent under hvad de nyss förut hade varit. Deenna omständighet ledde verkligen till förlust för åtskillige af Contrahenterne, som hade qvar af den dyrare säden, hvilken man icke vågade ännu längre behålla, utan sålde för hvarj man kunde få. Emellertid belönades den enskilda hushållningen, som i alla fall är ett vida viktigare moment vid hvarje undsättning än alla beräknade åtgärder, med den stora fördelen, att slutligen få spannmål till nedsatt pris, då den egentligen bäst behöfdes nyss före skörden, och då alla enskilda tillgångar voro medtagna. Måhända att supponerade brister i åtgärderna härstädes lockade den oförväntade säden hit: jag hade hela tiden förut anbud af säd från flera håll af Riket, och anade nästan hvad slutsatts man skulle draga af svaren. Huru svårt det är under en fri spannmåls-handel att bedömma, så behofvet som tillgångarne, visar händelsen, samt att en betydlig del af den spannmål, som hit, tid efter annan, anlände, var från trakter, till hvilka äfven missvexten hade sträckt sig.

Boskaps-skötseln har, sedan sista Fem-års-Berättelsen afgafs, icke undergått någon förändring i Wermland.

Skogar. Om Skogarna är att anmärka, att de i senare åren blifvit vida mindre anlände än tillföre, hvilket dock icke

härrört från något vidtaget bättre hushållnings-sätt, utan från brist på afsättning af Svenska trädvarorna. — Huru förmonlig den ofta omvexlande conjuncturen för trädvaruhandeln härstädes ock någon gång varit, har Bonden i allmänhet icke erhållit af Sägverksegaren eller Trädvaruhandlanden högre betalning för sitt timmer, än som motsvarat arbetslönen för huggningen och transporten deraf. Det skulle således synas, som den, sedan år 1826 rådande stockning i timmerhandeln, icke kunnat symmerligen inverka på allmogens utkomst, utan endast förmått den spara Skogarna; och sannt är det, att denna stockning egentligen medfört förlägenhet för de Stånds-personer, hvilka till större Säg-anläggningar egnat capitaler eller, med beräkning på en fortfarande vinst af timmerhandeln, inlåtit sig i större handelsföretag; men detta onda har äfven för Bonden och den arbetande i allmänhet haft bekymmersamma följder, enär de derigenom blifvit betagne en vanlig arbets-förtjenst, utan att tillfälle till annan sådan förtjenst i stället stått att finna. Då en bättre eller sämre afsättning af Wermlands trädvaror beror på utländska handels-förhållanden, torde härvid icke vara annat att göra, än afbida tiden, när dessa varor åter blifva för Engelsmannen behöfliga; och, i förhoppning på en lycklig förändring, drifvas Sägverken alltjemt, ehuru ej med den ifver, som före år 1826.

Bergs- och Bruks-rörelsen.

Jernmalms-brytningen.

Jernmalms-brytningen har i allmänhet under de fem senare åren blifvit uppdrifven genom de höga malm-priserna. I synnerhet har plockning och vaskning i varphoppar vid så väl ödelagda Grufvor som nyare, förökad sig. Detta förskaffar också åt yngre och sådana personer, som ej kunna befatta sig med Grufbrytning, en lätt och beqvämlig förtjenst under sommar-månaderne.

Vid Persberget, det största malmfältet i Wermland, har, under de fem sista åren, malm-brytningen mest ökat sig, nemligen från 15,048 tunnor till 19,222: hvarje tunnorna malm utgör, i tackjerns-vigt, 2 Skeppund. Denna senare brytning har förrättats med ungefärligen samma antal arbetare, eller mellan 244 och 280 personer, som den förra, hvilket förmodligen varit en följd af ofvanföre nämnda förbättrade uppfordringsverk samt några tillkomna ändringar i arbetarnes aflöningsätt, hvarvid beting äfven blifvit använda. Vid de öfriga fälten har äfven malmfångsten tilltagit; men med en proportionaliter ökad arbetsstyrka. Sålunda hafva, vid Persbergs-fältets 21 Grufvor, år 1827, med 281 arbetare, brutits 19,226 tunnorna malm, och, då ej beting, såsom vid

Stor- och Torskebäcks-Grufvorna egt rum, års-aflöningen belupit sig från 130 till 200 R:dr Riksgälds-sedlar, för hvilken Grufdrängarne borra vissa tum om dagen. Betingen utgå efter visst för hvarje tunna malm och berg, samt ökas eller minskas både års-lönen och betingen efter de svårigheter, hvarmed malm-uppfordringen och vatten-tömningen äro förenade. Vid Långbanshytte tvänne Grufvor hafva samma år brutits, med 78 arbetare, 6621 tunnor; vid Finnslyttebergs-fältets 3:ne Grufvor, med 94 arbetare, 9000 tunnor; vid Nordmarks-fältets 4 Grufvor, med 228 arbetare, 14,030 tunnor, samt vid Kroppa 5 Grufvor, med 30 arbetare, 517 tunnor. Således äro, inom Wermlands Jernmalms-fält, år 1827 brutne, utur 35 Grufvor, omkring 50,000 tunnor malm af 711 arbetare.

Malmen, som i Wermland erhålles, är i allmänhet god-artad och ej heller fattig. Collegii-Grufvans malm, som är rikast, gifver 70 procent, äfvensom den från Odal-grufvorna på Nordmarks-fältet. De andra Grufvorna gifva mindre; men i allmänhet kan man, som jag uti min sista underdåniga Fem-års-Berättelse anmält, räkna, att vid tackjerns-blåsningarne erhålles 50 procent af den använda malmen.

Då conjuncturen för Bergsmans-rörelsen
under

under de senare åren varit så fördelaktig, har ock grufdriften blifvit bragt till en betydlig höjd; men den torde kanske komma att minskas, då malmen i pris redan fallit emot hvad den förut gällde. Man har emedlertid, med de i rörelsen förtjenta penningar, sökt förbättra näringen, hvilket uppfordrings-canalerna visa; äfvensom att åtskilliga Gruf-Bolag hafva uppfört åt sig jern-konster eller konstgångar med jernregla; förbättringar, som, ehuru ganska kostsamma, ersättas dock egarne genom en sådan konstgångs längre bestånd, utom den nytta Landet i allmänhet deraf drager, att det redan i Bergslagen dyrbara trädvirket sparas.

De på flera ställen uti andra delar af Länet funna Jernmalms-anledningarna hafva de senare åren föga blifvit arbetade, och blifva det troligen ännu mindre hädanefter, om Tackjerns-prisen komma att förblifva låga: att fullfölja dylika försök fordras dessutom capitaler, och de finnas icke instuckne uti Bergslags-näringen mer, än i den egentliga Bergslagen, der också de uteslutande äro rigtade härtill.

Silfver- och Kopparmalms-brytningen.

Af de så kallade ädlare metallerna saknar man visserligen icke tillgångar i Wern-

Kongl. Maj:ts Befallningsh. 5-års-Berätt. 1828.

Wernlands Län.

ländska bergen; men det synes som naturen gifvit Wernmlänningarne den vinken, att hålla sig till de endast nyttiga; ty det vill icke lyckas att med fördel frambringa de förra. Under namn af Josephinas Silfververk formerades, år 1823, ett Bolag för att bryta åtskilliga gamla ödelagda Silfvergrufvor, såsom Directeurs-Grufvan på Borns egor, åtskilliga skärpningar på Getön i sjön Yngern, en gammal Grufva på Getberget vid sjön Långban, som nu drifves under namn af Goda hopps Silfvergrufva, alla i Fernebo Socken; samt att derefter söka tillstånd få nedsmälta den vunna malmen uti en profhytta, som derföre skulle byggas. Bolaget erhöll också privilegium på en sådan Hyttas uppförande vid Yngshyttan och kom till slut med samma arbete i December 1825, då profblåsningen genast företogs, men som ej aflopp efter önskan. År 1827 anställdes åter ny profblåsning, hvilken slog ut så vida bättre, att då 56 Centner Verkbly erhöles, som, i Sahla afdrifne, gáfvo 312 lod bergfint Silfver. Under tiden hade så väl i Sahla som Fahlun försök blifvit gjorda med från Bolagets grufvor upptruten malm, så att hela vinsten i och för Silfver-verks-anläggningen, som kostade öfver 20,000 R:dr R:gs vid 1827 års slut, utgjorde $67\frac{1}{2}$ Centner Verkbly samt 356 lod bergfint Silfver. Det enda ställe, hvarest malm för detta Bolagets räkning för närvarande brytes, är Goda-hopps Silfvergrufvan, der dock betyd-

lig malmtillgång icke lärer finnas: de tvenne sista åren hafva i denna grufva erhållits 35 tunnor malm. Arbetet går derstädes på beting, och lärer grufvan i år börjat blifva något mera gifvande.

Många försök hafva blifvit gjorda under senare 5 åren, lika som de föregående, till Kopparmalms upptagande i Wermland; men alla nästan förgäfves, då den till qvantitet erhållna malmen på intet sätt ersatt brytningskostnaderne. Försök hafva emellertid blifvit gjorda efter hand vid Röna i Östmarks Socken, Fryksdahls Härad, Gunsjöhöjden i Råda Socken, Gunnarsby Grufvor i Dahlby Socken båda i Elfdahlen, samt Treskog Grufvor i Gunnarsskogs Socken af Jösse Härad.

Tälgsten och Skiffer brytas på de i förra Fem-års-Berättelsen upprepade ställen, i Nordmarks och Gillbergs Härad, den förra dock mindre än förr, sedan Bolaget för Tyxmarks Tälgstensbrott försållt verket; men Glafva Sockens Skifferbrott bedrifves med ifver och fördel. Vid Långbanshytta är af ett serskildt Bolag uppbyggt ett Slipverk, hvarest tillverkas åtskilliga smärre piecer. såsom Saltkar, Knifskäft, Smöraskar m. m. utaf de i varpen derstädes befintlige stycken af så kallad Jaspis. Då denna stensort är hårdare än Porphyry, blifva piecerne något dyrare än de

från Elfdahls Slipverk, men slipas likaså väl som derstädes.

Tackjernsblåsningen.

Tackjernsblåsningen har i allmänhet under de fem sista åren varit betydlig och lönande i anseende till tackjernets höga priser; men då dessa nu börjat falla minskas troligen blåsningen och följagtligen allmänna förtjensten på en mindre tillverkning, ehuru den mindre qvantiteten kanske någon tid kan gifva en högre enskildt förtjenst.

Det vetenskapliga vid tackjernsblåsningen står på samma punkt, som förut. Vid de så kallade Herrhyttorne går dock blåsningen jemnare och bättre, än vid Bergsmanshyttorne, emedan vid de förra redet är jemnare och mera valdt, liksom sjelfva arbetarne; då deremot vid Bergsmanshyttorne man ej är så noga hvarken i det ena eller andra. Till de olika årliga resultaterne af blåsningarne hafva mest de olika vintrarne bidragit.

Stångjerns- och Manufactur-Smidet.

Stångjerns-tillverkningen och Manufactur-smidet har under de senare fem åren äfven haft en ganska god conjunctur, hvilket bevisas derigenom, att ej något smide under tiden blifvit nedlagdt, utan tvertom nya sökte och privilegierade. Dessa hafva varit: **Krontorps Manufacturverk i Wisnums**

Härad och Socken, privilegieradt på 3:ne Spik- och en Knipphammare; Lenungshammare i Glafva Socken och Gillbergs Härad, privilegierad på 900 Sk:pd årligt smide för 2:ne Härdar; Ränkeforshammare i Trankils Socken och Nordmarks Härad, privilegierad på 450 Sk:pd årligt Stångjernssmide; Gladåkers Hammare i Glafva Socken och Gillbergs Härad, privilegierad på 900 Sk:pd årligt Stångjernssmide för 2:ne härdar: Wägsjöfors Bruk privilegieradt på 450 Sk:pd nytt Stångjernssmide: Stömne Hammare i Stafnäs Socken, privilegierad med 475 Sk:pd nytt Stångjernssmide samt på 3:ne spikhammare och en räckhammare till förädlande af 250 Sk:pd Stångjern: Morastforsen i Eda Socken och Jösse Härad, privilegierad på 900 Sk:pd årligt Stångjernssmide för 2:ne härdar: Kolsäters Bruk i Gillbergs Härad, privilegieradt på 300 Sk:pd nytt Ämnessmide och 3:ne Spikhamrar, samt Borgviks Bruk i Borgviks Socken af Grums Härad, privilegieradt på 150 Sk:pd nytt Stångjernssmide och ett Manufacturverk.

Jernhandeln.

Ehuru ej några ändringar till ett förbättradt smide här blifvit gjorda, så är likväl den tiden snart att förvänta, då både Jern-Contoires och Bruksewares i flere andra orter gjorda uppoffringar på försök till införande af ett bättre tillverkningssätt, torde gifva anledning till sådana ändringar. Må-

hända, att förr eller senare en trög afsättning tvingar härtill; men så länge föga skillnad i pris eger rum mellan sämre och bättre tillverkad Jern vid Skeppnings-orten, är det icke att förvänta, att man skall sträcka omtanken längre, än till högsta möjliga veckosmidet, som, utan att casseras, kan passera vågen. Då i år redan omkring 120,000 Sk:pd Jern blifvit afsände från Götheborg och, oäktadt fallande cours, betalade med $19\frac{1}{2}$ R:dr Banco per Sk:pd samt lika mycket i år blifvit expedieradt till Amerika som föregående åren, äro utsigterne ännu icke dåliga. Man befärad dock, att senare förhöjningen uti Nord-Amerikanska Tullen på Jern skall hafva ett menligt inflytande på kommande årens priser, och man saknar visserligen icke anledningar härtill; men mig vill det synas, som faran icke är alldeles så stor. En förmodan som jag grundar på den omständigheten, att, om än 22 Dollars nu erlægges i tull derstädes för smidt Jern skola 37 Dollars betalas för valsadt jern, hvarigenom en difference af ungefärligen 8 R:dr R:gd:s per skeppund till förmån för Svenska Jernet uppkommer, och det Engelska valsade göres till införsel så godt som förbudet, i följd hvaraf efterfrågan af Svenskt Jern snarare torde ökas än minskas. Ätminstone bör detta kunna förmodas ega rum, intill dess Amerikanska jern-tillverkningen, som otvifvelagtigt årligen tilltager, fyller dervarande behof till samma priser, som gälla för införtulladt

Svenskt Jern. Men, då vid granskningen af frågan derstädes, det är sagdt, att med en skyddstull af 22 Dollars per Ton, eller nära 8 R:dr B:co per skeppund, jern-tillverkningen ändå icke är serdeles lönande, och ehuru visserligen nya jernverk i Norra Amerika årligen anläggas, men landets odling och folkmängden också i en förvånande proportion tilltaga, så torde vi icke på lång tid derstädes sakna afnämare af vårt jern, åtminstone så länge dagsverks-priset håller sig vid en Dollars. När hela landet är uppbrukadt och befolkadt faller visserligen dagsverks-priset, och då måhända vi sakna Nord-Amerikanarne såsom afnämare; men den tiden är ännu ganska aflägsen. Tillverka vi blott redbar vara, nog få vi köpare både före och efter denna tidpunkt, och Södra Amerikas fristater blifva visserligen icke bland de obetydligaste afnämare då lugn och välstånd der vunnits. Emedlertid visar detta förhållande, att valsningen, som jag jemte många andra ansett för en högst nödig förbättring i vår jernhandtering, nu för det närvarande icke skulle åtföljas af lönande af-sättning, uti Nord-Amerika åtminstone. Den fiendtliga stämning mot Engelska handeln, som egentligen torde hafva förorsakat höga tullen på valsadt jern, måhända verkar represalier, och att Amerikansk Bomull snart nog blifver belagd med en hög tull i England, hvarigenom en nedsättning i den för-ra åter kunde framtvingås; men på dylika

grundsatser, tyvärr tillämpade trots ordet *reciprocité* i hvarje handels-tractat, är icke att bygga. Skulle dock Engelsmännen kunna erhålla en lika tull på både valsadt och smidt jern i Norra Amerika, skall vårt jern der icke kunna afsättas efter närvarande tillverknings-priser: ty just nu, när jag skrifver detta, uppgifves priset på Engelskt valsadt jern fritt om bord 8 pund sterling per Ton, då vårt smidda inberäknadt tull och omkostningar uppgår till 13 pund 15 sk, per D:o om skeppsbord.

Det är emedlertid förvånande att finna, det trots allt hvad som skrifves, ordas och äfven tid efter annan med fördel försökes, ändå enskildta interesset, hvart man vänder sig, i eller utom Europa, framtingar fiendtliga förhållanden mellan nationerne till deras ömsesidiga skada och förbittring. Och så skall det alltid gå intilldess man antager den grundsatsen, att mindre skydda några tillverkare, än det vida större antalet förbrukare. Att en Stat, som den ena dagen constituerar sig, missledes af sin ifver att skapa ett nytt välstånd och, i saknad af all erfarenhet, prohiberar eller med hög tull belägger vissa artiklar, dem man tror sig sjelf kunna frambringa, är icke underligt, ty massan förstår ingenting och de Styrande äro oftast mera revolutionsmän än Statsmän; men att en minorité af Bruksegare i det fria, mäktiga och upplysta Nord-Ameri-

ka, kan segra på den ofantliga majoriteten af jernförbrukare derstädes, är nedslående och beröfvar menniskovännen sitt hopp, att derifrån skulle utgå liberala, om ej cosmopolitiska grundsatser och exempel. Från det gamla, genom olika styrelseformer, corporations-interessen och uråldriga tvister delade Europa, har man icke att vänta initiativet till en sakernas bättre ordning. Man må här doctrinera, tala om reciprocité och söka kringgå hvarann, blir det ändå vid det gamla fiendtliga förhållandet; ty mot all ändring finnes en reactions-princip, som mäktigt verkar, och ej sällan gör sig gällande.

Fabriker, Bruk och öfrige Näringar, hvilka icke höra till Bergsrörelsen.

Sådane Fabriker och Bruk äro i Werm-land endast följande:

Höglunda Klädes-Fabrik i Grums Härad och Nors Socken, hvilken Fabrik består af 9 Klädväfwarestolar, 5 Spinnmachiner och Färgeri, drifves med omsorg och sysselsätter till en del de på stället boende Bruks- och Sågverks-arbetares qvinnor och barn; — Värdet af Fabriks-tillverkningarne förlidet år utgjorde 17,661 R:dr 9 sk. 10 r:st. Banco: *Liljendahls Glasbruk* i samma Härad och Eds Socken, hvarest tillverkas förnämligast bouteiller, såsom den bäst afsättliga bland Glasfabrikater. Tillverkningen uppgick år 1827

till ett värde af 35,563 R:dr 29 sk. 4 r:st. Banco; och förses Porterbryggeriet i Göteborg med bouteiller härifrån, äfvensom afsändningar ske till Stockholm af denna tillverkning: *Sölje* Glasbruk i Gillbergs Härad, der Taffelglas af ganska vacker beskaffenhet och så kalladt små-glas blåses; men den vid första anläggningen derstädes jemväl inrättade Spegelglas-fabrik har blifvit nedlagd. Värdet af detta Bruks tillverkning förlidet år utgjorde 18,781 R:dr 30 sk. Banco: *Gullsby* Pappersbruk i Jösse Härad, hvarest tillverkningen de senare åren ökats och besteg den sig 1827 i värde till 6,263 R:dr 24 sk. B:co: och *Lerafors*s Lädergarfveri i Fryksdahls Härad, anlagdt för några få år sedan och är först 1825 försedt med Privilegium å Läderberedning på Engelskt sätt, så att ännu icke kunnat visa sig, om anläggningen är lönande och för orten gagnelig. Ehuru tillverkningarne vid de nu omnämnde Bruken genom Egarnes eller Disponenternes verksamhet årligen tilltagit, bör jag likväl ej förbigå, att dessa Bruk icke varit eller äro så indrägtiga som deras belägenhet synes lofva, och kan detta förhållande endast förklaras genom den foga benägenhet allmogen härstädes har att rigta industrien till andra näringar, än de äldre, hvilka man betraktar såsom hufvudsakliga. Sålunda inträffar ej sällan, att askan som användes vid Glasbruken får köpas från Westergöthland och arbetare till dessa Bruk förskrifvas från Tyskland och Norrige.

Handtverkerier på landet.

De flesta handtverk utöfvas på landet af så kallade Gerningsmän eller Socken-handtverkare, med fördel både för dem sjelfve och allmänheten som begagnar dem. Snickare, Smeder, Vagnmakare, Sadelmakare, Skräddare, Skomakare, Murare och Timmermän finnas nästan i hvarje Socken och understundom flere af samma handtverk uti en Socken, hvilket oagtadt, de icke sakna arbete utan hafva i allmänhet sin goda utkomst. Dessa Gerningsmän hafva merendels en egen stuga, der hustrun och barnen alltid vistas, under det handtverkaren ofta arbetar borta hos dem som reqvirera honom. En täppa till Potates-skörd, om icke mer, hörer vanligen till stugan och visar brukningen af denna jordlapp, att egarens lynne redan är böjdt för något bättre än det hvardagliga; ett par fruktträd, planterade rosor och en Bikupa utgöra merendels kännetecknen på Sockne-handtverkarens bostad. Äfven han, uppmuntrad dertill af egna fördelen, undervisar andra i handtverket, hvilket han ej sällan utöfvar lika så skickligt som Stads-handtverkaren, och desse lärningar såsom fullvuxne eller efter eget omdöme utlärde, söka omsider på egen hand arbete, der man behöfver dem och de kunna vinna förtroende. Landtmannen blifver således lätt försedd af desse personer med hvad han kan af handtverkeri-artiklar be-

hofva och anlitar icke Städernes handtverkare. Sjelfva Possessionaten nöjer sig med Socken-handtverkarens arbeten och köper endast i marknaden hvad i hembyggen ej kan af dylika artiklar förfärdigas.

Binäringar.

Jagt.

Jagt idkas i allmänhet endast med afseende på eget husbehof, men i de norra Häraderna utgör den dock i så måtto en binäring, som Städerna hafva derifrån under marknadstiderna tillräcklig tillförsel af vildt, bestående af Tjäder, Orrar och Hjerpar.

Fiske.

De vid Dejeforss i nedra Ulleruds Socken och Forsshaga i Grafva Socken skattlagde Lax-fisken hafva under de senare åren varit lika gifvande som tillförne, och beräknas fångsten vid dessa gemensamma fisken från 16 till 20,000 laxar årligen samt understundom derutöfver. — Det fiske, som idkas i Wenern af de som bo vid dess stränder, kan dock icke hänföras till näring för andre än Hammarö Sockens Invånare, som hafva gifven afsättning uti Carlstad för sin fångst.

Salpeter-tillverkning.

Salpeter-tillverkningen har icke framgång i Wermland, trots alla uppmuntringar och medgifna fördelar. Ordsaken härtill kan måhända igenfinnas deri, att man utsträckte dessa uppmuntringar till alla trakter och sökte göra tillverkningen af denna, i enskilda hushållningen föga användbara vara, till en allmän näringsgren. De omständigheter, att ifrågavarande näring grundat sig på en, all jord åtföljande, gärd, och att Kronan till försvarliga priser uppköpt och uppköper all den Salpeter som kan produceras, hade visserligen bordt göra näringen allestädes lönande, men det oagadt, har den här i Orten blifvit satt å sido och många dertill redan inrättade lador nedrifne. Så kallade Salpeter-Bolag hafva väl här blifvit formerade, hvilka, efter en gifven skåf-ordning inom Socknen sjuda hvarje år den jord, som finnes under Ladugårdsbyggnaderne; dock hvila dylika öfverenskommelsers bestånd merendels på de personers bemödanden som motiverat dem och falla ofta vid deras död, så vida inrättningarne under tiden icke hunnit stadga sig och visa bestämda fördelar, hvarmed endast mängdens nit kan lifvas. Att de större Sjuderierne, med flere lador till begagnande efter hand, äfven blifvit nedlagde, utmärker säkrast, att näringen icke är lämplig för orten, eller att innevånarnes håg är rigtad

på andra mera lönande; men hade uppmuntringarne för Saltpeter-tillverkningen blifvit egnade åt någon viss trakt, saknande andra binäringar och rättigheten att lösa Salpetergården med penningar icke, så snart som skett, blifvit medgifven, skulle denna näring sannolikt icke saknat idkare och förkofran.

Kolning och vinterkörslor.

Kolning och vinterkörslor för bruken utgöra deremot allmogens mest lönande binäringar; och kan den senare i synnerhet anses vara allmän för hela Länet, utom för någre få från Bergslagen mest aflägsna trakter.

Arbets-förtjenster.

Manfolket bland allmogen uti nedre delen af Fryksdahls Härad eller Sunne, östra och vestra Emterviks Socknar utmärker sig genom sin skicklighet i hvarjehanda slöjder, såsom nyplöjning, timring, murning och snickare-arbeten, hvarigenom detta folk skaffar sig betydliga biförtjenster på aflägsne orter. Då jorden icke längre var tillräcklig, att lemna näring åt dessa Socknars talrika Innevånare och tillfälle för alla, att i hemorten genom tjänstbarheter till Bruk eller annorledes förtjena sitt uppehälle jemväl saknades, förmåddes de sannolikt först till utvandringar för att med sitt arbete annorstädes vinna den penning, som fordrades till fyllande af deras lefnadsbehof för året.

I samma mån som folkmängden tilltagit, hafva ock antalet af de sålunda utvandrande årligen ökat sig, så att nu mera med säkerhet kan antagas, att omkring 1,000 personer från nämnde Socknar afgå hvarje vår och sprida sig till nästan alla orter i Riket, för att under den tillstundande sommaren förrätta arbete, hvarom beting merendels alltid förut är uppgjort. En stor del af dem stanna dock inom Länet samt i nästgränsande provincer, och begagnas dessa Fryksdahls-boer, nästan uteslutande, så i Städerne som på landet inom Wermland, till byggnaders uppförande, hvari de äro lika och ofta vida kunnigare, än godkända timmermän och Byggmästare. När de sålunda arbeta nära sin hemort förses de vanligen med mat derifrån, och då en dräng med sin husbondes tillstånd utgår på arbete, delar husbonden med honom förtjensten. Bonden begifver sig också ofta sjelf bort i sådant ändamål, derunder drängen lemnas hemma för att, jemte qvinnfolken, sköta jordbruket. Man har någon gång ifrat mot dessa utvandringar, under anförande: att de leda till sedeförderf och liderlighet: att Fryksdahls-boen, hemkommen från sitt arbete, förtär i brännvin under vintermånaderne en stor del af den contanta förtjenst hans arbete under sommaren gifvit honom: att jord finnes nog i dess egen hemort till föremål för hans odlingshåg, och att begäret att gå ut på arbete medför svårighet för Posses-

sionaten i orten eller de, som der ega något större Landtbruk, att erhålla tjenstefolk. Den oväldige och fördomsfrie inser dock deremot lätt orättvisan af att lägga band på en hel menighets närings-frihet blott för att skaffa några få obetydliga Possessionater bättre tillgång på tjenstehjon, hvilka de nu i alla fall hafva för mindre löner, än som på flere andra orter i Riket betalas; och att, om äfven det medgifves, att många af Fryksdahls allmogen ofta misshushålla med sin arbetsförtjenst, kommer dock någon del deraf till nytta och står viusten för det allmänna alltid qvar i de arbeten och förbättringar, som genom denna allmoges ovanliga verksamhet och arbetsförmåga blifvit tillvägabragte och hvilka, utan den, kanske aldrig eller åtminstone sent kunnat verkställas. Dessutom, om de ifrågavarande Socknarnes innevånare egde tillfälle till odlingar i hemorten, som kunde gifva en lön, motsvarande den dagspenning, som de med arbete annorstädes vinna, försakades sådane odlingar visserligen icke; och så länge en fortfarande arbetsamhet är enda vilkoret, hvarunder detta folk kan med fördel fortsätta sina utvandringar synes mig att det, under dem, är mindre blottstäldt för sedeförderf, än om man hemma tillbragte i sysslolöshet ett uselt lif.

Brännvins-

Brännvins-Bränningen.

Brännvins-Bränningen, såsom näring, är visligen en af de betydligaste i Riket, i anseende till mängden af dess idkare och Capitalerne, som äro instuckna deruti. Den kallas visserligen husbehofs-bränning i reglementariske föreskrifterne; men utöfvas ganska sällan endast och allenast till husbehof. Försäljningen af en del af producten ingår merendels i beräkningen, och den lätta afsättningen af denna begärliga, om ej så bestämt nödvändiga vara, tillverkad och transporterad med mindre möda, än många andra, gör näringen lönande. Så åtminstone vill det synas, efter den icke aftager, såsom många andra, hvarvid dock nödvändigheten att förvandla i penningar hvad oftast ej i annan form kan afsättas, har sin dryga del. Emellertid har denna näring, i synnerhet under den friheten den åtnjutit i sednare tider, i betydlig mån bidragit till Åkerbrukets och Boskaps-skötselns förbättrande.

Man ifrar mot näringen i anseende till de missbruk den synes föranleda, men hvar kunna ej missbruk uppletas. Man må förutse det moraliska förderf denna näring utbreder öfver nationen, men granskar man saken fördomsfritt, skola många suppositioner förfalla och fördelarne, som Landtman-

Kongl. Maj:ts Befallningsh. 5-års-Berätt. 1828.

Wermlands Län.

nen drager af en spannmålens förvandling till säljbar vara blifva större, än olägenheterna, som möjligtvis härmed kunna vara förknippade.

Äfven i anseende till det bidrag i Skatterne brännvins-bränningen, lemnar är den vigtig. Måhända den skulle äfven kunna gifva ett större om denna beskattning vore jemnare och mera ändamåls-enligt fördelad. Nu vill det synas, som man ömsom sökt befordra, ömsom inskränka brännvins-tillverkningen och oftast sammanlänkat den med för densamma fremmande föremål. Så har, till exempel, brännings-rättigheten å Landet gemenskap med uppgifna taxerade hemmansvärdet och den i Städerna med donations-jord: så är ingen skillnad gjord mellan verkligen till husbehof några månader af året utöfvade bränningen och den fabriksmessiga, verkställd hela året om samt grundad på uppköpt säd och stallfodring af oxdrifter. Enda gradationen befinnes i pannrymden; men äfven den är icke någon norm, då pannor af olika construction och följaktligen lemnande ganska olika resultat vid tillverkningen, äro lika beskattade. Omständigheter, som göra afgifterne föga öfverensstämmande med tillverkningens belopp, hvaruppå de dock egentligen borde vara hvilande, samt föranledt till otaliga ändringar och föreskrifter till osäkerhet för näringen. Rättelser i dessa delar torde vara

af nöden; men man har så ofta rättat och omgjort hvad med denna näringsgren haft gemenskap, att man heldre undviker ändringar än erkända olägenheter.

Ett annat motif tillkommer, som mäktigt inverkar på besluten rörande denna näring, och väcker mångfaldiga betänkligheter vid dess ändamåls-enligare ordnande: nemligen de förmodade följderne af en vidsträckt brännvins-bränning och med den förenad större consumption.

I hvarje Land finnes någon njutningsartikel, som mängden förskaffar sig, i stället för alla de mera förfinade, som högre folkklasserne tillegnat sig. Sjelfva vilden har ju alltid gjort sig några sådana, hvarmed han tillfredsställer sitt begär efter njutningar. Våra förfäder gjorde sig dem äfven, och om Pors-ölet eller mjödet var mera ändamåls-enligt då, är visserligen brännvinet det häst passande nu. Jag gillar eller försvarar visserligen icke öfverdriften och de många missbruken, som utan all fråga ju ega rum i detta hänseende; men jag tror, att billigheten fordrar, att då de högre folkklasserne icke neka sig någon njutning, variera dem i oändelighet och sätta sig i ett beroende af utlänningen för de flesta, arbetsklassen må förunnas opåtaladt bibehålla den enda den kan förskaffa sig. Då merendels njutningarne gå i bredd med bildningen hos en

och hvar; så har man egentligen ingenting annat att göra, än att befordra den senare för att få de förra mindre grofva: Strafflagarne kunna uträtta resten, må de då också allmännare tillämpas. För öfrigt kan jag icke finna att, fastän brännvins-tillverkningen och följagtligen brännvins consumptionen tilltagit, fylleriet ökat sig. Man bör icke af några enskildta fall draga allmänna slutsatser, ett fel, hvartill de mest göra sig skyldige, som minst äro i tillfälle betrakta förhållandet närmare. Nog förtäres mera brännvin nu än förr, det visar consumptionen; men det sker mera inom eget hus, och den som nu oftast öfverlastar sig, åtminstone här i orten, är just den, som minst har dagliga tillfället dertill. För att i detta hänseende göra en liten ungefärlig, ej på tabellarisk nogrannhet hvilande, beräkning, så vill jag exempelvis anföra: två supar om dagen förtär ju mängden af herremän. Detta gör ungefärligen tvenne ankare distilleradt brännvin om året. Så stor qvantitet finkel supa ganska få af allmogen under årets lopp; men det händer ty värr, att på en ledig dag, arbetaren förtär mer än de tvenne suparne och tål icke hvad han förtärt. Blir detta åtskilliga gånger förnyadt, så vänjer han sig att supa och blir liderlig. Måhända den rikare tillgången leder ibland till denna olyckliga vana, som hvarken sedan besegras af knappare tillgång, Predikstols- eller Cancellie-bestraffningar; men den kan äf-

ven leda till ett dagligen måttligt njutande af denna förföriska dryck, och sådant är förhållandet, åtminstone med den ordentlige Bonden, i denna ort. Man må icke bedömma honom mera från marknads-platsen och hållstugan, än de högre folk-classerna från stora collationer och värdshus-lifvet. Skulle de många hundrade tusende Bönder vårt Land eger, uttaga sina tvänne supar om dagen, således tvänne hel-ankare hvardera om året; huru skulle då millionerne kannor af den gemensamma tillgången kunna föras till städerna att der förtäras. Nej, Bonden super mindre än man tror, samt mindre i allmänhet än andra, och hvad som dessa andra supar, derföre hafva de att, jemte mycket annat, tacka hans arbete. Långt ifrån att liderligheten tilltagit genom det allmänna supandet, som en stor brännvins-tillgång medgifver, anser jag den verkligen mindre än förr, hvilket Cancellie-förhören, jemte mycket annat, visa, och alldeles icke att jemföra med den, som traditionerne nu förvara från Krono-Bränneri-tiden. De liderligaste äro merendels Gesäller och arbetsfolket i städerna, åtskilliga handverkare och Gerningsmän på landet, samt afsigkomne gubbar, soldater och båtsmän, som alla vanligtvis sakna egen treflig bostad, der brännvin, jemte andra förnödenhets-varor finnas, och således besöka krogen. Supningen inom hus gör ganska få liderliga, och ett rus, bekommit vid familj-högtider eller större

folksamlingar, vittnar icke mer om liderlighet i allmänhet hos de lägre folk-classerna, än ofta tömda vinglas vid herremännens bord: skillnaden är endast i den olika smak individerne, till följe af sin bildning och tillgångar, tillfredsställa. Någon skall väl dessutom förtära brännvinet, som produceras till ladugårdarnes och åkerbrukets bästa, Vill man ändamålet, får man också vilja medlet; och afsättning utan förbrukning är lika så omöjlig, som att alltid kunna sälja utan att köpa. Fria brännvins-tillverkningen är bestämdt en fördel för Svenska åkerbruket, och har mera än något annat uppdrifvit detsamma till dess närvarande förbättrade skick och fabriks- eller närings-messigare bedrifvande.

En annan följd har man tillskrifvit brännvinets allmännare nyttjande nu än fordom, nemligen; att, utom det moraliska förderf deraf skulle uppkomma, generationen äfven skulle försvagas i fysiskt hänseende, samt att i framtiden således blott veklingar skulle trampa de fordnå kraftfulla Svenskarnes jord, med mera dylikt, som en sjuk inbillning framkallar från ett sällan öfvergifvet skrifbord. Min erfarenhet är dock härmed fullkomligt i strid, och efter att i fjorton år hafva mätit samt besigtigat en ganska folkrik Landsorts Beväring-ynglingar, synes mig jag skulle funnit ett sådant generationens aftagaude, om det verkligen

hade egt rum, helst jag var beredd härpå, i anledning af de suppositioner jag hade hört och, lika med många andra, gjort till öfvertygelse på förhand. Nu är emellertid förhållandet sålunda, hvilket troligen eger rum i andra orter, att, till trots af den öfverklagade allmänna supningen, ynglingarne, i stället att årligen blifva svagare, ganska bestämdt årligen befinnas af starkare kroppsbyggnad och vackrare utseende. Icke tror jag derföre, att det allmännare brännvins-supandet åstadkommit denna förändring: nej, andra orsaker finnas härtill; men så mycket anser jag dock vara säkert, att om omåttliga brännvins-supandet, som hvarje annan last, har någon menlig följd för afkomlingarne inom vissa aftagande slægter, icke allmänna brännvins-supandet egt någon sådan hitintills synbar följd på generationen. Endast ett oordentligt lefnadssätt, osnygg- het och ett lif, beröfvadt alla beqvämligheter, kanske äfven det nödvändiga i föda, kläder och boning, åtföljes af ett sådant både fysiskt och moraliskt förderf hos afkomlingarne. En liten förändring uti klädseln tror jag till och med mächtigare kan inflyta på generationens beskaffenhet, än det mycket öfverklagade brännvins-supandet och saknar jag icke exempel härpå. Den lilla omständigheten att allmogens söner härstädes, för att följa herremännens bruk, aflagt korta underkläder med hårdt tilldragna strumpeband, hvaraf vanskapligt stora, krokiga knän

bildades under uppvext-åren, har åstadkommit en ganska synbar förändring i benens skapnad hos mängden. När en så ringa sak kan verka inom få år, hvad skall då en sällan eller aldrig inträffande svält, allmänare snygghet och sorgfriare lefnad i längden uträtta? Hvad månne den mäktiga potatisen verkat som jagat uselhet och misströstan utur arbetarens koja? Säkerligen mer godt för närvarande och kommande generationer än brännvinet skadat. Den dag kan komma, då man ifrar mot allmänna bruket af denna vext och är kanske icke så långt borta; men det blir väl ändå dervid och man njuter det man har till dess man får något bättre. Att man söker förbyta en vunnen förkofran i bättre kläder, rymligare boningar samt en och annan njutningsartikel, det vill säga lefver bättre än förr, upplyser hvarföre ungdomen till trots af allmänna supningen har bättre utseende och starkare kroppar än förr: beredes den möjligheten att få en bättre själsbildning, skall öfverdriften i grofva njutningar försvinna.

Handeln i landet består, såsom det föregående visar, förnämligast i tackjern, stångjern, trädvaror och spannmål till Bruken samt Bergslagen, och är om behofvet, äfvensom afsättningen af dessa effecter och varor, redan afhandladt.

Näringarnes tillstånd i allmänhet.

Om näringarnes tillstånd i allmänhet anser jag mig böra, sedan de nu hvar för sig blifvit beskrifna, i underdånighet tillägga följande:

De synas icke i aftagande, ehuru en oblid conjunctur för trädvaror egt rum de senare åren, eller allt från 1826 års allmänna stockning i Europeiska handeln. Man sågar dock, i hopp om högre priser, visserligen icke samma qvantiteter som under bättre tider, men dock så, att af varorne alltid finnes förråd i Götheborg till export, ehuru rörelsen icke är serdeles lönande. Stångjernet har deremot temligen hållit sig vid pris, men tackjernet i år något fallit från de nästan högt uppdrifna föregående årens priser.

Ehuru således näringarne icke egentligen kunna sägas vara i aftagande, utan snarare, enligt tabellariska uppgifterna, visa sig i tilltagande, bedrifvas de dock härstädes, och, såsom jag förmodar, på flera ställen, icke utan mångfaldiga bekymmer. Brist på capitaler, nästan öfver allt, åtminstone i förhållande till ifvern att, genom närings-företag, förvärfva uppehälle, njutningar eller förmögenhet; hög penninge-ränta, ej motsvarande den rena behållning man möjligtvis kan erhålla i hvilken näring som helst; trög

afsättning, i följd af restructioner, och kanske äfven öfverproduction, förorsaka denna närings-iddkarens bekymmer och tilltagande förlägenhet. Om icke samma visade sig vid alla näringar hafva inträffat för den ena efter den andra, skulle man kunna tro, det misstag egt rum vid användandet af tillgångar eller arbetsförmåga i några för orten ej naturliga närings-företag; men som nu förhållandet är i det närmaste lika för alla, så väl för den större Åker brukaren som Brukspatronen, Såg-egaren, Fabriqueuren och Handtverkaren, måtte otvifvelaktigt någon allmän orsak vara, som trycker alla.

Under de således bittra närings-omsorgerna i denna ort, gör man sig ganska skiljaktiga begrepp om dessa orsaker, och ehuru confust de förete sig, öfverensstämma dock alla i den association af idéer, att brist på penningar förefinnes, och att således elementet för näringarnes bedrifvande, sedan varu-byte upphört, saknas i betydlig mon.

En annan fråga uppstår då: hvad sort penningar saknas, redbart mynt eller mynttecken? och häruti äro sinnena något mera delade. Mig enskildt vill det synas, som näringarne i allmänhet, äfvensom samhället de tillhöra, verkligen, genom åtskillige fremmande medel, kommit längre, än den naturliga ordningen bestämt; men emellertid äro vi nu der, och frågan reducerar sig till det

simples problemet, är en återgång förmanligare än en fortsättning af banan vi beträdd? Härvid fordras dock ett tillägg, som mäktigt verkar på frågans besvarande: nemligen — för mängden. Jag har med uppmärksamhet läst hvad så väl publicister som författare skrivit häröfver, så i vårt Land, som i andra Länder, och min öfvertygelse blef verkligen stadgad af denna läsning till en radicatism, täflande med den som hvarje naken sanning eller skickligt uppgjord teori vid alla tillfällen verkar; men jag nödgas bekänna, att sedan den tiden, då jag på teoriens väg ville bestämma Kanon-Kullans eller Bombens bana, och smärtsamt måtte medgifva, att dolda orsaker finnas, som verkade andra resultat vid tillämpningen, än dem jag sökte, jag aldrig funnit mig så bedragen af min förvärfvade kunskap, som denna gång. Jag fann dock vid detta senare tillfälle, som vid det förra, att teorien icke missleder oftare, än när man af den vill göra en för sträng tillämpning, eller fordrar mer af den, än ledningen till resultaternas uppfattande.

Det är kanske icke stället här, att tillkännagifva sin enskildta öfvertygelse eller de åsichter, som föranledt den, men då frågan har så nära gemenskap med näringarne inom denna ort, åsigheterna äro delade och resultaten kunna verka ytterst ingripande i ortens näringslif, anser jag mig, såsom

ortens organ inför Thronen, vara pliktig angifva de åsigter, som här gjort sig gällande.

Endast genom en sådan redogörelse kan Eders Kongl. Maj:t sättas i tillfälle att upplyst bedömma förhållandet öfver hela Landet, samt i summan af alla åsigter möjligtvis finna ledningen till de åtgärder, som kunna fordras. Jag inser nogsammt obehaget af att framträda i granskningen af ett ämne, som med så mycken hetta alltid omfattas af tvänne stridiga Stats-œconomiska partier; men jag har trott min pligt fordra, att ej sky obehag för sanningens skull, och med tillförsigt hoppas jag, att Eders Kongl. Maj:t Nådigt gillar denna frimodighet.

Att så Sveriges Monarker, som Representation, sökt, på lika sätt som i andra Länder, från äldsta tider befordra Landets kultur och näringarnes förkofran, det visar vår historia, och att detta välvilligt fortsättes, det visar dagliga erfarenheten. Att alla härvid använda medel, ej mera i Sverige än annorstädes, alltid kunnat vara de bästa, hörer till menckliga handlingarnes ofullkomlighet. — Ändamålet har emellertid alltid varit godt och ädelt, ehuru följdena ej alltid svarat till afsigterna, och förhållanden uppstått, som trycka senare generationen. Naturen lemuar endast fulländade arbeten, som i alla tider svara till sina ändamål, och att med uppmärksamheten

följa den, leder måhända på den enda väg man kan gå utan att stappla.

Det vore orättvist att strängt och efter dagens åsikter bedömma förfädrens åtgärder, oftast framkallade af behofvet, och kanske egande företräde i flera fall framföre våra egna. Nog af, summan af dem alla haf påskyndat en samhälls-utveckling, ojemn i sina resultater, ingripande i allmänna välfärden vid vissa tillfällen, lemnande spår efter sig vid andra, som en senare upplysning icke utan på tid kan utplåna. Inom gränsen af dessa välvillige, men ej till ändamålet i längden svarande åtgärderne, kunna visserligen räknas våra finansiella författningar, Jordbrukets skuldsättning, Nättingarnes uppmuntrande genom frikostiga låneunderstöd, vidsträckta handels-speculationers befordrande genom restrictioner, premier, Tullförfattningar med mera dylikt. De hafva emellertid så sammanvuxit med Samhällets nuvarande skick, att endast kanske på lång tid de kunna utbytas med andra mera ändamåls-enliga och naturliga. Att, under denna öfvergång, hvaruppå man, i anseende till tidens anda, ovilkorligen befinner sig, denna, som all annan reaction, skall åtföljas af olägenheter, ömsom drabbande flera, ömsom färre, är naturligt, och häruti ligger till en stor del grunden till den förlägenhet, som så allmänt kännes. Frivilligt har visserligen mången enskild man

kastat sig i dessa bekymmer, det kan icke nekas; men äfven då hafva företagen, som grundlagt dem, stått i fullkomlig öfverensstämmelse med allmänna åsigterne för tillfället, och kunna härledas från författningarnes anda. Att man sökte i Landtegendom realisera ett fallande mynt, och således uppjagade egendomars pris — att man äfven begagnade de lätt erhållna pennin-garna i köp af jord på credit, samt uti jordens förbättring, industri-företag, afseende en större production, voro alltså lika så litet skadliga och obehöriga beräkningar, som att man på restrictioner och från ålder qvarstående uteslutande rättigheter, sökte bygga sin förkofran; men de hastigt ökade tillverkningsarne och stora införskrifningarne af utländska varor fordrade icke allenast omsorgen att afsätta dem till ett större antal förbrukare, utan väckte genom den lätta penninge-åtkomsten, äfven allmänna hågen att tillfredställa en mängd, oftast inbillade behof. När en gång öfverdriften hade nått sin gräns, och, om jag må så säga, det genom en hastig förökad sedelstock, electricerade närings-lifvet upphört att convulsivt verka, var att förutse det en mattighet skulle inträffa; men huru många förutsågo den eller kunde göra dessa aningar gällande? Nej, vi ega i massa att emottaga förebräelserna och hoppet att näringarne sjelfva skulle utveckla sig utur denna labyrinth, delades af alla, som tänkte öfver ämnet. Det hade

de tvifvelsutan äfven gjort, om, i förening med sedelutgifningen och alla den följande åtgärder, något på tid verkande corrective på samma gång hade stadgats; och på denna väg är det troligen endast som hjälpen kan väntas under närvarande förhållanden, utan en ytterlig rubbning i enskilda välfärden.

Det är naturligt, att alla förslag, afseende en hastig eller våldsam återgång till något system af motsatt beskaffenhet med det, hvaruppå man hitintills grundat alla sina förhoppningar, motses med oro och bestrides med hetta.

De deremot, som å andra sidan, uti en ytterligare myntförsämring, utsträckta låneanstalter och näringarnes bedrifvande medelst understöd, endast finna åtgärder, rubbande så Rikets som många enskiltas finansiella ställning, och med bekymmer motse följderne af en fortsättning, samt bekämpa den med ifver; sakna visserligen ej skäl dertill. Öfverdrift å hvilkendera sida som helst är dock det egentliga misstaget, och just orsaken, så till denna sakernas närvarande ordning, som ömsesidiga förbittringen.

Denna sinnes-spänning är alldeles icke ny hos oss, den återfinnes i medlet af förra århundradet, och satte de dåvarande politiska partierna i harnesk mot hvarandra.

Samma åsigter drefvos då, medsamma häftighet som nu, och åtföljdes ytterligheter-na, när de vunno burskap, af förfärliga skakningar i enskildta förmögenheter. Inom vår tid visade sig, egentligen vid sistlidne Riksdag, början till den åter vaknade ifvern i detta hänseende, kanske icke utan skäl, i anledning af en länge fortsatt frikostighet med Statens medel. Icke dess mindre, ehvad anledning man än må tro sig ega att klandra denna Riksdags åtgärder, klandra närings-idkarne, åtminstone i denna Landsort, icke beslutet att den påtänkta realisationen uppsköts. Tvärtom, den tänkande mannen, som på närmare håll egt tillfälle taga kännedom om ställningen i Landet, håller dessa Ständer räkning för att de på tid hafva sökt bilda en myntförbättring, genom Bankens silfver-uppköp och fastighetslån med amortissements-ränta i silfver. Man tror sig äfven finna, under alla de högst stridiga åsigterne, hvar och en gjort sig, att om dessa Riksdagsbeslutets grundsattser fullföljdes och efter behofvet utsträcktes, näringarne skulle få det understöd i pappersmynt, de torde behöfva till deras fortfarande förkofran, under det Banken, å sin sida, på sätt och vis consoliderades.

Mera compliqverade finance-förslager förstår man icke, och befarar af dem en reaction, som skulle rubba enskildta förmögenheter

genheter eller öfverflyttade dem i andra händer. Gerna såg man visserligen att privata associationer åtogo sig på närmare håll förse näringarne med sina penninge-behofver, och skulle åtminstone här, hvarest man är van att med Jern-exporteuren följa coursens fallande och stigande, ej finna sig förlägen, om beräkningarne gjordes i annat redbarare mynt än det gångbara; men man befarar det aldrig privata Banker kunna, åtminstone i Provincerne, tillkomma, så länge användbara capitaler i allmänhet saknas af hvad myntsort som helst, och önskar således tills vidare få hålla sig till Statens penningeverk.

Man tager så ofta England till exempel i Stats-øconomiskt hänseende, och visserligen med skäl, då hitintills ännu icke någon Stat hunnit till samma grad af øconomisk utveckling som denna. Icke dessmindre hafva Englands näringar hitintills hvilat på restrictioner, præmier, med mera dylikt, och detta Landets mynt, som alla andra, tid efter annan försämrats, samt en med frikostighet utgifven stor sedelmassa, genom Statsmagternas mellankomst i lång tid circulerat, utan att honoreras med klingande mynt.

Kongl. Maj:ts Befallningsh. 5:års-Berätt. 1828.

Wermlands Län.

10

Det vill synas således, som näringarne i allmänhet för att uppstå, och under sin början, fordra ovilkorligen dessa åtgärder eller understöd, men, för att vinna stadga, kräfvat en öfvergång från systemet och hafva alltid en vacklande eller tillfällig existens, intilldes denna öfvergång är fulländad. Inom vår tid har England vidtagit denna öfvergång, trots alla stridiga intressens oupphorliga och ännu fortfarande motstånd; och lärörskolan var följden för den ringa rubbning öfvergången förorsakade i enskilda förmögenheten. Att allmänna förmögenheten är der behäftad med en ofantlig skuld, är en annan sak, som lyckligtvis icke eger någon motsvarighet hos oss; men visar dock, att, äfven under ett sådant förhållande, enskilda förmögenheter kunna samlas, bildande en capital-förmögenhet, som trotsar allt och icke rubbas genom nödiga, men successiva, reactioner. Ännu hvilat öfver Englands näringar, trots de ganska liberala beslut, som upphäftat en del band, många ytterst tryckande föreskrifter, som man här knappast skulle ana, men som höra till den af oss erkända principen för näringarnes befordrande. Svårligen skulle man, till exempel, tro, att den sjelfständige Engelsmannen icke får disponera askan i sin spis; men det är dock fallet, ty den högt taxerade Såpsjudaren har rättigheten till den, emedan han behöfver varan vid sin tillverkning, och hindras af höga tullavgif-

ter att införskrifva den. Att upphäfvå sådana tryckande föreskrifter och taxationer, är visserligen enda medlet till näringarnes verkliga stadgande; men försigtigheten bjuder emellertid, att det sker med varsamhet, ty ej sällan är den ena näringen så sammanlänkad med den andra under den gamla principens tillämpning, att den ena kan icke lossas från sina band, utan att den andra faller. Ett sätt, användt så der, som här, är visserligen, att låta tiden sjelf upphäfvå de flesta samt de olika interesserade, få glömma eller kringgå de olämpligaste författningarne; men om detta skall lyckas, fordras att principen för deras upphörande är antagen, och att understundom någon rätt, olämplig bestämdt upphäfves, hvilket också blifvit iakttagit här, till mängdens båtnad, utan att märkbart hafva rubbat någon närings fortgång, som annars kunnat bära sig.

Då jag nu underdånigst sökt angifva de här i orten allmännast rådande meningar, rörande förändringar i Rikets mynt, eller det inflytande, som hastiga förändringar uti mynt-uppgälden eller agio skulle ega på ortens näringar, återstår mig äfven att underdånigst anföra, att, hvad kursen beträffar, man här, som annorstädes, hvarest exportable effecter produceras, mera fruktar dess fallande än stigande, åtminstone de hastiga fluctuåctionerne, anseende importören här-

af lida mest, om han ej vet, att vid försäljningen af sitt erhållna, oftast öfverflödiga, gods, göra sig betäckt.

Denna köpmännens industri att för våra, med möda frambringade, export-varor tillbyta sig en mängd, på det hela onödiga, utlänningens tillverkningar, ogillas i allmänhet, och är kanske en för det allmänna skadlig rigtning capitalerne fått; men som den är enda vägen, hvaruppå de hastigast kunna omsättas, är felet icke hos de handlande egentligen, som begagna sig af den, för dem mest lönande rörelsen.

Då man lærer hafva exempel derpå, att till ett varulager af så lumpen art, som utländska barn-leksaker, ett större capital kan användas, än kanske ett par Brukspatroner ega för att drifva sin rörelse, eller hela menigheter för att dermed drifva sitt jordbruk, nog hafva dessa penningar åtminstone gått en annan väg, än den productiva, på hvilken samhället skulle draga någon vinst, och så är det med många summor af de betydligaste belopp.

Man ogillar visserligen icke på det hela, att utländska natur-producter, hvilka icke här kunna frambringas med lätthet, införskrifvas i utbyte mot våra exporter. Man medgifver gerna, att mera fulländade fabriks-varor än våra inhemska, äfven påfö-

ras oss och utbjudas till de högre folkklassernas förbrukning; men att en mängd, rent af öfverflödiga, saker, som en sjelfsvåldig smak tid efter annan gör till behof, frånrycka näringarne en stor del af det allmänna rörelse-capitalet, betraktas med en verklig ovilja, som af tullförbud och tillfälliga confiscationer icke lugnas. Emellertid gör man köpmannen i allmänhet den rättvisa, att inse, det han saknar andra vägar, hvaruppå han kan göra sitt capital productivt, och hvartill han kan rigta de penningar, han af utlänningen emottager för våra exporter, då utlänningens mynt icke går hos oss och således kan åter befordra eller öka productionen af hvad man exporterat.

Man tror sig, i anledning häraf, finna, att om summan som Banken använder till Silfver-uppköp, icke vore så inskränkt och endast för året bestämd, mången köpman skulle mera finna sin uträkning uti att införskrifva Silfver, och förvandla det i Sedlar, till näringarnes förläggande, än att, som nu, sälja sin fordran hos utlänningen till en importeur af kramvaror. Denna öfvertygelse har stadgat sig af den omständigheten, att det egentligen var betalningen för våra, till utlänningen skickade, trädvaror, som Banken emottog i Silfver, före 1826 års stockning, och att just den härigenom i rörelsen ingångna nya sedelmassan gjorde trädvaru-handelns liflighet före denna epoque.

Att denna ort straxt derefter fick låna 300,000 R:dr i sedlar, då icke det inlemnade silfret kunde utbekommas i rörelsen, var således ganska billigt, hvilket man hoppas medgifves.

Eders Kongl. Maj:t täcktes Nådigst förlåta, att jag kanske nog vidlyftigt ingår i granskningen af dessa ämnen; men jag är mon om att ådagalägga så förhållandet som tänkesättet härstädes, till dess minsta detaljer, i de fall jag tror någon upplysning derigenom kan vinnas, samt underdånigst visa, att man i Landsorterne, under näringsomsorgerne, förvärfvar sig åsigter uti allmänna frågor, som torde förtjena någon uppmärksamhet. Det är för öfrigt en märkvärdig omständighet, att denna ortens många och betydliga näringar kunna drifvas med så ringa rörelse-capital vi verkligen ega. Den inom orten löpande sedelstocken kan icke ens på höft bestämmas; men transactionerne under årets lopp, skulle jag tro, då endast de tvänne artiklarne Jern och Träd fordra öfver tre millioner, uppgå icke långt ifrån till $\frac{1}{4}$:del af hela Rikets rörelse-capital.

Denna stora summa fanns dock aldrig här, ej ens under hela året. Crediten och ett hastigt lopp af den ojemnförligt ringare summan här verkligen circulerar, och som undergår postdagliga förändringar, sät-

ter dock temligen närings-idkarne i tillfälle uppgöra sina liqvider, då ej allmänna stockningar i världshandeln fördröja exporternes afsättning.

Den från äldre tider gängse seden, att utställa större delen af liqvider till marknaderne, gör det endast möjligt, att med så få penningar röra så stora massor af varor från de aflägsnaste trakter, ända till skeppnings-orten, förädla ortens rå-ämnen, föda tusendets dermed sysselsatta arbetare, betala utskylder och förlägga näringarne, kanske för det hela kommande året. Sällan torde dock i Fastings marknad, till alla dessa liquiders uppgörande, funnits öfver 600,000 R:dr, och ungefärligen en tredjedel häraf uti Permessö marknad, då Jern-priserne blifvit uppgjorda i Fastingen, men något mer, i annat fall alltsammans visserligen ej uppgående till millionen. Emellertid kommer större delen af dessa summor, vid nämnda tillfällen, från Götheborg, och så fullkomligt är Wermlands ordinarie penningestock dragen till dessa marknader, att man, så länge de påstå, knappast någonsin får se en sedel i Landet öfver Tio Riksdalers värde.

Med hvad ringa summa näringarne här drifvas, kan temligen påtagligen synas, men också har penningen ett hastigare lopp, än kanske någorstådes inom Riket. Ej sällan, under marknaderne, har man tre eller fyra

gångar samma sedel i sin hand på en förmiddag, och har denna sedel således på en dag förrättat samma tjänst som ett tre eller fyra gånger så stort capital, och under marknadens lopp ett mångfaldigare gånger större.

De fem eller sex millioner Pund Sterling, för hvilka dagligen affärer göras på Londons Beurse, liqvideras ju på L'loyds Kassehus med oftast femtiondedelen i papper, émedan alla, som hafva liqvider att uppgöra, der mötas och utbyta sina ömsesidiga fordringar. Så är det äfven här vid våra marknader.

Detta insågs förr, och Jern-Contoïret skickade alltid, vid denna för Bruksrörelsen vigtiga epoque, en del af sin fond till Fastings marknad. Under den svåra conjuncturen, som för Bruksrörelsen egde rum före allmänna Europeiska freden, upphörde detta arrangement och öfvergingo de fordom temporairt begagnade lånen från Jern-Contoïret till hvad de nu äro, eller föga annat än stående lån derstädes, ehuru de visserligen omsättas, men sällan förminskas. Man träffar således äfven här på en skuldsatt näring, och, på det hela, hvilken är icke det?

Politisk Författning.

Kammar-Verk.

Sedan sista Fem-års-Berättelsen afgafs, hafva inga ödeshemman eller nybyggen blifvit upptagne eller någre hemman i ödesmål förfallit, och icke eller hemman å nyo blifvit skattlagde, dock äro någre recognitions-skogar till hemmantal indelte, men hvarå icke alla skattläggningarne hunnit vinna stadfästelse.

Hos Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande har från och med 1822 till och med 1827 blifvit sökte förordnanden för Landtmätare att verkställa 303 Storskiften, 147 Enskiften samt 510 andre Landtmäteriförrättningar; och af enskiften äro 95 under samma tid vid Lands-Cancelliet handlagde. Dessa senare delningar hafva i så måtto verkat förändring eller förbättring i allmogens sätt att bruka sin jord, som så kallad vall-läggning derigenom blifvit lättad, äfvensom delningar i allmänhet bidragit till skogarnes bättre vårdande, och inser Bonden ganska väl fördelen deraf, att få sina egor sammandragne samt vara tryggad vid bibehållande af de odlingar eller så kallade ny-röjningar han ofta företager. Som verkliga enskiften dock inom ganska få Byelag eller hemman här i Wermland kunnat till-

vägbringas, emedan inegorna till dessa by-
elag eller hemman sällan äro sammanhän-
gande, utan merendels styckade antingen ge-
nom vattendrag eller skogar, har ock detta
delningssätt kanske ofta varit äskadt endast
för att vinna säkerhet mot framtida rubb-
ningar. — Den år 1827 utfärdade nya Stad-
ga, om Skiftesverket i Riket, torde deremot
blifva för Wermland mera tjenlig, än hvad
författningarne om enskiften hittills varit.

Klagan har väl understundom försports
öfver vattenverks uppdämningar till skada
för odlingar eller hinder deri, och fråga
om lösen af sådane verk för slik orsak har
äfvén varit yppad samt undersökning i så-
dant ändamål begärd, på sätt Kongl För-
ordningen den 20 Januarii 1824 medgifver,
men, Eders Kongl. Maj:ts Befallningshaf-
vande veterligen, har icke någon sådan frå-
ga af vigt eller inflytande på det allmänna
blifvit fullföljd. Efter uppgjordt förslag om
sjön Wenerns bibehållande vid en medel-
höjd, för att från öfversvämning trygga od-
lingsbar jord, hafva, i öfverensstämmelse
med Eders Kongl. Maj:ts Nådiga föreskrift
i ämnet, undersökningar blifvit redan år
1825 tillförordnade och sedermera fortgått
till utrönande af vidden och beskaffenhe-
ten af den jord inom Länet, som genom
sjöns bibehållande vid den föreslagna medel-
höjden kunde hemta förmån, men resulta-
ten af dessa ännu icke fulländade undersök-

ningar komma att serskildt till Eders Kongl. Maj:t i underdånighet inberättas.

Statsbidrag.

Uti min sist afgifna underdåniga Femårs-Berättelse har jag, jemte några allmänna reflexioner öfver de onera, som vidlåda hemman, utan afseende på deras större eller mindre godhet, äfven anfört personella Bevillningen såsom den mest tryckande constanta utskylden för torpare, småbrukare och arbets-classens talrika hushåll i de aflägsnare delarne af Länets. Jag saknar icke nu anledning att till dessa kännbara utskylder lägga räkntan af Salu-Sågar under dåliga conjuncturer för trädvaru-handeln. Denna ränta skall väl, enligt Författningarne, utgöras eller beräknas i bräder; men dess belopp eller grunden för beräkningen, stödjer sig likväl icke på något annat, än det gamla bruket att anse tolfstedelen af tillverkningen såsom qvarnskatt. Här är således icke inkomsten eller vinsten endast beskattad, utan Staten tager, såsom afgift för förädlingsrättigheten, en ej obetydlig del, eller $8\frac{1}{3}$ procent af sjelfva den förädlade producten, så vida privilegii-beloppet endast försågas; men i händelse bristande afsättning föranleder en mindre afverkning, tillfaller Staten en ännu högre procent. Jag har vid ett annat tillfälle anfört min öfvertygelse om denna närings-grens jemnaste

beskattning, genom en bestämd penninge-
 afgift för hvarje, under årets lopp, förså-
 gad tolt plankor eller bräder, och tror
 endast härigenom Staten kunna på en bil-
 lig grund få sin inkomst, under det Säg-
 egaren hvarken betalar för mer eller min-
 dre, än han, till följe af conjuncturen, fin-
 ner sin uträkning vid att försåga. Äfvenså
 förhåller det sig med Stångjerns-bruken. Det
 är en procent af det färdigsmidda jernet el-
 ler 1 Sk#. af hundradet, som Bruks-egaren
 måste aflemna till Staten för productions-
 rättigheten, och nya smides-anläggningar be-
 tala dubbelt eller 2 Sk#. af hundradet. U-
 tom dess äro Stångjerns-verken, så väl som
 Salu-Sågarne underkastade årlig bevillning,
 hvilken för det förra i synnerhet är ganska
 dryg, till följe af stadgade beräknings-sättet,
 hvarigenom oftast ett fastighets- eller capi-
 tal-värde uppkommer för Smides-rättighe-
 ten högre än af någon köpare kunde bju-
 das för hela Bruket med underlydande jord-
 egor och skogshemman, som dock serskildt
 äro taxerade till Bevillning och onererade li-
 ka all annan, af bruksdriften oberoende,
 Landtegendom. Icke dess mindre drabbas
 ännu en gång de genom dessa näringar fram-
 bringade varorna med en ytterligare beskatt-
 ning uti utgående Tull-afgifter, och kun-
 na således sägas hafva lemnat trenne gån-
 ger sitt bidrag till Statsverket, innan de, i
 egenskap af våra betydligaste export-artik-
 lar, komma handels-vågen tillgodo.

Politie,

Uti hvarje Byelag eller hemman finnes en Byfogde, som besörjer samhällets œconomiska angelägenheter, emottager och meddelar öfrige Åboerne budningar till skjuts, skallgångar och dylikt; och ombytes denna befattning i viss ordning Åboerne emellan. Till ordningens bibehållande äro jemväl antagna, och med Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes Constitutorial försedde, ordningsmän, en eller flere inom hvarje Socken, och ehuru det skäligen icke kan fordras, att dessa personer, hvilka af befattningen ej ega någon enskild vinst eller förtjenst, skola använda sin tid att efterforska och till laga beifran angifva alla förbrytelser, hafva de dock väsendtligen gagnat, i det att de, som vanligen utgöras af ansedde män bland allmogen, ofta förmått afstyra oordentligheter och så medelst förekomma brott.

Skolor

hafva väl tid efter annan blifvit inrättade i åtskilliga Socknar och vid några Bruk, i hvilka Lancasterska undervisnings-metoden följes, men orsaken dertill, att dessa Skol-inrättningar ej vinna hastig framgång eller, der de finnas, begagnas så allmänt som man skulle önska, kan icke tillskrivas någon ovilja hos allmogen mot

dylika inrättningar eller mindre håg för upplysning, utan ligger egentligen i localförhållanden. Uti Wermland, hvarest få Byar finnas, kunna följaktligen icke på landet, utom vid Bruken, en och samma Skola begagnas af ett större antal barn eller af en hel Sockens ungdom, utan att de fleste af dem skola sändas dit lång väg, ända till flere mil, från de spridda hemmanen, och således qvarstanna der en hel läs-termin eller någon längre tid för hvarje gång. — Denna olägenhet har ock verkat att Sockne-Skolor, inrättade genom välgörande mäns nit samt de första åren af allmogen allmänt begagnade, omsider blifvit af den till större delen öfvergifna; och välmeningen har, såsom jag förut i denna Berättelse haft tillfälle nämna, till den grad förvillat Beskyddare af sådane inrättningar, att man icke i första ifren insett rätta skälet för allmogens obenägenhet, att sända sina barn till Skolan, utan äskat Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes åtgärd för att genom Krono-Betjeningen få barnen i Skolan inställda. Jag har dock den tillfredställelsen att denna villfarelse varit lätt rättad. Och jag kan icke undgå anmärka, att då kostnaden och besväret, som barnens öfvermålda färder mellan hemmet och Skolan, samt underhållet derstädes för föräldrarne, medföra, kunnat hindra åtskillige af dem, såsom sjelfve i behöfvande omständigheter stadde, att ditskicka sina barn, torde der-

emot hos många, för hvilka berörde kostnad och besvär icke bordt vara kännbara, yppat sig den farhåga, att barnen, under deras bortovaro från hemmet, genom bristande tillsyn vid de stunder, då de icke sysselsättas i Skolan, kunna förlora mera i helsa och sedlighet, än hvad de uti intellectuel bildning under hela läs-terminen vinna. Dessutom är det väl icke omöjligt, att någon Bonde skulle kunna förskaffa sitt barn hemma, under egen vård, en god och för dess blifvande yrke passande undervisning; och huru orimliga vore således icke ingrepp i allmogens rätt, att sjelf hafva vård om sina barns uppfostran? Åtminstone är det ofelbart, att tvångs-medel i sådana fall endast motverka afsigten och aflägsna dem, på hvilka de tillämpas, från målet, som man vill ernå; och i detta hänseende torde allmänna åtgärder böra inskränka sig till beredande af tillfällen för allmogen, att åt sina barn förskaffa undervisning. Dessa uppgifna förhållanden oaktadt, är dock icke undervisnings-verket på landet i allmänhet försumadt, utan begagnar allmogen väsendtligen ambulatoriska Skolmästare till barnens undervisning; och beror det för öfrigt mycket på omtanken och verksamheten hos Presterskapet om sådana duglige Skolmästare finnas i Församlingarne, och om undervisningen med drift fortgår.

Helsovården

i Landet besörjes af tvänne Provincial-Läkare, af hvilka den ena, för vestra delen af Lännet, har sin station i Carlstad, samt den andra, för östra delen, i Philipstad; och biträdes den förre af en Bataillons-Läkare, som har sin bostad i Arvika Köping.

Till veneriska smittans hämmande hafva här, som i andra Län, Curhus blifvit inrättade i förening med Läns-Lazarettene. Dessa begge Inrättningars fonder hafva väl blifvit, i hänseende till redovisningen, separerade, men sjelfva Inrättningarne äro dock, i administrativt och œconomiskt hänseende, gemensamma. Egentliga Läns-Lazarettet är det i Carlstad; men på enskilda fonder funderadt, finnes ett i Philipstad, anlagdt på bekostnad af staden Philipstad samt Nyed och Fernebo Bergslager, syftande egentligen på vinnandet af skyndsam vård för de vid Grufvorna skadade arbetare. Då den, år 1818 beslutne, frivilliga afgiften till Curhus för venerisk smitta skulle bringas till indrifning, har, genom en tillfällighet och utan stöd hvarken af någon autentik föreskrift eller convention, det förhållande kommit att ega rum, att den 3-sk:s-afgift, som skulle utgöras af nämnda Stad och Bergslager, ingått i fonden för Philipstads Lazarett. — Det har blifvit sedermera

dermera ifrågasatt, huruvida icke, då Curhus-anstalterne för veneriska smittans hämmande borde för Provincen vara gemensamma, det ville säga: generela, så i tillskott som åtgärder, ehvad den ena eller andra (Staden, Häradet eller Socken) blef föremål för dessa anstalter, innevånarnes tillskott borde utgöra en enda fond; men Eders Kongl. Maj:t har täckts i Nåder afgöra denna fråga sålunda, att Philipstads, Fernebo och Nyeds årliga Curhus-afgifter skola ingå till Philipstads Lazarett eller Curhus-fond. Emellertid, och som veneriska smittan är sällsynt i Bergslagen, har Philipstads Curhus-fond, ehuru högsta afgiften, eller 5 sk. inom Districtet icke blifvit debiterad, årligen vuxit till capitaler, för behofvet icke erforderliga, under det Carlstads Curhus, uppbärande årligen högsta afgiften 5 sk. råkat i desto större förlägenhet, som det tillförne af allmänna Hospitals-fonden erhållna bidrag af 1,100 R:dr blifvit indraget. Man kan väl icke påstå, att veneriska smittan varit i tilltagande, men man får likväl medgifva, att Curhus-Inrättningen i Carlstad icke förmått serdeles hämma dess tillvaro inom vissa trakter, såsom de till Norrige gränsande Jösse, Fryksdahls och Elfvedahls Häradar. En nitisk Direction på stället kan ej tillskrifvas detta ofördelaktiga resultat af välgörehets-

Kongl. Maj:ts Befallningsh. 5-års-Berätt. 1828.

Wermlands Län.

anstalten; utan orsaken ligger endast uti bristen på erforderliga medel till Inrättningens utvidgande, hvaraf följer, att patienter, ej alltid komma i sjukdomens början, eller under dess mindre utvecklade period, till vård emottagas.

Under loppet af uppbörds-året 1827, eller från och med den 1 Maji samma år till och med den 30 April 1828, hafva, på Curhuset här i Carlstad, blifvit vårdade 342 personer, och på Lazarettet härstädes likaledes 47 personer, hvartill kostnaden utgjort, nemligen: för Curhuset, 7,616 R:dr 40 sk. 6 r:st, och för Lazarettet 535 R:dr 29 sk. 2 r:st Banco, hvilka kostnads-summor blifvit betäckta genom Länets Curhus-afgift, jemte ett af Scraphimer-Ordens-Gillet lemnadt extra understöd till belopp af 1,706 R:dr, och en Curhus- och Lazarett-fondernes fordran af 1,000 R:dr Banco.

Fattigförsörjningen

har med tiltagande beredvillighet och omsorg blifvit under de senare åren fullgjord. 1826 års missvext pröfvade Fattigvårds-Directionernes omtänka och flere af dessa Directioner, äfvensom enskilda män, ådagalade derunder ett berömvärdt nit, att i tid bispringa medellösa, som förut väl icke varit upptagne bland fattighjon, men hvilka under den tryckande tiden saknade tillräck-

lig arbets-förtjenst, och således, om de blifvit lemnade utan understöd, snart förlorat all verksamhet och fallit offer för nöden.

Gästgifvare-ordningarne

i Wermland hafva i senare tider icke undergått några förändringar. Skjutsnings-bevärets upplåtande på entreprenade eller arrende har icke kunnat tillvägabringas vid någon Gästgifvaregård här i orten, och ett synnerligt hinder emot en slik anstalt ligger deri, att icke någon jemn sysselsättning, genom utgörandet af sådan skjuts, är att påräkna här i Länets, ty vid vissa tider på året, då större marknader i Städerna inträffa, är de resandes antal så utomordentligt stort, att till deras fortskaffande hundradetals hästar vid hvarje af flera Gästgifverier på dagen behöfves, hvaremot annars, vid samma skjutsombyten, knappt ett sådant antal hästar på en hel månad i skjuts utgår.

Sedan Länets innevånare vid Häradsrätterne varit hörda, om vidtagande af kraftiga anstalter till Rofdjurs utödande, hafva vid ett, inför Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, år 1824 hållet sammanträde för närmare öfverläggning i ämnet; innevånarne, med undantag af Carlstads, Nyeds, Fryksdahls och Nordmarks Härad, genom Sockne-ombud, träffat öfverenskom-

melser Härad^svis, om utgörande af förhöjda skottpenningar för utom skallgång dödade Rofdjur, hvilka öfverenskommelser Eders Kongl. Maj:t, under den 21 Februarii 1826, täckts i Näder till vederbörandes efterrättelse gilla; och då jagten efter Rofdjur tillföre varit idkad endast med beräkning af den vinst, som i värdet af det fångade djuret erhöles, kan man med allt skäl hoppas, att de nu fastställde höga skottpenningarne skola öka hågen för denna jagt, och således verka till ändamålet.

Den Corrections-inrättning, som med en fond, samlad dels genom sammanskott af Länets innevånare och dels genom gåfvor, finnes anlagd i Carlstad för lättjefulla och vanartiga fattighjons intagande på viss tid, i afsigt att förbättras och vänjas vid arbetsamhet, har under de 16 år, som Inrättningen existerat, varit ringa anlita och funnits således icke svarande till ändamålet. Af sådan anledning har framställning om förändring af Inrättningen blifvit gjord hos Directionen för densamma och deröfver hafva, uppå Directionens anhållan, Länets i Inrättningen deltagande Innevånare blifvit vid serskilda sammanträden inför Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, förlidet och innevarande år, hörde, hvarvid de forenat sig deri, att Corrections-Inrättningen icke bör i dess närvarande skick fortfara, såsom ej till ändamålet tjenlig. Denna fråga kom-

mer dock, på sätt vid berörde sammanträden blifvit vidare beslutadt, att serskildt till Eders Kongl. Maj:ts Nådiga bepröfvande i underdånighet hemställas. Emellertid har jag ansett mig böra i korthet här upprepa de omständigheter, som förorsakat att Inrättningen blifvit ringa anlitad och ansedd o-tjenlig, och dessa äro hufvudsakligen: att, enligt Inrättningens organisation, kan icke något arbetshjon dit dömmas, utan att någon församling, som i Inrättningen har del, ansvarar för ett sådant hjons underhåll och klädsel under dess vistande derstädes, hvaraf ock följer, att sådana sysslolösa och vanartiga personer, som icke någon Socken eller församling vill vidkännas, ej kunna å Corrections-huset insättas: och att, oaktadt Directionens bemödande, hafva arbetshjonen, med undantag af ett enda, som varit kunnigt i Skomakare-handtverket, icke kunnat oafbrutet förses med lämpligt arbete och alltså icke förtjena hvad till underhållet under Corrections-tiden åtgått. Erfarenheten har således häri visat, att Corrections-anstaller, inrättade i provinser, der egentliga correctivet, lämpligt arbete för arbetshjonen, icke ständigt kan åstadkommas, ej uppfylla afsigten.

I början af förlidet år har den olyckan träffat Länets Hushållnings-sällskap, att det, genom vådeld här i Carlstad, förlorade alla sina, under 24 år samlade, dyrbara till-

hörigheter af Böcker, Herbarium, mineralier, Chartor och Plancher, Modellkammare, Archiv och Frö-magasin m. m.; hvilka tillhörigheter varit till en del af den art, att förlusten deraf icke kan ersättas; och bland sådana bör i synnerhet nämnas de affattningar och instrument, som Engelsmannen Steffens vid sina, på Sällskapets bekostnad, gjorde undersökningar och afvägningar å mossar och annan jord inom Länet, för att utröna dess odlingsbara beskaffenhet, upprättat.

Den olyckliga händelsen blifver dock alltid märkvärdig för orten, såsom ledande till kännedom om det förenings-band, hvarigenom Hushållnings-Sällskapet sammanhålles och verkar till Provincens bästa. Man saknade icke skäl, att anse Sällskapet nära sin upplösning, och för mången syntes Samfundets återupprättande och skadans afhjelpande omöjlig, utan anslag dertill af allmänna medel; men med det lugn, som utmärker Wermlänningen, och hvaraf han så ofta har behof för att fortgå till sin förkofran och bryta hindren, som möta honom dervid, betraktade han förlusten och deltog lifligt i bekymren, som träffade de Sällskapets aktningssvärde Embetsmän, hvilka, genom vådelden, jemväl förlorade deras egenom. Sällskapets verksamhet har, trots missödet, icke varit hvilande. Myran i våra Skogar, hvars stack rubbas, öfvergifver den

icke, utan arbetar genast att bota skadan. Detta exempel har Samfundet följt, och allmänna öfvertygelsen om nyttan och dess bestånd är bandet, som sammanhållit det. Sällskapet svikes visserligen icke eller i sina förhoppningar, att gagna genom fortfarande arbeten, ty dessa förhoppningar hvilade på den säkra grunden af allmänt förtroende; och erfarenheten, som man eger om sättet att vara nyttig, står qvar, oaktadt förstörelsen, hvarigenom måhända mången äldre stiftelse blifvit tillintetgjord. Samfundets hemödanden hafva nu fått en säkrare riktning än den, hvori det vid sitt första upphof utgick. Under en tid, då ifvern för allmänt väl hos en förening af oberoende fördomsfria män misskändes och ogillades, skedde stiftelsen med föga tillfredsställande utsigter för framtiden, och utan föregångare i sitt slag, vittnade Hushållnings-Sällskapets första åtgärder kanske mera om välvillig önskan att upplysa och gagna, än om en på erfarenhet grundad uppfattning af sättet huru det borde ske. Denna, den redbaraste tillhörighet en medborgerlig förening kan ega, saknar icke lif; och då Sällskapets experimental-fält sträcker sig till Länets gränser och Samfundets medlemmar finnas spridda ända till de aflägsnaste delarne af denna vidsträckta yta, missräknar man sig säkert icke i hoppet att resultaten af dess verksamhet skola hädana-

efter blifva lika kraftiga och fördelaktiga för orten, som de tillförene varit.

Sparbankar

finnas tvänne inom Länet, nemligen: en i Carlstad, inrättad år 1822, och en i Philipstad, stiftad år 1823. Dessa stiftelser äro verk af män, som oegennyttigt offra mödan för att hos den behöfvande och mindre förutseende medborgaren gifva håg för sparsamhet samt bereda välstånd; och de capitaler, hvartill insättningar i Sparbankerna hastigt ökat sig, vittna, att deras ändamål icke är förfeladt. Enligt 1827 års Räkenskaper utgjorde, vid årets slut, de i Sparbankerna insatta och under dess förvaltning stående medel, nemligen: uti Carlstads Sparbank 21,626 R:dr 7 sk., och uti Philipstads Sparbank 3,190 R:dr 31 sk. Banco; hvarförutan Sparbankernas egna tillgångar, eller så kallade hjälp-fonder, vid samma tid uppgingo, den förres till 1,441 R:dr 21 sk. 9 r:st., och den senares till 623 R:dr 6 r:st. Banco.

Bland allmänna Inrättningar bör anföras den, som, till betryggande af segelfarten på sjön Wenern, blifvit inom Länet uppgjord. Enligt träffade öfverenskommelser, utgå af Fartyg, som begagnas till seglation på sjön, och af Gods, som der fragtas, en låg afgift, hvarmed icke allenast under-

hållas 4 Lysbåkar och flera hundrade Kummel, Taflor och Sjömärken vid Sjöns stränder, utan ock lönas flere Lotsar, stationerade vid serskilda farleder af denna sjö, samt en Uppsyningsman, som, under den tid af året Wenern är segelbar, seglar på sjön med ett Inrättningen tillhörigt fartyg, och tillser att Lotsarne fullgöra sina skyldigheter samt att Båkar och Märken behörigen vidmagthållas. Dessa anstalter kosta årligen 2 till 3,000 R:dr Banco; och, efter ett af Eders Kongl. Maj:t den 24 November 1813 i Nåder fastställt Reglemente, styres Inrättningen af en Direction, hvaraf 2:ne, i Carlstad boende, verkställande Ledamöter förvalta medlen, som Inrättningen tillhöra. Som berörde Reglemente endast varit för 10 års tid till efterrättelse antaget, har förslag till ett sådant nytt blifvit upprättadt och till Eders Kongl. Maj:ts Nådiga fastställelse öfverlemnadt; men intilldess detsamma kan i Nåder pröfvas, har Eders Kongl. Maj:t täckts prolongera verkan af förra Reglementet.

Städerna.

Näringsfången, hvaruppå de i Wernmland belägna trenne Städer: Carlstad, Christinehamn och Philipstad grunda sitt bestånd, äro egentligen handel och handtverkerier, såsom uti min, år 1822, till Eders Kongl. Maj:t aflemnade underdåniga Fem-

års-Berättelse omförmäles; och då de flesta förhållanden för dessa Städer, i afseende på jordbruk och öfriga näringar, communicationer, undervisnings-verk och andra inrättningar för närvarande äro enahanda, som i nyssnämnde Berättelse finnas upptagna, har jag ansett mig nu icke böra åter genomgå och upprepa alla sådana förhållanden, utan endast i underdånighet anföra dem, hvori förändringar, under de senare fem åren, i ett eller annat hänseende, timat.

Uti Städernas handel synes en för Landet fördelaktig ändring efter hand för sig gå, i det att de Handlande, sedan fordna Magazins-Directionens Spannmåls-transactioner upphört, använda större capital och mera uppmärksamhet på handel med spannmål, jemte sill och salt, än på den med kramgods och specerier, hvilka artiklar resande Handlande från Götheborg äfven utbjuda under marknaderna i Carlstad och Christinchamn och kunna sälja till vida lägre pris, än som å sådana varor vanligen här i orten gälla. Täflan i denna del emellan Handlanderne, som besöka marknaderne, och dem, hvilka äro på stället bosatta, är väl förmonlig för köparen, men icke alltid möjlig för ortens Handlande att fortsätta, då det gods, som han till salu håller, ej är af honom tagit directe från utlänningen, utan gått genom en eller flere inrikes Handlandes händer, och således ofta är belastadt med hö-

ga provisioner. Kramvaru- och speceri-handeln har således icke i senare tider varit lönande för ortens Handlande, hvilket förhållande jemväl föranlåtitt dem vända omtankan på andra handels-företag; och då inga speculationer i längden leda säkrare till vinst än de, som rigtas på att förse mängden med hvad den behöfver, hvilket ej är beroende af modets nycker eller smakens förändringar, så hafva visserligen de Handlande, som minskat sin kramhandel för att med mera kraft bedrifva spannmåls- och victualie-handeln, icke misstagit sig om det rätta. Handeln i allmänhet uti Länets Städer kan dock icke sägas vara i tilltagande; men om Eders Kongl. Maj:t skulle täckas bevilja Carlstad Stapelstads-rätt, hvarom ansökning är gjord, skall handeln härstädes ofelbart få ett ökadt lif, speculationerne ett större omfång och redigare begrepp, än de hittills rådande, utveckla sig om enskilda och allmänna fördelarnes förenande.

Handtverkerierne

i Wermlands Städer visa sig i aftagande, ehuru den dermed sysselsatta personalen ofta ökes. Taxerings-Längderna och de föreslagna afkortningar vittna nogsamt härom. Vissa handtverk göra häruti dock ett undantag, och torde måhända detta olika förhållande emellan närings-idkare af samma

class på samma ställe, bäst upplysa orsakerna till handtverkeriernas ofta öfverklagade lägervall, och ådagalägga, att det icke kan tillskrifvas det lika ofta anförda intrång, som Städernas Handtverkare skola lida af obehöriga, med handtverk sysselsatta, personer. Så, till exempel, ser man Garfvare och Färgare, trots sådana intrång från å Landet inrättade garfverier och färgerier, sköta sig väl och jemväl genom näringen ofta samla förmögenhet eller åtminstone bereda sig välstånd. Att detta förhållande oafbrutet fortfar, kan icke bestämdt endast tillräknas personernas redbarhet och skicklighet, utan en ytterligare orsak härtill finner man med säkerhet deruti, att icke någon kan gå till Mästare uti Garfveri- och Färgeri-handtverken, såsom man säger, med blotta händerna. Uti dessa handtverk fordras ett icke obetydligt capital till inköp af byggnader, rudimaterier m. m.; och då dertill lägges, att afkastningen af arbetet kommer ganska sent den arbetande tillgodo, måste den, som vill nedsätta sig för att drifva något af förstnämnda yrken, ega en viss förmögenhet eller förlag, genom hvilket han ock lättare kan förkofra sig, än den hinner till välstånd, som behöfver arbeta sig till uppehållet för dagen. Skräddaren åter etablerar sig, när Gesäll-åren äro förbi, i en hyrd stuga med sin nål, sax och pressjern, och får sedan deltaga uti alla burskapet åt-

följande onera, utan att ega annan fond, än sin skicklighet att föra nålen. Så tillgår det vanligen i nästan alla sådana handtverk, uti hvilka man kan ingå, utan att förut hafva samlat någon förmögenhet till näringens förläggande; följden deraf är, att en dylik handverkare arbetar under bekymmer och vanmakt; och mer än vanlig ordentlighet fordras hos nybörjaren i dessa yrken, om ej han, gäckad i sina förhoppningar, nedtryckt af omsorgen för en tillkommen, kanske talrik familie, skall på källare och värdshus söka skingra sina bekymmer, till hvilken förströelse hans gesäll-lefnad redan måhända gifvit honom smaken och den ringa sysselsättningen i en småstad lockar. Huru handtverket sedermera blifver skött är lätt att inse; och detta synes bevisa, att, oaktadt den noggranaste tillämpning af alla till skrå-ordningen hörande skydds-anstalter, kunna handtverkerierna icke upprätthållas, der de bedrifvas utan capitaler och utan industri.

En annan orsak till näringarnes förfall uti Städerna ligger, efter min underdåniga tanka, uti Skrå-författningarne, hvilka, med alla deras stadganden, controller och afgifter, motverka industrien i stället att väcka den. — Det vore likväl ganska orättvist, att lägga Städernas Närings-ickare till last närvarande förhållande, eller ens deras ifver

att försvara sina vunna rättigheter; ty, hvilken försvarar väl ej sådana? Men emellertid är det gifvet, att mången Närings-idkare, missledd af skrå-systemet, icke blott grundar, understundom, sina framtida förhoppningar på tillfälliga resolutioner, som icke kunna till sin verkan, emot tidens kraf, bibehållas, utan äfven, hvad som värre är, föreställer sig att en allmänhet skall, genom förbudet för andra att idka den näring han valt, nödsakas anlita honom, och åsidosätter derunder all industri eller bemödande att förbättra sina arbeten. Skråförfattningarnes ofördelaktiga verkan visar sig för öfrigt tydligen deri, att de ringare handtverkarne i Städerna, utgångne merendels från armodets class, likasom handtverkarne eller Gerningsmännen på Landet, icke så säkert finna lyckan eller så bestämdt uppfylla sitt kall, som de senare.

Städerna Carlstad och Christinehamn ega väl hvardera emellan 20 till 30 större och mindre fartyg, hvarmed sjöfart idkas på Wenern, men dessutom begagnas årligen vid pass 60 till 100 Bohusländska Skärgårdsbåtar till fragter emellan Wermlands hamnar och Götheborg.

Folkmängden utgjorde, år 1827, i Carlstad 2,581, i Christinehamn 1,664 och i Philipstad 834 personer.

De i Städerna varande, uti förra Femårs-Berättelsen beskrifna, undervisnings-verk äro bibehållna oförändrade; dock har den i Carlstad befintliga Wexelundervisnings-Skola för fattiga barn, sedan Eders Kongl. Maj:t täckts, år 1825, af enskilda medel till densamma skänka en summa af 1,000 R:dr Banco, blifvit utvidgad och undervisningen der, med mera omsorg än tillförene, handhafd. Uti Philipstad är jemväl nyligen inrättad en lika beskaffad skola, der fattiga barn, hvilka icke kunna begagna Stadens Pædagogie, undervisas kostnadsfritt i läsning och skrifning; och har denna nya Skola tillkommit derigenom, att husbönder och andra, sig sjelf rådande innevånare i Staden åtagit sig, för detta ändamål, en afgift, under 2:ne års tid, af 12 sk. Banco, för hvarje hos dem mantalsskrifven person; men, så vida denna berömvärda inrättning skall kunna längre tid fortfara, erfordras dertill vidare understöd än hvad berörde, för korrt tid åtagne, afgift lemnar.

Fattigförsörjningen har, under de senare åren, väl tilltagit i kostnad för Städerna, men andock blifvit omsorgsfullt handhafd.

Det återstår nu endast att, i sammanhang med hvad jag i underdånighet anfört om Städerna, omnämna Arvika Köping. — Dess anläggning beviljades i nåder år 1811;

och ehuru, under de första åren derefter, ganska få inflyttningar der skedde, samt utsigterna för anläggningen i början således voro föga lofvande, har likväl förhållandet deruti nu mera betydligt förändrat sig. Hörande under Lands-rätt, utan Skrán och Jord-egor, men också utan Embetsmän, taxor och afgifter, har Köpingen på några få år förkofrat sig, i anseende till folkmängd, byggnader och handelsrörelse, så att den kan tåla jemförelsen med åtskillige af Rikets mindre Städer. Köpingens folkmängd uppgick sistlidet år till 289 personer, och voro då redan 64 tomter derstädes bebyggde, till större delen med vackra och rymliga hus. Näringsarne derstädes bestå i handel och handtverkerier; och, enligt de för Arvika Köpings fundation, gifna föreskrifter, eger hvarje välfrägdad, af hvilken christelig trosbekännelse det vara må, äfvensom Judar, att, sedan dertill vunnits Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes tillstånd, sig der nedsätta och utan tvång af corporationer, skrán eller gillen, idka hvad löflig Stadsman-näring som helst. Ett lärorikt exempel för efterkommande skall Arvika Köpings hastiga förkofran måhända lemna; men jag får dock icke förbigå, att, oaktadt de på stället bosatte icke borde vara i okunnighet derom, att näringsfriheten varit och är orsaken till Köpingens uppkomst och tilltagande, gör
sig

sig likväl ofta der den åsigten gällande, att Köpingen är vanlottad, som ej eger de dyrbara Stads-attributerna, med dem åtföljande förmoner; och visar sig corporations-andan deri, att, vid frågor om inflyttningar, Köpingens innevånare merendels protestera deremot, ej betänkande de vilkor, hvarunder de sjelfva ditkommit.

Slutligen får jag underdånigst tillägga, att de härvid fogade Tabellerna blifvit med den största nogranhet upprättade och sammandragna efter de af underlydande Tjenstemän samlade och insända uppgifter, i de delar formulairret specificerar. Den öfvertygelse jag i min förra Fem-års-Berättelse vågade anföra rörande dylika Tabellers tillförlitlighet, har jag icke skäl att ändra. Sättet, hvaruppå de tillkomma, och idéen att genom ziffror söka uttrycka saker, som icke kunna bringas i åskådlig form inom Columner; skall alltid göra, att dessa taflor icke tåla någon synnerlig granskning, serdeles då, såsom för denna ort inträffar, ytterst olika enheter ingå i summorna. Jag har vid ett annat tillfälle, då mig lemnades del

Kongl. Maj:ts Befallningsh. 5:års-Berätt. 1828.

Wermlands Län.

af de förslag till formulärer för Landshöfdingarnes Fem-års-Berättelser, hvarmed Landtbruks-Academien var sysselsatt, sökt redogöra för denna min öfvertygelse. Det skulle öka vidlyftigheten af denna redan nog långa Berättelse, att här nu upptaga mina åsikter i ämnet, men den omständigheten bör jag dock icke hafva förtegit, att på den väg uppgifterna, såsom nu, i största hast samlas genom underlydande Tjenstmän ända ner till Fjerdingsmannen, stå icke alltid fullt tillförlitliga upplysningar att vinna. Mistroendet hos mängden till ändamålet motverkar alla bemödanden i denna del, och förrän Kyrko-råden, eller hvilken annan municipal-association man kan finna skäl inträtta i Socknarne, anförtros denna omsorg, samt under års lopp ega tillfälle, att, efter ett känt formulaire, samla uppgifter, blifva många af dem gissningar, aflemnade utan annat ansvar än att sådant sker inom viss tid.

I anseende till Berättelsen, så har jag, till vinnande af lättnad vid dess utarbetande och kanske äfven vid dess möjliga begagnande, subdividerat formulärets artiklar samt in margine utfört rubriker på subdivisionerne. Genom denna fördelning, som jag hoppas ej rubbar sammanhanget, har det äfven varit lättare för de Tjenstemän, som biträda mig i min Embets-befattning och

jemte mig skola under teckna Berättelsen, att kunna rådgöra, om hvad i den borde upptagas, öfverensstämmande med den gemensamma öfvertygelsen man stadgat vid betraktandet af förhållandet i orten.

Carlstad å Lands-Cancelliet den 27:de
September 1828.

JOHAN AF WINGÅRD.

Sv. Lindberg.

H. F. Oldevig

Rättelser.

Sid. 49, rad. 20 uppifr. står: östra   läs: öfra
— 55, — 3 nedifr. — 21   — 2 $\frac{1}{2}$
